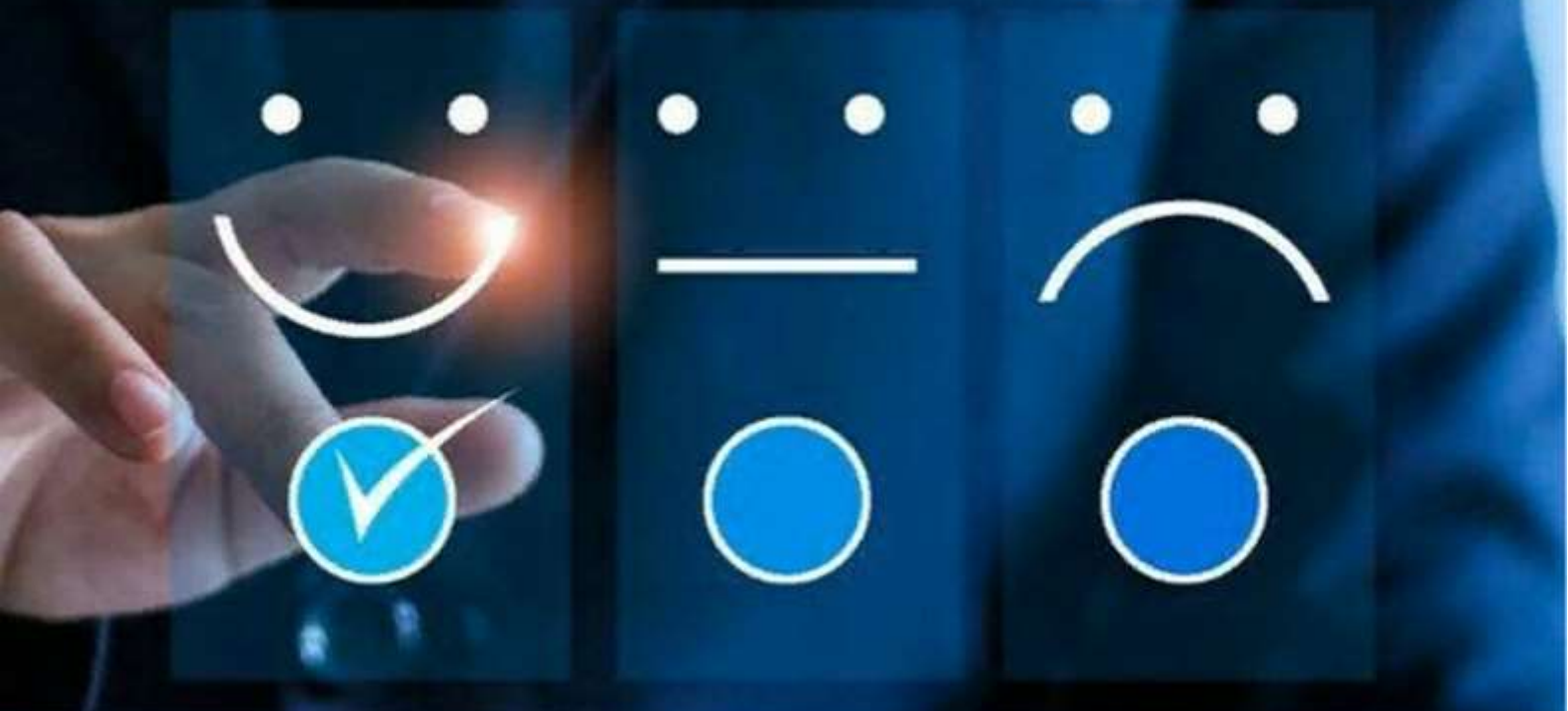

PEDAGOGS

International research journal

50

Issue-2

ISSN:2181-3027

Google
Scholar

PEDAGOGLAR.UZ

Scientific Research Center

PEDAGOGS

Legal, medical, social, scientific journal

Volume-50_ Issue-2

January-2024

IN ALL AREAS

TAHRIRIYAT | EDITORIAL

Editor in chief

Saidova Mohinur Jonpo'latovna

Executive Secretary

Abdurahmonov Boburjon

*He is mathematic teacher at
Uzbekistan District 49 Secondary School*

Preparing for publishing

Kholikov Tokhirjon Shavkatjon ugli
CODEMI academy teacher

Bosh muharrir

Saidova Mohinur Jonpo'latovna

Mas'ul kotib

Abdurahmonov Boburjon

*O'zbekiston tumani 49-umumiy o'rta
ta'lim maktabi matematika fani o'qituvchisi*

Nashrga tayyorlovchi

Xoliqov Toxirjon Shavkatjon o'g'li
CODEMI akademiyasi o'qituvchi

TAHRIRIYAT KENGASH A'ZOLARI | EDITORIAL BOARD MEMBERS

Inobatxot Mirzaraximova

Rishton tuman XTB mudiri

Umida Barzieva

Farg'ona viloyat xalq ta'limi boshqarma metodisti

O'rinov Ahmadjon Qo'shaqovich

Farg'ona Davlat Universiteti, Matematika fanlari doktori, professor

Toshboltayev Muhammadjon

Toshkent mashinasozlik institute, Texnika fanlari doktori, Professor

Qodirov Nabijon O'lmasovich

O'zbekiston xalq ustasi, (usta kulol)

Turdiyev Azizbek Anvarovich

O'zbekiston madaniyat va san'at vazirligi, journalist

Ne'madaliyev A'zam Muhammadjonovich

Cyberlayn firmasi asoschisi, iqtisod fanlari nomzodi, PhD

Mohinur Saidova

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Sharifaxon Xakimova

Farg'ona tumani 4-maktab matematika fani o'qituvchisi

TAHRIRIYAT MANZILI | EDITORIAL ADDRESS

UZB: 712000. Farg'ona viloyati, Rishton shahri, Istirohat bog'i ko'chasi 24-uy
www.pedagoglar.uz, E-mail: info@pedagoglar.uz Tel: +998 90 905-14-30

ENG: 712000. Fergana region, Rishtan city, Park park street 24
www.pedagoglar.uz, E-mail: info@pedagoglar.uz Tel: +998 90 905-14-30

**CHIZMACHILIK VA CHIZMA GEOMETRIYA FANINI O`QITISHDA
ZAMONAVIY TA`LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH**

Taganov Ravshanbek Otaboevich

Urganch Davlat pedagogika instituti

“San’atshunoslik” kafedrasi katta o’qituvchisi.

Tel.: (+99893)9221450.

E-mail: taganovt68t@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola chizma geometriyasini o'qitishda zamonaviy ta'lim vositalarining integratsiyasini o'rganib, interfaol o'quv tajribalarini oshirishda texnologiyaning afzalliklarini ta'kidlaydi. Adabiyotlar tahlili geometriya ta'limining hozirgi holatini muhokama qiladi va raqamli platformalarni birlashtirishning potentsial afzalliklarini ta'kidlaydi. Metodlar bo'limida geometriyani o'qitishda qo'llaniladigan turli xil vositalar va texnikalar ko'rsatilgan, natijalar bo'limida esa ushbu vositalarni ta'lim sharoitida birlashtirish natijalari keltirilgan. Muhokama bo'limida zamonaviy vositalar va texnologiyalardan foydalanishning oqibatlarini tanqidiy ko'rib chiqiladi, so'ngra kelajakdagi tadqiqotlar va ta'lim amaliyotlari uchun xulosalar va takliflar mavjud.

Kalit so'zlar: geometriya ta'limi, zamonaviy ta'lim vositalari, chizmachilik, texnologiya integratsiyasi, interfaol ta'lim, raqamli platformalar, STEM ta'limi.

Geometriya ta'limi zamonaviy ta'lim vositalarining paydo bo'lishi bilan sezilarli o'zgarishlarga duch keldi. Geometriyani o'qitishning an'anaviy usullari ko'pincha doskalar, qog'oz va kompaslarni o'z ichiga oladi, ammo texnologiyaning integratsiyasi interaktiv va qiziqarli o'quv tajribalari uchun yangi imkoniyatlar ochdi. Ushbu maqola zamonaviy ta'lim vositalarining chizma geometriyasini o'qitishga ta'sirini o'rganishga qaratilgan bo'lib, sinfga raqamli platformalarni kiritishning afzalliklarini ta'kidlaydi.

Geometriya ta'limi bo'yicha mavjud adabiyotlar zamonaviy ta'lim vositalaridan foydalanishga qiziqish ortib borayotganini ko'rsatmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, geometriyani o'qitishda texnologiya integratsiyasi talabalarning geometrik tushunchalarni tushunish, jalb qilish va saqlashni kuchaytiradi. Raqamli platformalar, interaktiv dasturiy ta'minot va virtual muhit amaliy o'rganish tajribalarini osonlashtirish, geometriyani talabalar uchun yanada qulay va yoqimli qilish uchun qimmatli manbalar sifatida aniqlandi.

Geometriyani o'qitishda zamonaviy ta'lim vositalarini birlashtirishda qo'llaniladigan usullar interaktiv dasturiy ta'minot, virtual haqiqat dasturlari va onlayn platformalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar o'quvchilarga geometrik tushunchalarni uch o'lchovli bo'shliqlarda tasavvur qilish, shakllarni raqamli ravishda

boshqarish va Real vaqtda loyihalarda hamkorlik qilish imkonini beradigan vositalardan foydalanadilar. Ushbu usullar geometriyani chuqurroq tushunishga yordam beradigan dinamik va interaktiv o'quv muhitini yaratishga qaratilgan.

Geometriyani o'qitishda zamonaviy o'quv vositalaridan foydalanish talabalar uchun o'quv tajribasini oshirishi va mavhum tushunchalarni yanada aniqroq va qiziqarli qilishi mumkin. Chizma geometriyasini o'qitishga samarali kiritilishi mumkin bo'lgan ba'zi zamonaviy ta'lim vositalari va texnologiyalari:

Geometrik Dastur:

- GeoGebra: ushbu dinamik matematik dastur o'quvchilarga geometriya tushunchalarini interaktiv konstruktsiyalar orqali o'rganish imkonini beradi. U geometrik shakllarni chizish, burchaklarni o'lchash va turli elementlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish xususiyatlarini o'z ichiga oladi.

- Desmos: grafik kalkulyator imkoniyatlari bilan tanilgan Desmos geometriya vositalariga ham ega. Talabalar intuitiv onlayn muhitda konstruktsiyalar yaratishi, o'zgarishlarni o'rganishi va geometrik tushunchalarni tasavvur qilishi mumkin.

- Sketchpad ilovalari: turli sketchpad ilovalari o'quvchilarga planshetlar yoki kompyuterlarda geometrik shakllarni chizish va boshqarish imkonini beradi, bu esa simmetriya, transformatsiyalar va konstruktsiyalar kabi tushunchalarni amaliy o'rganishga yordam beradi.

Virtual haqiqat (VR):

- VR geometriya ilovalari: Virtual haqiqat geometriya uchun immersiv o'rganish tajribasini taqdim etishi mumkin. Talabalar 3D geometrik shakllar bilan o'zaro aloqada bo'lishlari, fazoviy munosabatlarni o'rganishlari va virtual muhitda murakkab tuzilmalarni tasavvur qilishlari mumkin.

Kengaytirilgan haqiqat (AR):

- Ar geometriya ilovalari: AR ilovalari raqamli kontentni haqiqiy dunyoga qo'shib, interaktiv va aralash ta'lim tajribasini ta'minlaydi. Talabalar jismoniy muhitda geometrik shakllar, burchaklar va konstruktsiyalarni tasavvur qilish uchun AR dan foydalanishlari mumkin.

Interaktiv Doskalar:

- Aqlli doskalar: interfaol doskalar o'qituvchilar va o'quvchilarga Real vaqt rejimida geometrik shakllarni boshqarish, diagrammalar chizish va darslarga izoh berish imkonini beradi. Ushbu texnologiya sinfda faol ishtirok etish va hamkorlikka yordam beradi.

Onlayn Hamkorlik Platformalari:

- Google Jamboard: onlayn hamkorlik platformalari o'quvchilarga Real vaqt rejimida birgalikda ishlash, geometriya masalalarini yechish, diagrammalar yaratish va o'z ishlarini tengdoshlari bilan bo'lishish imkonini beradi. Misol uchun, Google Jamboard hamkorlikda chizish va aqliy hujum qilish imkonini beradi.

3D bosib chiqarish:

- 3D bosma modellar: 3D bosib chiqarish geometrik shakllarning fizik modellarini yaratish orqali mavhum geometrik tushunchalarni hayotga olib kelishi mumkin. Talabalar fazoviy munosabatlarni yaxshiroq tushunish uchun o'z shakllarini loyihalashlari yoki oldindan belgilangan modellarni chop etishlari mumkin.

O'yin asosida o'rganish:

- Geometriya o'yinlari: o'quv o'yinlari geometriyani o'rganishni yoqimli qiladi. Geometrik tushunchalarni o'yinlashtiradigan, ularni qiyinchiliklarga, jumboqlarga yoki sarguzashtlarga aylantiradigan turli xil o'yinlar va ilovalar mavjud.

Onlayn Simulyatsiyalar:

- PhET Interaktiv simulyatsiyalari: simulyatsiyalar o'quvchilarga mavhum geometrik tushunchalarni tasavvur qilish va tushunishga yordam beradi. Masalan, PhET loyihasi turli xil matematik va ilmiy tushunchalar, shu jumladan geometriya uchun interaktiv simulyatsiyalarni taklif etadi.

Onlayn darsliklar va Video manbalar:

- Khan Academy, YouTube: Khan Academy va YouTube kabi platformalar geometriya bo'yicha ko'plab o'quv videolarini taqdim etadi. O'qituvchilar ushbu manbalardan darslarini to'ldirish uchun foydalanishlari mumkin va talabalar o'z-o'zini o'rganish uchun ularga kirishlari mumkin.

Ushbu zamonaviy vositalarni geometriyani o'qitishga qo'shib, o'qituvchilar turli xil o'quv uslublariga mos keladigan va talabalarning geometrik tushunchalar haqidagi tushunchalarini oshiradigan yanada interaktiv va dinamik o'quv muhitini yaratishi mumkin.

Chizma geometriyasida zamonaviy ta'lim vositalarining integratsiyasi ham imkoniyatlar, ham qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Texnologiya jalb qilish va tushunishni kuchaytirsa-da, ekran vaqti va kirish farqlari bilan bog'liq xavotirlarni hal qilish kerak. Bundan tashqari, samarali amalga oshirishni ta'minlash uchun o'qituvchilarni tayyorlash va doimiy malaka oshirish juda muhimdir. Muhokama bo'limi ushbu ta'sirlarni tanqidiy o'rganib chiqadi va geometriya ta'limida texnologiya integratsiyasiga muvozanatli yondashuv zarurligini ta'kidlaydi.

Xulosalar:

Xulosa qilib aytganda, chizma geometriyasida zamonaviy ta'lim vositalarining integratsiyasi an'anaviy o'qitish usullarini inqilob qilish imkoniyatiga ega. Talabalarni jalb qilish va tushunishda kuzatilgan ijobiy natijalar geometriyani o'qitishda texnologiyani kiritish muhimligini ta'kidlaydi. Biroq, muammolarni hal qilish va ushbu vositalarga adolatli kirishni ta'minlash uchun diqqat bilan ko'rib chiqish kerak.

Ushbu sohadagi kelajakdagi tadqiqotlar texnologiya integratsiyasining talabalarning geometriya mahoratiga uzoq muddatli ta'sirini baholash uchun bo'ylama tadqiqotlarga qaratilishi kerak. Bundan tashqari, sa'y-harakatlar raqamli bo'linishni

bartaraf etish va barcha talabalar uchun zamonaviy ta'lim vositalaridan teng foydalanishni ta'minlash uchun inklyuziv strategiyalarni ishlab chiqishga yo'naltirilishi kerak. O'qituvchilar uchun doimiy malaka oshirish geometriya ta'limida texnologiya integratsiyasining afzalliklarini maksimal darajada oshirish uchun juda muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, chizma geometriyasiga zamonaviy ta'lim vositalarining integratsiyasi an'anaviy o'qitish amaliyotini o'zgartirish uchun ulkan imkoniyatlarga ega. Texnologiyalar rivojlanib borar ekan, o'qituvchilar talabalar uchun dinamik va qiziqarli o'quv tajribalarini yaratish uchun raqamli platformalardan foydalanib, rivojlanayotgan ta'lim landshaftiga moslashishlari kerak.

Adabiyotlar.

1. Hayitboev K.B. Ta'limni individuallashtirish-talabalarni mustaqil fikrlashga undovchi omildir. Ilmiy to'plam. A.Avloniy nomidagi RXTXQTMOMI, 2018 yil.
2. Hayitboev K.B. “Zamonaviy pedagogika fani va ta'limning innovatsion texnologiyalar” O'zPFITI. 3-4 iyun 2015 yil. Toshkent.
3. Murodov Sh.K. va boshqalar, Chizma geometriya, Toshkent, «Iqtisodmoliya»,2016.
4. Rusinova L.P. "Chizma geometriya" fanini o'qitishda talabalarda fazoviy fikrlashni rivojlantirish // Yosh olim. - 2012. - № 3. 391-394-betlar

ДАВЛАТ МУАССАСАЛАРИДА ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАР ҲАРАКАТИНИ ҲУЖЖАТЛАШТИРИШ

Хайитов Шерзод Пардабоевич

Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Тошкент молия институти (ТМИ)

e-mail: shshsh777@umail.uz

Аннотация. Мақолада давлат муассасаларидаги товар–моддий захиралар ҳаракатини ҳужжатлаштиришнинг асосий масалалари кўриб чиқилган, бошланғич ҳисоб ҳужжатлар рўйхати, бухгалтерия ҳисоби регистрлари аниқланган. Давлат муассасаларида товар–моддий захиралари ҳаракатини ҳужжатлаштиришнинг услубий жиҳатлари очиқ берилган. Товар–моддий захиралар ҳаракатини ҳужжатлаштиришнинг амалий жиҳатлари ҳуқуқий ҳужжатларга асосланган ҳолда кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: бошланғич ҳисоб ҳужжатлари, бухгалтерия ҳисоби, бухгалтерия ҳисоби регистрлари, бюджет, давлат муассасаси, инвентаризация, товар – моддий захиралари, ҳужжатлаштириш.

ДОКУМЕНТАЛЬНОЕ ОФОРМЛЕНИЕ ДВИЖЕНИЯ ТОВАРНО- МАТЕРИАЛЬНЫЕ ЗАПАСОВ В ГОСУДАРСТВЕННЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Хайитов Шерзод Пардабоевич

доктор философии по экономическим наукам (PhD)

Ташкентский Финансовый Институт (ТФИ)

Аннотация. В статье рассмотрены основные вопросы документального оформления движения товарно-материальных запасов в государственных учреждениях, определены перечень первичных учетных документов, регистры бухгалтерского учета. Выявлены методические аспекты оформления движения товарно-материальных запасов в государственных учреждениях. Рассмотрены практические аспекты документального оформления движения товарно – материальных запасов на основании правоустанавливающих документов.

Ключевые слова: первичные учетные документы, бухгалтерский учет, регистры бухгалтерского учета, бюджет, государственное учреждение, инвентаризация, товарно-материальные запасы, документация.

DOCUMENTARY REGISTRATION OF THE MOVEMENT OF COMMODITY-MATERIAL STOCKS IN GOVERNMENT AGENCIES

Khaitov Sherzod Pardaboevich

Doctor of Philosophy in Economic Sciences (PhD)

Tashkent Institute of Finance (TIF)

Abstract. The article considers the main issues of documenting the movement of commodity - material stocks in government agencies, defines a list of primary accounting documents, accounting registers. The methodological aspects of the registration of the movement of commodity-material stocks in government agencies are revealed. The practical aspects of documenting the movement of commodity-material stocks on the basis of title documents are considered.

Key words: primary accounting documents, accounting, accounting registers, budget, government agency, inventory, commodity-material stocks, documentation.

КИРИШ

Товар – моддий захиралар давлат муассасалари фаолиятини таъминлашнинг муҳим омили бўлиб, реал эҳтиёжни аниқлаш учун уларнинг мавжудлиги ва ҳаракати тўғрисида тезкор, тўлиқ маълумот беришни тақозо қилади. Бухгалтерия ҳисоби ташкилот иқтисодий фаолиятининг барча хўжалик жараёнларини ҳужжатлаштиришни ўз ичига олганлиги сабабли, товар – моддий захиралар каби активларнинг элементини ҳужжатлаштириш масалалари жуда долзарбдир.

Давлат муассасаларида товар – моддий захиралари бўйича амалга оширилган ҳар бир хўжалик муомалалари ҳужжатлаштирилади. Яъни, бунга муассасаларда товар – моддий захиралари кирим ва чиқим қилинган, бир жойдан иккинчи жойга ўтказилган ва моддий жавобгар шахсларнинг алмашган ҳолатларини мисол тариқасида келтириб ўтиш мумкин.

Давлат муассасаларида товар – моддий захиралари ҳаракатини ҳужжатлаштиришдан мақсад ташкилотда товар – моддий захираларининг ички назорати ва молиявий ҳисобот шаклларида тўғри акс эттирилишини таъминлашдир [8, 82–86].

Бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисобот маълумотларининг тўғрилиги ҳамда ишончлилиги активлар ва мажбуриятларни мажбурий тарзда инвентаризациядан ўтказиш орқали тасдиқланар экан, албатта давлат муассасаларида ҳам товар – моддий захиралари ҳаракати тўлиқ ҳужжатлаштирилиши талаб этилади. Чунки, инвентаризация жараёнида товар – моддий захиралар билан биргаликда уларнинг ҳужжатлари ҳам тўлиқ текширилади. Шу боисдан, давлат муассасаларини бухгалтерия хизмати ходимлари ва моддий жавобгар шахслар томонидан товар – моддий захираларининг ҳаракати ҳам ҳуқуқий жиҳадан, ҳам услубий жиҳатдан тўлиқ ва тўғри ҳисоб ҳужжатларида акс эттирилиб борилиши керак. Бу ҳам танланган тадқиқот мавзусининг долзарблигини белгилаб беради.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Тадқиқ қилинаётган мавзу доирасида мамлакатимиз ва хорижлик иқтисодчи олимларнинг илмий ишлари ўрганилди. Шунингдек, олимлар томонидан олиб борилган тадқиқотларнинг амалий жиҳатлари таҳлил қилинди.

Хорижлик иқтисодчи олимлардан И.П.Воробьева, А.Л.Спесивцева ва Г.А.Барышевларнинг асарларида “моддий захиралар – бу давлат муассасасининг ўз уставига мувофиқ ижтимоий, бошқарув ва бошқа функцияларини бажариш учун зарур бўлган муассасанинг номолиявий

активларидан бир қисми” дея таърифланган. Олимлар томонидан товар – моддий захирлари классификация қилиниб, бюджет ташкилотларида ҳисоб сиёсатининг энг муҳим вазифаси товар – моддий захираларининг сақланиши ва мақсадли ишлатилишини таъминлашдан иборат эканлиги илмий –услугий жиҳатдан асослаб берилган. Шунингдек, товар – моддий захираларини ҳисобга олишга асос бўлувчи бирламчи ҳужжатлар ва регистрлар жадвал шаклда акс эттирилган [4, 42 – 48].

Моддий захираларни тан олиш тартиби, уларни таснифлаш, баҳолаш методологияси ва уларни ҳаракати бўйича хўжалик муомалаларини ҳужжатлаштириш О.Е.Качкова, Т.И.Кришталева ва М.Ф.Овсийчукларнинг илмий тадқиқотларида ўз аксини топган.

Бюджет ташкилотларида моддий захираларни қабул қилиш ва ҳисобдан чиқариш усуллари, таркиби, гуруҳлар ва ҳисоб турлари бўйича таснифланиши ҳамда уларни ҳақиқий таннархини сотиб олиш усулига қараб шакллантириш масалалари ҳам олимлар томонидан батафсил ёртиб берилган [5, 128 – 134].

Мамлакатмиз иқтисодчи олимларидан М.Остонақулов бюджет ташкилотларида материал захиралари ҳисобининг илмий – амалий жиҳатларини ўрганган. Материал захиралари таркиби, бухгалтерия субсчётларида акс эттирилиши, аналитик ва синтетик ҳисобининг юритилиши ҳамда ҳужжатлаштирилиши қисқача баён қилинган [10, 139 – 145].

Бюджет ташкилотларида товар – моддий захиралар ҳисобини ташкил этиш, унинг мақсади ва хусусиятлари, киримини ҳисобга олиш ва уларни баҳолаш, ҳисобдан чиқариш, товар – моддий захиралар бўйича аналитик ва синтетик ҳисобни ташкил этиш ҳамда товар – моддий захиралар ҳисобини юритишда ахборот тизимларидан фойдаланиш масалалари А.Ж.Туйчиев, А.А.Остонукулов, К.Ш.Ибрагимов ва А.С.Турсуновларнинг тадқиқотларида кўриб ўтилган. Товар – моддий захиралар ўрнатилган меъёрини аниқлаш учун белгиланган кўрсаткичлар ҳам олимлар томонидан амалий мисоллар билан кўрсатиб, илмий – услубий жиҳатдан асосланган [11, 196 – 218].

Ушбу мавзуси доирасида юқоридаги иқтисодчи олимларнинг олиб борган тадқиқотлари билан танишганимизда, уларнинг асарларида асосан бюджет ташкилотларида товар – моддий захиралари ҳисоби кенг ёритилган бўлиб, қисман товар – моддий захираларини ҳисобга олишда қўлланиладиган бухгалтерия ҳисоби ҳужжатлари кўрсатиб ўтилган. Лекин, давлат муассасаларида товар – моддий захиралар ҳаракатини ҳужжатлаштириш масалалари бўйича алоҳида тадқиқотлар олиб борилмаган. Шу сабабдан ҳам, мазкур мавзу доирасида тадқиқот олиб боришни зарур, деб ҳисоблаймиз.

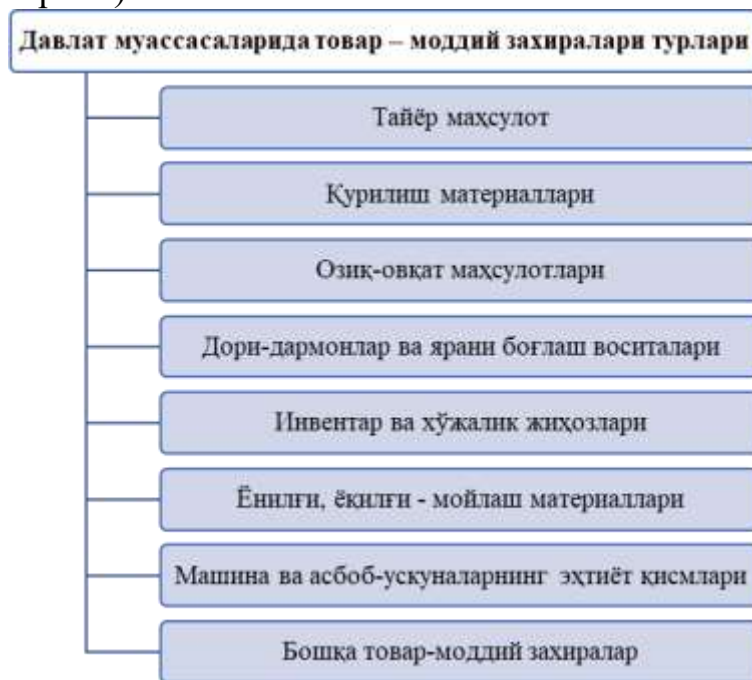
Давлат муассасаларида товар – моддий захиралар ҳаракатини ҳужжатлаштиришнинг услубий жиҳатларини такомиллаштиришда бухгалтерия ҳисоби қоидаларини ҳисобга олган ҳолда тизимли таҳлил, анализ, синтез, таққослаш ва бошқа шу каби бир қанча тадқиқот усулларида фойдаланилган.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Товар – моддий захираларига хизмат қилиш муддати бир йилдан ортиқ бўлмаган ёки бир операцион цикл мобайнида фойдаланиладиган мол – мулклар

киради. Товар – моддий захиралар давлат муассасалари томонидан сотиб олинган ёки қайта сотиш учун мўлжалланган товарлар ва бошқа мол – мулкларни ўз ичига олади.

Давлат муассасаларида товар – моддий захиралари қуйидаги турларга бўлинади (1 – расм).

1 – расм. Давлат муассасаларида товар-моддий захиралари турлари¹

Юқоридаги расмда товар – моддий захираларининг турлари акс эттирилган бўлиб, ҳар бир товар – моддий захираси бухгалтерия ҳисобида бошланғич ҳисоб ҳужжатларига асосан ҳисобга олинади.

Давлат муассасаларида товар – моддий захираларининг кирими, жойдан – жойга кўчирилиши, моддий жавобгар шахслар алмашиши ва ҳисобдан чиқарилиши тўлиқ бошланғич ҳисоб ҳужжатлари билан расмийлаштирилади. Буни давлат муассасаларида товар – моддий захиралар ҳаракати турлари бўйича ҳужжатлаштириш жараёнида ҳам кўришимиз мумкин (1 – жадвал).

1 – жадвал

Товар – моддий захиралари ҳаракати турларини ҳисобга олиш учун бошланғич ҳисоб ҳужжатлари²

Ҳужжатнинг номи	Товар – моддий захиралар турлари	Ким расмийлаштиради	Изоҳлар
Товар-моддий захираларни қабул қилиш			
Юк хати		Мол етказиб берувчилар	Ўз ичига: товар - транспорт юк хати

¹Муаллиф томонидан “Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Йўриқнома (2010 йил 22 декабрь, 2169-сон)га асосан тузилган

²Муаллиф томонидан илмий тадқиқот асосида тузилган

			ва транспорт юк хатини олади
Счёт-фактура			Юк хати - счёт - фактура ҳам киради
Далолатнома	Барча товар – моддий захиралар	Моддий жавобгар шахс ва мол етказиб берувчининг вакили (ташкilot томонидан тузилган комиссия иштирокида)	Далолатномалар қуйидаги ҳолларда тузилади: хужжатларнинг ҳақиқий мавжудлиги ва маълу-мотлари ўртасидаги номувофиқлик ҳолат-ларида, асосий воситаларни тугатишда, товар – моддий захираларининг сифатини текшириб қабул қилиш пайтида.
Талабнома - юк хати (Юк хати (Талабнома))	Товар – моддий захиралар, уларни сотиб олиш, ишлаб чиқариш, тайёр маҳсулотлар давомида шаклланган ҳақиқий таннарх бўйича ҳисобга олиш	Моддий қийматликларни топширувчи бўлинманинг моддий жавобгар шахси	Хужжатнинг шакли ва унинг қўлланилиши “Бюджет ташкilotларида бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Йўриқнома (2010 йил 22 декабрь, 2169-сон) билан тасдиқланган.
Бухгалтерия маълумотномаси	Барча товар – моддий захиралар	Бухгалтерия	Хужжатнинг шакли ва унинг қўлланилиши “Бюджет ташкilotларида бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Йўриқнома (2010

			йил 22 декабрь, 2169-сон) билан тасдиқланган.
Товар-моддий захираларни жойдан – жойга кўчириш (ёки моддий жавобгар шахслар алмашиши)			
Юк хати (Талабнома)	Барча товар – моддий захиралар	Моддий қийматликларни етказиб берувчи бўлинманинг моддий жавобгар шахси Бухгалтерия	Хужжатларнинг шакли ва унинг қўлланилиши “Бюджет ташкilotлари-да бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Йўриқно-ма (2010 йил 22 декабрь, 2169-сон) билан тасдиқланган.
Озиқ-овқат маҳсулотларини бериш учун Меню-Талабнома	Озиқ-овқат маҳсулотлари		
Берилган озуқа ва ем-хашак қайдномаси	Чорвачилик ва бошқа хайвонларни боқиш учун озуқа ва ем- хашак		
Ташкilot эҳтиёжи учун берилган материаллар қайдномаси	Барча товар – моддий захиралар		
Забор картаси	Барча товар – моддий захиралар		
Далолатнома	Барча товар – моддий захиралар	Ташкilotда фаолият юритувчи доимий инвентаризация комиссия	Далолатнома ташкilotдаги моддий жавобгар шахслар ўзгарганда тузилади.
Товар-моддий захираларини ҳисобдан чиқарилиши			
Озиқ-овқат маҳсулотларини бериш учун Меню-Талабнома	Озиқ-овқат маҳсулотлари	Моддий қийматликларни етказиб берувчи бўлинманинг моддий жавобгар шахси Бухгалтерия	Хужжатларнинг шакли ва унинг қўлланилиши “Бюджет ташкilotларида бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Йўриқнома (2010 йил 22 декабрь,
Берилган озуқа ва ем-хашак қайдномаси	Чорвачилик ва бошқа хайвонларни боқиш учун озуқа ва ем- хашак		

Ташкилот эҳтиёжи учун берилган материаллар қайдномаси	Барча товар – моддий захиралар		2169-сон) билан тасдиқланган.
Юк хати (Талабнома)	Барча товар – моддий захиралар		
Йўл варақаси	Ёнилғи, ёқилғи - мойлаш материаллари		Хизмат автотранспорт воситаларининг йўл босиш йиллик лимити ва улардан фойдаланиш меъёрларига қатъий амал қилинади.
Далолатнома	Барча товар – моддий захиралар	Ташкилотда фаолият юритувчи доимий инвентаризация комиссия	Товар – моддий захиралари қуйидагилар натижасида ҳисобдан чиқарилади: ташкилот эҳтиёжи учун сарфланганда; яроқсиз ҳолатга келганда; камомад аниқланганда; таббий офатлар натижасида йўқотишлар аниқланганда.

Юқоридаги жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, давлат муассасаларида товар – моддий захиралари ҳаракати турларини ҳисобга олувчи ҳар бир бошланғич ҳисоб ҳужжатлари албатта моддий жавобгар шахслар ёки бухгалтерия хизмати ходимлари томонидан амалдаги норматив – ҳуқуқий ҳужжатларга асосан расмийлаштирилади [9].

Агар давлат муассасаси томонидан бошланғич ҳисоб ҳужжатларининг шакллари мустақил равишда ишлаб чиқилган бўлса, уларнинг рўйхати муассаса ҳисоб сиёсати ёки раҳбарнинг буйруғи билан тасдиқланиши керак. Бу стандарт шакллар тақдим этилмаган ҳўжалик жараёнларини ҳисобга олиш учун мақбул ечим ҳисобланади. Товар – моддий захираларининг аналитик ҳисоби бухгалтерия ҳисоби регистрларида, давлат муассасаси бухгалтериясида ва

моддий жавобгар шахсларда бошланғич ҳисоб ҳужжатлари асосида амалга оширилади (2 – жадвал).

2 – жадвал

Товар –моддий захираларини ҳисобга олиш учун аналитик ҳисоб регистрлари³

Регистр номи	Товар – моддий захиралар тури	Эслатма
Муассасанинг бухгалтерия ҳисобини ташкил қилади ва юритади		
Моддий қимматликларнинг миқдор-қиймат ҳисоби ДАФТАРИ (КАРТОЧКАСИ) (296-сон шакл)	Барча турдаги товар – моддий захиралар	Ёзувлар мол етказиб берувчиларнинг счё-фактуралари, юк хатлари ва бошқа ҳужжатларига асосан амалга оширилади
Озиқ-овқат маҳсулотларининг кирими бўйича ЖАМЛАНМА ҚАЙДНОМА (300-сон шакл)	Озиқ-овқат маҳсулотлари	Ёзувлар бошланғич ҳисоб ҳужжатларига асосан амалга оширилади
Озиқ-овқат маҳсулотлари сарфи бўйича ЖАМЛАНМА ҚАЙДНОМА (399-сон шакл)		Ёзувлар озиқ-овқат маҳсулотларини бериш учун Меню-Талабномага асосан амалга оширилади
Материал захиралар бўйича АЙЛАНМА ҚАЙДНОМА (М-44-сон шакл)	Барча турдаги товар – моддий захиралар	Ёзувлар мол етказиб берувчиларнинг счё-фактуралари, юк хатлари ва бошқа ҳужжатларига асосан амалга оширилади
Чорва молларини ҳисобга олиш дафтари (395-сон шакл)	Ёш чорва ва бўрдоқига боқилаётган моллар	Ҳисоб чорва молларининг тури ва ёш гуруҳи ҳақида маълумот беради
Моддий жавобгар шахслар томонидан шакллантирилади ва бошқарилади		
Материалларнинг омбор ҳисоби ДАФТАРИ (М-17-сон шакл)	Барча турдаги товар – моддий захиралар	Омборлардаги товар-моддий захираларнинг ҳисоби моддий жавобгар шахс томонидан материалларни омбор ҳисоби дафтаридан фақат

³Муаллиф томонидан илмий тадқиқот асосида тузилган

		номи, нави ва миқдори бўйича юритилади.
Марказлаштирилган таъминот бўйича тўланган моддий қимматликлар ДАФТАРИ (322-сон шакл)		Ҳар бир мол-мулк қабул қилиб олувчи бюджет ташкилотлари бўйича юритилади.
Синган идишларни рўйхатга олиш бўйича КИТОБ (325-сон шакл)	Синган идишлар	Китобга ёзувлар тегишли мансабдор шахслар томонидан ёзилади. Доимий ишлаб турадиган комиссия китобни тўғри юритилаётганлигини назорат қилиб боради

Бунда тайёр маҳсулот ва сотиш учун берилган товарларнинг аналитик ҳисоби алоҳида олиб борилади [6].

Бухгалтерия ҳисобида товар – моддий захиралар бўйича операцияларнинг синтетик ҳисоби тегишли мемориал ордерлар, ташкилотнинг Бош журнал китоби (308-сон шакл) ва молиявий ҳисобот шаклларида бошланғич ҳисоб ҳужжатлари маълумотларига асосан акс эттирилади.

Ҳозирги кунда давлат муассасаларининг бухгалтерия ҳисоби тўлиқ “УзАСБО” дастурий мажмуасида электрон шаклда юритилаётганлиги сабабли ҳисоб ишлари анча осонлашди, товар – моддий захираларининг ҳаракатларини ҳужжатлаштириш, уларнинг назоратини олиб бориш бир мунча тезлашди [7]. Шу билан биргаликда давлат муассасаларида товар – моддий захиралари ҳаракатини ҳужжатлаштиришда амалдаги норматив – ҳуқуқий ҳужжатлар талабларига ва меъёрларига амал қилишлари шарт.

ХУЛОСА

Таъкидлаш жоизки, давлат муассасаларидаги товар – моддий захиралари ҳаракатини ҳужжатлаштириш ишларини ва назоратини оптималлаштиришга имкон берувчи “Муассаса бўйича ҳужжатлар айланиши графиги” билан тартибга солиниши керак. Бу графикда ҳужжатларнинг номи, ҳужжатни тузиш, текшириш, ишлаш ва архивга топшириш вақти, масъул шахси тўлиқ кўрсатилади. Шунингдек, давлат муассасасининг бўлим ва бўлинмалари кесимида товар – моддий захиралари бўйича ҳисоботларни топшириш муддатлари ва моддий жавобгар шахслар кўрсатилган бўлади. Бу товар – моддий захиралари бўйича тезкор маълумотларни олиш имкониятини беради.

“Муассаса бўйича ҳужжатлар айланиши графиги” муассасанинг ҳисоб сиёсатиغا илова сифатида киритилади ёки алоҳида раҳбар буйруғи билан тасдиқланиши мумкин. Тўғри ишлаб чиқилган “Муассаса бўйича ҳужжатлар айланиши графиги” бухгалтерия хизматининг муассаса бўлим ва бўлинмалари билан ҳамкорликдаги иш сифатини, ҳисобдор ва масъул шахсларнинг ўз вақтида

ҳисобот тақдим қилишини ҳамда ички назоратни амалга оширишни таъминлайди. Бу эса давлат муассасаларининг молия – хўжалик фаолиятига ижобий таъсир қилади.

АДАБИЁТЛАР:

1. «Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги» йўриқнома (2010 йил 22 декабрь, 2169-сон).
2. Ўзбекистон Республикаси бюджет ҳисобининг стандарти «Товар-моддий захиралар» (7-сон БҲС, 2019 йил 14 январь, 3120-сон).
3. «Бухгалтерия ҳисобида ҳужжатлар ва ҳужжат айланиши тўғрисидаги» Низом (2004 йил 14 январь, 1297-сон).
4. Воробьева И.П., Спасивцева А.Л., Барышева Г.А. Бухгалтерский учет в бюджетных учреждениях: Учебное пособие. – Томск: Изд-во ТПУ, 2012. – 252 с.
5. Качкова О.Е., Кришталева Т.И., Овсячук М.Ф. Бухгалтерский учет в бюджетных учреждениях: учебник. – Москва: КНОРУС, 2022. – 376 с.
6. Кулибоев Азамат Шоназарович (2023) “Давлат тиббиёт ташкилотларида озик – овқат маҳсулотларининг меъёри ва ундан оғишишларни ҳисоблаш”, Лучшие интеллектуальные исследования, 2(1), pp.147–153. Available at: <http://web-journal.ru/index.php/journal/article/view/321>
7. Кулибоев А. Давлат тиббиёт ташкилотларида бухгалтерия ҳисобининг услубий асослари //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 8.
8. Shonazarovich K. A. Regulatory and legal regulation of accounting in budgetary institutions //EPRA International Journal of Economics, Business and Management Studies (EBMS). – 2023. – Т. 10. – №. 6. – С. 82-86.
9. Кулибоев Азамат Шоназарович. (2023). Бюджет ташкилотларида товар-моддий захиралар ҳаракатини ҳужжатлаштириш. Образование наука и инновационные идеи в мире, 27(2), 121–130. Retrieved from <https://newjournal.org/index.php/01/article/view/8513>
10. Остонакулов М. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби. Ўқув қўлланма. – Тошкент, “Iqtisod – moliya”, 2009, –428 б.
11. Tuychiyev A.J., Ostonokulov A.A., Ibragimov K.Sh., Tursunov A.S. Byudjet tashkilotlarida byudjet hisobi. Darslik – Т.: «Iqtisod-Moliya» 2019. –329 б.
- 12.

**SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MA’NAVIY
MEROSIDA FARZAND TARBIYASI**

Mardonova Mashhura

Ilmiy rahbar: Sharipova N

Navoiy davlat pedagogika instituti ‘

*Tarix fakulteti Milliy g`oya, ma`naviyat asoslari va
huquq ta`limi yo`nalishi 3 bosqich talabasi*

Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo`lishi baxtli bolib izzat-hurmat topishi, jahongir bo`lish, yoki zaif bo`lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, etibordan qolib o`zgalarga tobe va qul, asir bo`lishi ularning o`z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog`liq”

Fitrat

Annotatsiya: Bu maqolada buyuk ajdodlarimizning farzand tarbiyasiga qaratilgan fikrlari, qarashlari va sharqona tarbiya na`munalari namunalari hamda yot g'oyalarning salbiy jihatlari yoritilgan.

Annotation: this article covers the thoughts, views and examples of Oriental upbringing of our great ancestors, aimed at raising children, as well as negative aspects of foreign ideas.

Аннотация: В этой статье освещаются мнения, взгляды и примеры восточного воспитания наших великих предков, направленные на воспитание детей, а также негативные аспекты чуждых идей.

**Kalit so`zlar:** Sodiq Qoshg`ariy, Abu Homid G`azzoliy, Amir Temur, zardushtiylk, Abdulla Avloniy, ta`lim, tarbiya.

Key words: Sadiq Kashgari, Abu Hamid Ghazali, Amir Temur, Zoroastrianism, Abdullah Avloni, education, upbringing.

Ключевые слова: Садик Кашгари, Абу Хамид Газали, Амир Темур, зороастризм, Абдулла Авлони, образование, воспитание.

Farzand komilligi, uning tarbiyasi, sog`lomligi milliy qadriyatlarga, Vataniga bo`lgan muhabbati kabi masalalar ko`tarilganda, mutafakkir Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat mmasalasi dur”, - degan ma`noli fikrlari naqadar haqiqat ekanligini anglaymiz. Tarbiyaning o`chog`i bo`lgan oila - har bir xalqning, millatning davomiyligini saqlovchi, milliy qadriyatlarning rivojini ta`minlovchi, ma`nan va jismonan barkamol avlodni dunyoga keltirib, tarbiyalab, vatanparvar yurt himoyachilarini voyaga yetkazuvchi muqaddas makondir. Inson ilk tarbiyani oiladan, mehr qo`ridan, onaning

suti va o'ziga xos allasidan oladi. Uning ta'siri odam tabiatiga, qalbiga mustahkam joylashadi. Farzandning komilligi, ruhiyati, mehribonligi, odobi har bir oilada belgilangan ichki, o'ziga xos qonun-qoidalarini asosida shakllanib boradi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, “Barchamizga ayonki, yurtimizdagi har qaysi inson har qaysi oilaning eng ezgu orzu-maqсадlari, hayotiy manfaatlari, avvalambor uning farzandlari timsolida namoyon bo'ladi, ro'yobga chiqadi “Mutafakkir Mavlono Sodiq Qoshg'ariy “Odobiya” asarida ustoz bo'lishning 400dan ortiq qoidalarini bayon qilgan¹. Bulardan eng muhimlarini ta'kidlab o'tamiz.

1. Ustozlikka da'vogarning avvalo bo'g'zi toza bo'lsin. Ustoz halol yeb, halol ichishi kerak.

2. Aks holda uning so'zlari yolg'on bo'ladi.

3. Ustoz pokdamon bo'lsin. Ustoz kamtar va mag'rur bo'lishi kerakki, oddiy odamlar unga murojaat qila olishi va nopoklar uni bo'ysindira olmasligi kerak.

4. Ustoz zinda dil bo'lsin. Tirik ko'ngil odam ruxiyatshunos bo'lib, inson shaxsini yaxshi tushunadi, hayotga optimal qaraydi, o'z kasbini sevadi. Bu o'rinda shaxs psixologiyasini yaxshi tushunish haqida so'z bormoqdaki, uning zamirida ko'ngil ko'zi yumuq odamning tarbiyachi bo'la olmasligiga ishora bor.

5. Ustoz nazarkarda bo'lsin. Ya'niki, Ustoz shogirdining issiq-sovug'idan, yurish-turishidan va fikru zikridan xabardor bo'lishi lozim².

Ustoz shogirdini turli usullarda tarbiyalaydi. Kimdir 20 yil, yana kimdir 7 yil tarbiya olishi mumkin. Jumladan, mashhur Bahovuddin Naqshband ustozlari qo'lida bor yo'g'i 7 yil tarbiya ko'rgan, xolos. Ta'kidlash joiz, qadimda agar ustoz shogirdining iste'dodini tarbiyalashga o'zini ojiz sezsa, uni darhol o'zidan kuchliroq ustoz huzuriga yuborgan, toki shogirdining yo'lga to'g'anoq bo'lmasligi uchun. Darhaqiqat, har bir yosh avlodni tarbiyasida ota-onadan tashqari ustozni roli juda muhim. Chunki shogirdi biror natijaga erishsa, rahmatga, olqishga sazovor bo'lsa shularga qarab ustozining bilimiga baho berishadi. Ustozlik qilish sotuvchilik yoki hunarmamdlikdanda murakkabroqdir.

Bu so'zlar shuni ma'lum qiladiki, kelajagimiz qanday bo'lishi, qanday sharoitda yashashimiz, bizlarni kimlar xotirlashi hozirgi yoshlar qanday bilim va tarbiya olishiga bog'liq.

Amir Temur - o'zbek davlatchiligini eng yuksak pog'onaga olib chiqqan buyuk shaxs. U o'z hayot faoliyati davomida doimo o'zining “Kuch -adolatda” degan shioriga amal qilgan holda ish yuritgan. Amir Temur farzandlari, naberalari yaqinlarining tarbiyasiga alohida e'tibor qaratgan. Naberalarini tarbiyalashda Amir

¹Mirziyoyev Sh.M. 2017.24-iyun “Xalq so'zi” gazetasi.

²Farmonova M“Sharq mutafakkirlarining ma'naviy me'rosida farzand tarbiyasi” (ilmiy-uslubiy qo'llanma)“Tasvir Nashriyot uyi Toshkent-2020.

Temurning rafiqasi bosh-qosh bo'lgan. Ular shahzoda va malikalarni halol, mehnatsevar, aqlli, dono, odob-axloqli, mo'min va mo'minalar qilib tarbiyalashgan³.

Barkamol inson uning tarbiyasi haqidagi yuksak g'oyalar bayon qilingan Zardushtiylikning muqaddas kitobi “Avesto:” ning tub ma'no- mohiyatini belgilab beradigan “ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal” degan Tamoyilni oladigan bo'lsak, unda hozirgi zamon uchun ham behad ibratli saboqlar borligini ko'rish mumkin. Negaki qalbida ezgulik, poklik, doim yaxshiliklar o'ylasa amallarida ham shular oyna kab aks etadi albatta. Biz farzand tarbiyasida mutafakkirlarning qarashlari, olimlarning fikrini o'rganar ekanmiz, beixtiyor millatimizga xos bo'lgan axloqiy, tarbiyaviy fazilatlar ko'z o'ngimizda gavdalanadi. Shuningdek ilk tarbiya, samimiy munosabat, go'zal muomala oiladan ota-onalarimizning namunasi timsolida shakllanadi. Abu Nasr Farobiyning “Inson o'z baxtiga erishishda go'zallikni ko'rishi va his qilishining o'zi yetarli emas, buning uchun go'zallikni ko'rishi va his qilishining o'zi yetarli emas, buning uchun go'zallikni yarata olishimuhimdir” 4,- degan fikrlarida olam-olam ma'no bor. Mutafakkirning bu fikrida bugungi ota-onalarimiz o'zlari namuna bo'lgan holda oilalarida, ishlarida, ro'zg'orlarida, uy tutishlarida, o'zaro munosabatlarida, yurish turishlarida, kiyinishlarida, salomatliklarida, farzand tarbiyasida ular bilan bo'ladigan muomalada go'zallikni yarata olishlari zarur, degan g'oya o'z aksini topgan. Ajdodlarimiz ham o'zlari namuna bo'lgan holda o'z farzandlariga pandu nasihat qilganlar hamda na'muna bo'lganlar. Jumladan, Abu Nasr Farobiy: “Har inson kasb-korini mukammal bo'lmog'i, yaxshi tarbiya olmog'i, yaxshi xulq-atvorga, fazilatlarga ega bo'lmog'i kerak”, -degan edilar.

Farzand tarbiyasi, kelajagi va manfaatlar haqida so'z borganda “Bundan uch yarim ming yil ilgari yashab o'tgan fir'avnlardan birining qabrtoshi ustuga Yoshlarimiz o'jar va qaysar, keksalarning aytganini nazar-pisandga olmaydi, ajdodlar qadriyatlarini imkor etadi”,⁴ degan so'zlarning bitib qo'yilgani yoshlar tarbiyasi bashariyat taraqqiyotining barcha davrlarida hozirgidek asosiy muammolardan biri bo'lib kelganini tasdiqlaydi.

Abu Homid G'azzoliy o'zining “Ihyou ulumid-din” kitobida 4ta katta mavzuni jamlagan : a)ibodatlar haqidagi qism, b)urf-odatlar haqidagi qism, v)halok qiluvchi va g)najot beruvchi narsalar haqidagi qismlar. Har bir qism o'ntadan, jami o'nta kitobni o'z ichiga olgan. Ta'kidlash joiz, Abu Homid G'azzoliy biror mavzuni yoritar ekan, islomiy odob va an'anaga ko'ra, dastlab unga tegishli oyatlarni keltiradi, so'ngra Payg'ambarimizning hadislariga murojaat etganlar, keyin esa sahobalar va boshqa ulug'larning so'zlaridan, siyratlaridan dalillar keltirganlar. Ushbu kitobda muomala

³M. Qoshg'ariy. Odob saboqlari. “Sharq yulduzi”, 1991. 1-son. Fors tilidan N.Komilov tarjimasi.

⁴M. Qoshg'ariy. Odob saboqlari. “Sharq yulduzi”, 1991. 1-son. Fors tilidan N.Komilov tarjimasi.

odobi, yuksak axloqiy intizom masalalari oyat, hadis asosida sahobalarning so'zlari, ibratomus rivoyatlar orqali yoritilgan. Biz qisqa bo'lsada, til ofatlari haqida so'z yuritar ekanmiz, tilning faoliyat va ta'sir doirasiga chek yo'q: yaxshilik sari yursa, oldida keng maydon, ufqlar qadar cho'zilgan, yomonlik yo'liga kirsas, ilon chayonlar kabi sudralib, tubsiz tubanlikka ketishi mumkin ekani beixtiyor, har birimizni avval o'ylab, keyin so'ylashga chorlaydi. O'zbek oilalarida kitobga muhabbat, kitobni avaylab-asrash, kitobxonlik, g'azalxonlik qadimiy an'analardan bo'lib, farzamd tarbiyasida muhim hisoblangan. Biz kitobxonlik haqida so'z yuritar ekanmiz, tarixga bir nazar tashlaymiz. Bundan salkam uch yarim ming yil ilgari ajdodlarimiz tomonidan muqaddas ma'naviy kitob-"Avesto" ideografik yozuv kashf etilgan. Otashparast ajdodlarimiz uni to'la-to'kis yod bilmoqni, unga amal qilib yashamoqni o'zlari uchun burch deb bilganlar. Qadimdan ma'lumki, kitobsevarlik insoniy fazilat bo'lib, unda insonning ma'naviy komillik darajasi aks etib turadi. Kitobsevarlik oilada shakllanadi. Qadimda xalq baxshilarining oilaviy davralarda, to'y-ma'ralarda, ziyofat va gap gashtaklarda, kuylagan dostonlari, bobolarimizning bolalarga aytgan ertaklari, momolarimiz allalari, rivoyatlarini maroq bilan tinglash orqali kitobxonlik shakllanib borgan.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev quyidagi so'zlarni aytganlar: Bizni o'ylantirgan yana bir muhim masala - bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ko'p his etadigan kim -yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz deb, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobida erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidir"6 deganlar. Darhaqiqat, bu vazifalar maktab, oila, mahalla, butun jamoatchilikka katta mas'uliyat yuklaydi.. Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya sohasining barcha bo'g'inlari - maktabgacha ta'lim, maktab, o'rta maxsus va oliy ta'lim tizimini takomillashtirish, yangi muassasalar bunyod etish va mavjudlarini qayta ta'mirlash bo'yicha olib borilayotgan ishlar yoshlar kamolotida o'z samarasini topmoqda.

Yuqoridagi masalalarni ko'rib chiqar ekanmiz yana bir muhim masalaga to'xtalib o'tish joiz deb o'ylayman. Barchamizga ayonki yoshlarimiz ajdodlarimizdan o'rnak olishga harakat qilishyapti, ammo sovetdan qolib ketgan ajdodlarimizga nisbatan bo'htonlarga ishonadigan va boshqa millatlarga havas qilib, o'z millatini qoralaydigan yoshlar uchrab turmoqda. Bunga sabab yoshlarimizga milliy tariximiz chuqur singdirilmasligi, ba'zi oilalardagi tarbiyaviy muhit yomonligi, farzandlarimiz bobo va buvionlar bilan yashamasligi, millatimiz ruslashishi hamda kelajak avlod internet vositalaridan to'g'ri foydalanmasligi qolaversa hayotning sinovlarida toblanish jarayonida qiyinchilikdan qochib oson yo'llarni izlash hozirgi kunda tabiiy narsaga aylanib kelmoqda. Bular bilan men yoshlarimiz savodsiz dangasa demoqchi

emasman ammo guruch kurmaksiz bo'lmashligini ham inobatga olish kerak. Demak shular haqida so'z yuritganimizda jahon renesanslari haqida gapirib o'tishni joiz deb bilaman. Ilk o'rta asrlar yaqin va o'rta sharqda Al-Qindiy, Ar-Roziy, Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Ibn Ro'shd kabi bir qancha buyuk mutafakkirlarni yetishtirib chiqardi. Ular feodalizm va musulmon madaniyati rivojlanayotgan bir sharoitda o'z asarlarida ilg'or g'oyalarni ishlab chiqdilar.

XVIII-asr materializmini shakllantirishda muhim rol o'ynadi. Bundan ma'lum bo'ladiki har bir davrda ma'naviyat va bilim uchun kurashadigan ajdodlar bo'lgan. Kishilik jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti tarixidan ma'lumki, bola shaxsining kamoloti oilada shakllanadi. Oila — jamiyat hayotining kichik bir debochasi bo'lib, har tomonlama sog'lom, barkamol avlodni voyaga yetkazish uchun ma'sul bo'lgan g'oyat muhim tarbiya o'chog'idir. O'zbek oilasi a'zolarining barchasini savodxon, ma'lumotli deb atasak, xato qilmagan bo'lamiz, ana shu imkoniyatlar ta'sirida o'g'il va qizlar bilimli, fikr-mulohazali, topqir, ishbilarmon, aql-zakovati bo'lib voyaga etmoqdalar. Oiladagi bola tarbiyasi ikkiyoqlama ahamiyat kasb etadi, ota-onalar farzandlariga ahloq-odob, ruhiyat va ma'naviyatga oid bilimlardan saboq berish bilan qanoatlanib qolmasliklari, balki o'zlari ham tarbiyaning o'ziga xos sir-sinoatlari, hususiyatlari, uning mazmun-mohiyati va ma'nosiga doir eng yangi ma'lumotlardan xabardor bo'lib turishlari kerak bo'ladi. O'z farzandlariga oqilona tarbiya bera olgan ota-onalar, umrlarini rohat va farog'atda o'tkazadilar, bolalaridan hamisha olijanoblik, mehribonlik, yaxshilik ko'radilar, dillari aslo jaroxat azobini sezmaydi; o'kinish hissiga duchor bo'lmaydilar. Shu to'g'rida o'zbek xalqidagi quyidagi maqol darak beradi: “Toy ulg'aysa, ot tinadi (ya'ni ot minishdan qutqariladi)”. Oilaning asosiy tayanchi bo'lgan ota, hayotning barcha mashaqqatlaridan totib ko'radi, o'zining bukilmaz irodasi, adolatparvarligi, hayot sinovlariga bardoshlilik bilan ajralib turuvchi buyuk shaxs sifatida gavdalanadi. Ota — oilaning boshlig'i, posbonidir. Zero, oilaning har bir ko'z ilg'amas nuqtalarini ilg'ay olish, oila a'zolariga faqat to'g'ri, haq yo'lni ko'rsatib turishdek insoniy mas'uliyat ota zimmasida turadi. Ota oilada o'z farzandlariga har tomonlama yurish-turishda, nutq odobida, o'zaro muomali madaniyatida, eng muhimi amaliy ish faoliyatida to'g'rilik va haqqoniylik, samimiylik va xolislik yuzasidan namuna ko'rsatadi. Murg'ak tasavvurli bola ilk tarbiyani oilada oladi. Bola tarbiyasining ilk saboqlari haqida atoqli o'zbek pedagogi Abdulla Avloniy o'zining “Turkiy guliston yoxud Axloq” kitobida quyidagi ibratli o'g'itlarni aytgan edi: “Tarbiyani tug'ilgan kundan boshlamak, vujudimizni quvatlantirmak, zexnimizni ravshanlashtirmak lozim”⁵. Oilada

⁵A. Avloniy. “Turkiy guliston yoxud axloq”. T., “O'qituvchi”. 1994

kattalarning obro'si qo'rqitish asosida emas, balki samimiylilik, o'zaro hurmat-ehtirom zamiriga qurilishi maqsadga muvofiqdir. Oila a'zolarining inoqligi, o'zaro hamjihatligi, kiyinish madaniyati, mehnat faoliyati, o'zga kishilar to'g'risidagi suhbatlari va ularning boshqa sifat hamda fazilatlarini bolaning murg'ak tasavvuriga yangi timsollarni olib kiradi. Oila tarbiyasi bolaning kelajakda kim bo'lib yetishishida muhim o'rin tutadi, bola dastlab oilada jamiyatning qiyofasini quradi, bo'lajak fuqaroning huquq va burchlari, dunyoqarashi va axloqiy qarashlari oilada shakllanadi, shu asosda jisman va ruhan kamol topib boradi. Bola uchun oiladagi sog'lom ijtimoiyruhiy muhit, madaniy-ma'naviy va axloqiy qadriyatlar, an'analar, ijtimoiy-hayotiy tajribalar, ko'nikma va malakalar manbaidir. Bu oilaviy tarbiya jarayonida sayqallanib boradi, tarbiyaning mohiyati kishini hayotga tayyorlashdan iborat bo'lib, tarbiyaning mazmuni, yo'nalishi, maqsadi va vazifasi kishilarning ijtimoiy munosabatlariga bog'liq.

Kishi shu munosabatlarga asosan hayotga biron-bir tarzda qaraydigan bo'ladi, tafakkuri orqali olamni anglaydi va o'zining unga nisbatan munosabatini shakllantiradi, muayyan axloq mezonlari ruxida tarbiya topadi, chunki oilaviy tarbiya ijtimoiy tarbiyaga nisbatan bolalarning ruhiy olamiga, xissiyoti va tuyg'ulariga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Oiladagi ma'naviy-ruhiy muhit, bola tarbiyasida g'oyat muhim ahamiyatga ega bo'lib, oila a'zolarining turmush tarzi ko'p hollarda farzandlarning ruhiy kayfiyati, tasavvuri va xissiyotlarini belgilab beradi. Demak oila sog'lom, barkamol insonni tarbiyalab voyaga etkazishda jamiyat oldida mas'uldir. Oilada tarbiya topgan xar bir inson xar jixatdan umuminsoniy ahloqiy, ilmiy, e'tiqod va boshqa sohalarida kamolatga yetgan hislatlarni o'zida mujassamlashtirgan bo'lishi lozim, kamolot sari intilgan kishin asta-sekin olamni, o'zligini taniy boshlaydi. Komillik insonning adolatli bo'lishi, xaqiqat va yaxshilikka intilishi, vijdonan pok, o'z hatolarini anglab, ulardan xalos bo'lishga xarakat qilishi demakdir, ma'naviyatni boyitish, iymon-e'tiqodli, aql-zakovatli bo'lish kishilarni g'aflatdan uyg'otadi, barcha ezgu tilaklarini ro'yobga chiqaradi. Yosh avlodni barkamol, sog'lom, Vatan tuyg'usini xis qila oladigan shaxs qilib voyaga etkazish, birinchi navbatda, oilaga va ota-onaga bog'liqdir. Yosh avlodda kelajakka bo'lgan ishonch xissini uyg'otish uchun esa, ajdodlarimizning ma'naviyaxloqiy merosini chuqur o'rgatish, ularning iste'dodi va qobiliyatini buyuk maqsadlar sari yo'naltirish. maqsadga muvofiqdir. Masalan, oilalarda moddiy boylikning ko'payishi, undan ota-onalar va bolalarning noto'g'ri foydalanishi, o'smirlarning bir qismida hayotga iste'molchilik, boqimandalik nuqtai-nazardan qarashni, tubanlikni, xudbinlikni keltirib chiqaradi, mehnatsiz boylik orttirish kayfiyati kuchayadi.

Buyuk Sharq mutafakkirlarining merosi bizni doimo halol mehnat bilan yashashga, mardlik, saxovat va kamtarlikka, adolatga va mehr-oqibatga chaqiradi. Albatta, har qaysi xalq yoki millatning ma'naviyatini, tarixini, o'ziga xos urf-odat va

an’analarini milliy qadriyatlarsiz tasavvur etib bo’lmaydi. Sharq olimlarining, jumladan, Ibn Sinoning hikmatlari, Nizomulmulkning “Siyosatnoma”, Nosir Xisravning “Saodatnoma”, “Ro’shnoyinoma”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg’u bilig”, Mahmud Koshg’ariyning “Devonu lug’otit turk”, Ahmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq”, Abu Rayhon Beruniyning hikmatlari, Kaykovusning “Qobusnoma”, Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub”, Husayn Voiz Koshifiyning “Axloqi muhsiniy” kabi asarlarida bola tarbiyasiga bo’lgan e’tibor o’z aksini topgan. Qayd etilgan asarlardan farzand ota-onaning baxti bo’lsa, tarbiya farzandning buguni, ertasi va kelajagidir, degan umumiy xulosaga kelish mumkin. Shuning uchun ham tarbiya ijtimoiy hodisa. Tarbiya kishilik jamiyati paydo bo’lgan davrlardan beri mavjud. Negaki, inson yer yuzidagi eng mukammal zot bo’lishi uchun, avvalo, u tarbiyalanishi zarur. Xalqimiz orasidagi “Tarbiyachi, avvalo, o’zi tarbiya ko’rgan bo’lishi kerak”, degan naql bekorga ay- tilmagan. Mutafakkir Ibn Sino tarbiya beruvchilarga qara- ta, “Kimga qanday pandu nasihat qilsang, unga, avvalo, o’zing amal qil”, – deydi. Farzand tarbiyasida, ularning ma’naviy dunyoqarashini kengaytirish va boyitishda, mutafakkirlarning fikr-mulohazalari, pand-nasihatlari, hikmatlaridan foydalanish va barkamol insonni voyaga yetkazish barchamizning burchimizdir.

Farzand tarbiyasi haqida so’z borganda o’qitish texnologiyasini ham aytib o’tish lozim. Sababi bilimni hamma egallay oladi ammo, hamma ham bilimni atrofdagilariga yetkaza olish xususiyatiga ega emas. Shuning uchun ham ta’lim tizimida bilim berish texnologiyalarga asoslangan. Dars o’tish texnologiyasi qancha mukammal va pishiq bo’lsa talaba yoshlarga shuncha yetib borishi oson.

Shuning uchun ham hozirgi kunda O’zbekiston Respublikasi Ta’lim to’g’risidagi qonuning 4 moddasida Ta’lim sohasidagi asosiy prinsiplar quyidagicha belgilangan :

"Ta’lim sohasidagi asosiy prinsiplar quyidagilardan iborat:

- ta’lim ustuvorligining tan olinishi;
- ta’lim olish shaklini tanlash erkinligi;
- ta’lim sohasida kamsitishlarga yo’l qo’yilmasligi;
- ta’lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta’minlanishi;
- ta’lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi;
- ta’lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati;
- ta’limning uzluksizligi va izchilligi;
- o’n bir yillik ta’limning hamda olti yoshdan yetti yoshgacha bo’lgan bolalarni bir yil davomida umumiy o’rta ta’limga tayyorlashning majburiyligi;
- davlat ta’lim standartlari va davlat ta’lim talablari doirasida ta’lim olishning hamma uchun ochiqligi;
- o’quv dasturlarini tanlashga doir yondashuvning yagonaligi va tabaqalashtirilganligi;

- insonning butun hayoti davomida ta’lim olishi;
- jamiyatda pedagoglarni ijtimoiy himoya qilishning kafolatlanganligi;
- ta’lim tizimining dunyoviy xususiyatga egaligi;
- bilimlilik, qobiliyatlilik va iste’dodning rag‘batlantirilishi;
- ta’lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvining uyg‘unligi;
- ta’lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflik.

Bularni barchasidan ko‘rinib turibdiki davlatimiz qonunlari ham tariximiz bilan chambarchas bog‘liq holda tuzilganligi va har qanday sohaning zamirida farzand tarbiyasi kelajak avlod g‘oyasi borligini qonunda yozilgan zalvorli so‘zlar ifodalaydi ⁶.6

Xulosa qilib aytganda, oilada bola tarbiyasining milliy o‘ziga xos qoidalari mavjud bo‘lib, ota-onalar ulardan o‘rinli foydalanishlari lozim. Oilada ma’naviy-ruhiy hotirjamlik, o‘zaro totuvlik xukmron bo‘lsa, oila a‘zolari bir-birlariga g‘amxo‘r bo‘lsalar, bola tarbiyasining tayanch nuqtasini topa olsalar, bunday muhit bola tarbiyasiga ijobiy ta’sir etadi va ular farzandlariga haqiqiy baxt hadya etadilar, bu bilan ishimizda rivojlanish, jamiyatimizda olg‘a siljish bo‘ladi. Hammamizga ma’lumki, muqaddas kitoblarimiz va qadriyatlarimiz, buyuk sharq mutafakkirlarining merosi bizni doimo halol mehnat bilan yashashga, mardlik, saxovat va kamtarlikka, adolatga va mehr- oqibatga chaqiradi.

Albatta, har qaysi xalq yoki millatning ma’naviyatini, tarixini, o‘ziga xos urf-odat va an’analarini milliy qadriyatlarsiz tasavvur etib bo‘lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. 2017.24-iyun “Xalq so‘zi” gazetasi.
2. M. Farmonova “Sharq mutafakkirlarining ma’naviy me/[=’//rosida farzand tarbiyasi” (ilmiy-uslubiy qo‘llanma)” Tasvir Nashriyot uyi Toshkent-2020.
3. M. Qoshg‘ariy. Odob saboqlari. “Sharq yulduzi”, 1991. 1-son. Fors tilidan N.Komilov tarjimasi.
4. Abu Nasr Forobiy. “Fozil odamlar shahri”., Toshkent., Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti., 1993
5. A. Avloniy. “Turkiy guliston yohud axloq”. T., “O‘qituvchi”. 1994
6. O‘zbekiston Respublikasi "Ta’lim to‘g‘risidagi” qonuni. 2020.

---

⁶O‘zbekiston Respublikasi "Ta’lim to‘g‘risidagi qonun ". 2020.

TISHLARNING TUZILISHI VA VAZIFALARI

Abdujalilova Gullola

Abu Ali Ibn Sino nomidagi yosh biologlar va kimyogarlar maktab-internati 8"B"-sinf o`quvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola tishlarning tuzilishi va funktsiyalarining murakkab tafsilotlarini o'rganadi, bu muhim og'iz tarkibiy qismlarining tarkibini va ularning umumiy og'iz sog'lig'ini saqlashdagi muhim rollarini o'rganadi. Mavjud adabiyotlarni har tomonlama o'rganish orqali ushbu maqola tish anatomiyasining turli jihatlari haqida tushuncha berishga qaratilgan. Usullar bo'limida tegishli adabiyotlarni ko'rib chiqishda yondashuv ko'rsatilgan, natijalar bo'limida esa asosiy topilmalar ta'kidlangan. Muhokama bo'limi ushbu topilmalarning oqibatlarini tahlil qiladi, bu esa optimal tish sog'lig'ini saqlash bo'yicha yakuniy mulohazalar va takliflarga olib keladi.

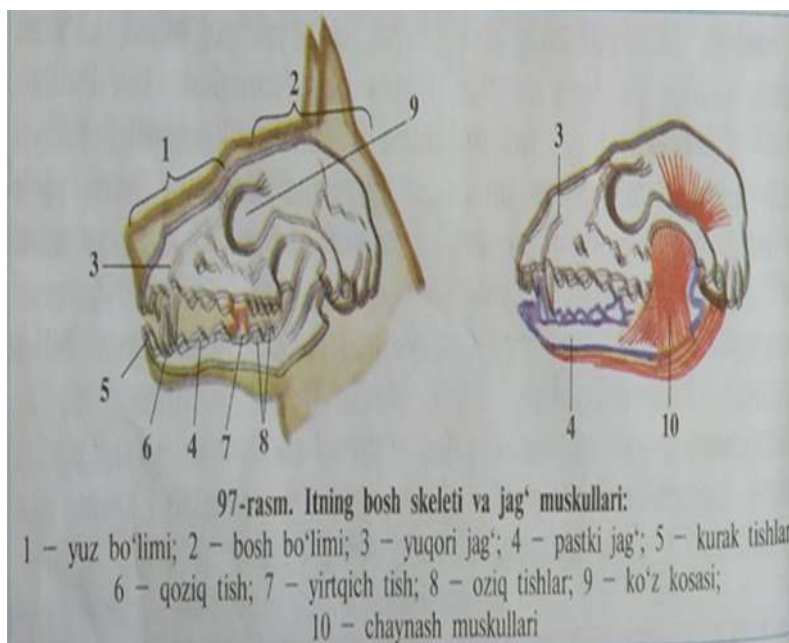
Kalit so'zlar: tishlar, tish anatomiyasi, tish tuzilishi, og'iz bo'shlig'i salomatligi, chaynash, emal, dentin, pulpa, periodontium, tish parvarishi.

Tishlar inson xayoti mobaynida muxim rol o'ynaydi. Ular ovqatni uzib olish, mexanik maydalash, so'zlarni to'g'ri talaffuz etishda ham ishtirok etadi. Inson xayotida tishlar ikki marotaba chiqadi. Avval sut tishlari chiqib, so'ng doimiy tishlar bilan almashadi. Sut tishlar 20 ta bo'lib, har bir jag'da 10 tadan joylashgan bo'ladi.

Tishlar ketma-ket joylashib, tish yoyi yoki qatorini hosil qiladi. Katta yoshdagi kishilarda har bir tish qatorida shakli va ildizlar soni bilan bir-biridan farq qiladigan 16 ta Tish: 4 ta kesuvchi, 2 ta qoziq, 4 ta kichik jag' va 6 ta katta jag' Tish joylashgan. Yuqori va pastki Tish qatorlari ma'lum munosabatda jiplashadi. Odatda, sut va doimiy Tishlar bo'ladi. Sut Tishlar doimiy Tishlar shakliga o'xshash, lekin kichik va ildizi birmuncha kaltaroq; ular yemizikli yoshda yorib chiqadi va doimiy Tishlar bilan almashguncha, ya'ni 12— 13 yoshgacha turadi.

Sutemizuvchi hayvonlarda tishlarning tuzilishi.

- Sutemizuvchilarning tishlari har xil tuzilgan. Itning jag'lari oldingi qismida ponasimon kurak tishlar, ulardann orqaroqda konissimon yirik qoziq tishlar, og'iz bo'lig'ining ikki yon tomonida yassi oziq tishlar joylashgan. Har qaysi jag'lardagi oziq tishlardan biri yirtqich tishga aylangan. Itlar va bishqa yirtqich hayvonlarning kurak tishlari mayda, qoziq va yirtqich tishlari kuchli rivojlangan.

Ta'kidlash joizki, ba'zi hayvonlarning tishlari soni, tashqi ko'rinishi, difiodont sharoitlari yoki heterodont sharoitlari bo'yicha odamlarga o'xshash tishlari bor. Ushbu hayvonlardan ba'zilari:

- Moose Kanada va AQShda topilgan kiyiklar oilasiga tegishli. Bu hayvonlarning odamlar kabi 32 tishi bor. Biroq, ularning tishlari har xil shaklga ega, yuqori jag'ida esa yo'q.

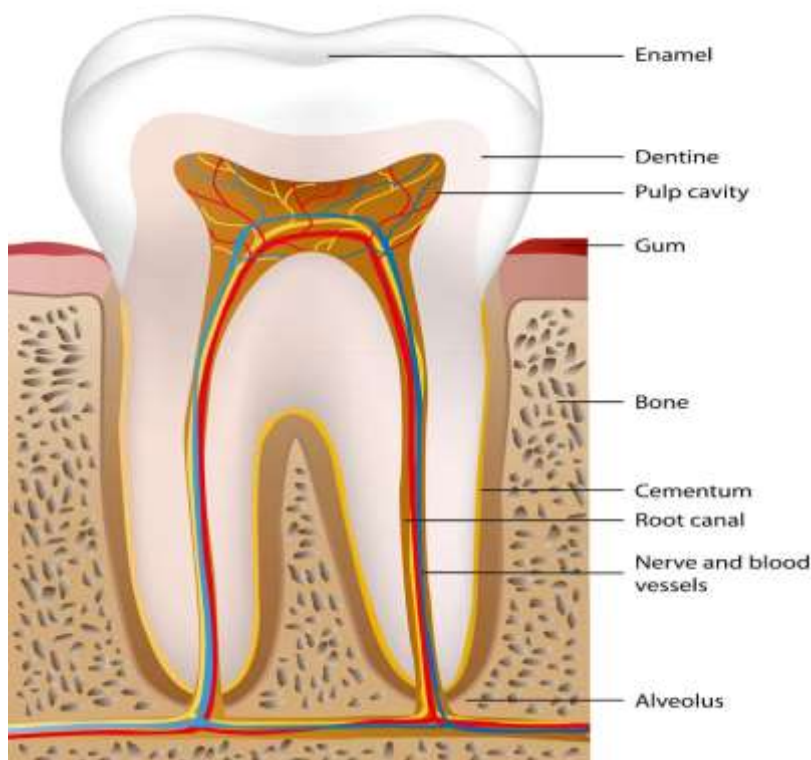
- Gorillalar va odamlarning tishlari soni bir xil. Biroq, gorillalar qo'pol o'simliklar tufayli kuchliroq va kattaroq tishlarga ega. Masalan, ularning qoziqtishlari odamlarnikidan ikki dyuymga o'tkirroq va uzunroqdir.

- Mahkum baliq yoki qo'y boshi asosan Shimoliy Amerikada uchraydi va odamga o'xshash tishlarga ega. Ko'zga ko'ringan tishlar tufayli siz bu tishlarni old jag'da sezishingiz mumkin. Pastki jag'da ikkita oziq tish, yuqori jag'da esa uchta oziq tish bor.

Sog'lom tish mos ravishda 70% mineral, 20% organik matritsa va 10% suv va sementdan iborat. Umuman olganda, tishlar tuzilishining 80% noorganik qismdan iborat bo'lib, u gidroksiapatit (HA), kaltsiy fosfat shakli va suyaklarda ham mavjudligi ma'lum.

Tsement - bu tish bo'shlig'ida joylashgan tish ildizini qoplaydigan ohaklangan yoki minerallashtirilgan to'qima qatlami. Tish jag'da to'rtta periodontal to'qimalar tomonidan ushlab turiladi, jumladan: alveolyar suyak yoki jag' suyagi.

gidroksiapatit tish emali va suyakning asosiy noorganik tarkibiy qismi bo'lgan apatit guruhining minerali, garchi u jinslarda kam uchraydi.

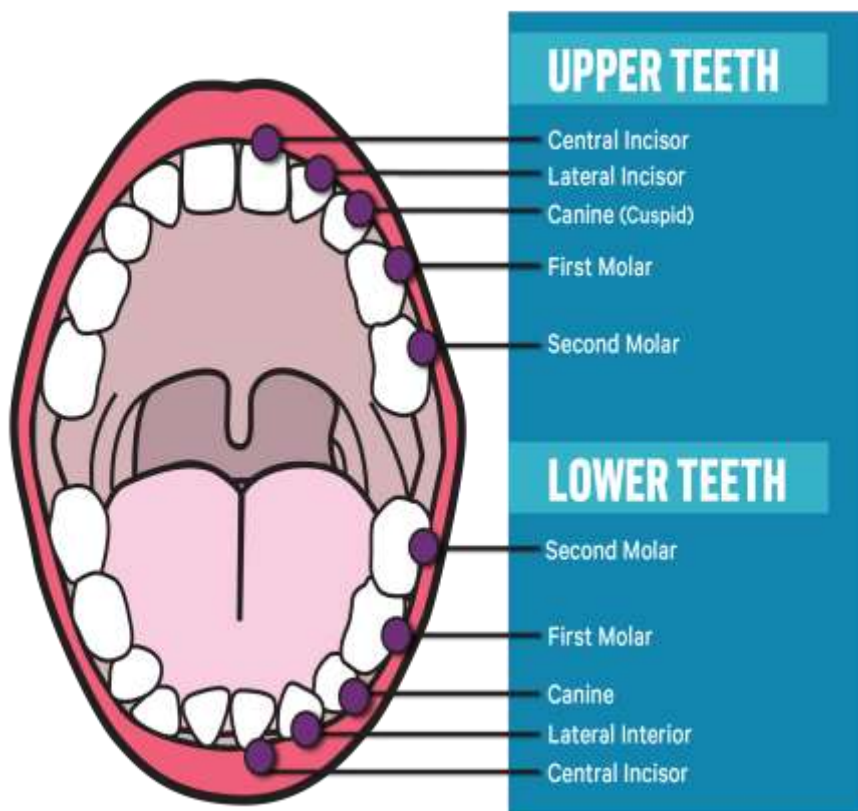

Og'iz bo'shlig'i kasalliklarining aksariyati oldini olish mumkin va ularning dastlabki bosqichlarida davolanishi mumkin. Ko'pincha tish karieslari (tishlar), periodontal kasalliklar, tishlarning yo'qolishi va og'iz saratoni. Og'iz bo'shlig'ining sog'lig'i uchun muhim bo'lgan boshqa holatlar - bu yuz yoriqlari, noma (asosan bolalarda og'iz bo'shlig'ida boshlanadigan og'ir gangrenoz kasallik) va tish-tish jarohatlari.

Doimiy Tishlar 5—6 yoshdan chiqa boshlaydi; dastlab birinchi katta jag‘ Tish (sut jag‘ Tishlar orqasidan) chiqadi. 6—8 yoshda markaziy kesuvchi Tish (oldin pastki, keyin kjrri); 9—10 yoshda yon kesuvchi Tishlar, 12—14 yoshda qoziq va kichik jag‘ Tish sut Tishlar o‘rniga almashinib chiqadi. Ikkinchi katta jag Tish 14 yoshda, akd Tish esa, odatda, 16 dan 25 yoshgacha chiqadi. Doimiy Tishlar chiqishidan oldin sut Tishlar ildizi so‘rila boshlaydi; bu chiqib kelayotgan doimiy Tishlar koronkasi tegib turgan yerdan boshlanadi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining Og'iz bo'shlig'i salomatligi holati to'g'risidagi global hisobotida (2022) og'iz bo'shlig'i kasalliklari butun dunyo bo'ylab 3,5 milliardga yaqin odamga ta'sir qilishini taxmin qildi, har 4 kishidan 3 tasi o'rtacha daromadli mamlakatlarda yashaydi. Dunyo miqyosida taxminan 2 milliard odam doimiy tishlarning kariyesidan aziyat chekadi, 514 million bola esa sut tishlari kariyesidan aziyat chekadi.

Tish kariyesi tish yuzasida blyashka paydo bo'lishi va oziq-ovqat va ichimliklar tarkibidagi erkin shakarlarni (ishlab chiqaruvchi, oshpaz yoki iste'molchi tomonidan oziq-ovqatlarga qo'shiladigan barcha shakarlar, shuningdek, asal, sirop va meva sharbatlari tarkibidagi tabiiy shakar) kislotalarga aylantirganda yuzaga keladi. vaqt o'tishi bilan tishni yo'q qiladi. Erkin shakarni doimiy ravishda ko'p iste'mol qilish, ftoridga etarli darajada ta'sir qilish va tish cho'tkasi bilan blyashka olib tashlanmaslik kariyes, og'riq va ba'zan tishlarning yo'qolishiga va infeksiyaga olib kelishi mumkin.

gan to'qimalarga ta'sir qiladi. (Edetulizm) odatda og'iz bo'shlig'i kasalliklari, asosan rivojlangan tish kariyesi va og'ir periodontal kasallik tarixining yakuniy nuqtasidir, ammo travma va boshqa sabablarga ko'ra ham bo'lishi mumkin. To'liq tish yo'qolishining taxminiy global tarqalishi 20 yosh va undan katta yoshdagi odamlar orasida deyarli 7% ni tashkil qiladi. 60 yosh va undan katta yoshdagi odamlar uchun global tarqalish 23% ni tashkil qiladi. Tishlarni yo'qotish psixologik travma, ijtimoiy zarar va funktsional cheklash bo'lishi mumkin.

Og'iz bo'shlig'i saratoni lab, og'izning boshqa qismlari va orofarenks saratonini o'z ichiga oladi va butun dunyo bo'ylab eng keng tarqalgan saraton kasalliklari orasida 13-o'rinni egallaydi. 2020 yilda lab va og'iz bo'shlig'i saratoni bilan kasallanishning global darajasi 377 713 yangi holat va 177 757 o'limni tashkil qiladi. Og'iz bo'shlig'i

saratonni erkaklar va keksa odamlarda ko'proq uchraydi, erkaklarda ayollarga qaraganda ko'proq o'likdir va u turli xil ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar.

Tamaki, spirtli ichimliklar va areka yong'og'i (betel quid) iste'moli og'iz bo'shlig'i saratonining asosiy sabablaridan biridir. Shimoliy Amerika va Evropada inson papillomavirusi infeksiyalari yoshlar orasida og'iz bo'shlig'i saratonining ortib borayotgan foizi uchun javobgardir.

Og'iz bo'shlig'i kasalliklari va boshqa yuqumli bo'lmagan kasalliklarning yukini umumiy xavf omillarini bartaraf etish orqali sog'liqni saqlash choralari orqali kamaytirish mumkin.

Bularga quyidagilar kiradi:

- erkin shakarlarda kam, meva va sabzavotlar ko'p bo'lgan muvozanatli ovqatlanishni targ'ib qilish va asosiy ichimlik sifatida suvni afzal ko'rish;
- tamakining barcha turlarini, shu jumladan areka yong'oqlarini chaynashni to'xtatish;
- spirtli ichimliklarni iste'mol qilishni kamaytirish;
- Va sport bilan shug'ullanish va velosiped va mototsikllarda sayohat qilishda himoya vositalaridan foydalanishni rag'batlantirish (yuz jarohati xavfini kamaytirish uchun).
- Ftoridning etarli darajada ta'siri tish kariesining oldini olishda muhim omil hisoblanadi. Odam va hayvon tishlarining farqlari va o'xshashligi.

Farqlari;

- Qoziq tishlari kuchli rivojlangan, kemiruvchilarda kurak tishlari yirik va o'tkir bo'ladi.
- K
e
m
i

O'xshashligi;

- Kurak tishlari mayda emal qavat bilan qoplangan qoziq tishlari kichik va katta oziq tishlarining bo'lishi.
- Tishning milk bilan birikkanligi qon tomirlar va nerv tomirlari bilan ta'minlangan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tishlarning tuzilishi va funktsiyalarini nozik tushunish og'iz sog'lig'ini saqlash uchun juda muhimdir. Emal, dentin, pulpa va periodontium o'rtasidagi o'zaro ta'sir tish anatomiyasining murakkabligini ta'kidlaydi. Tish muammolarini oldini olish uchun muntazam ravishda tishlarni parvarish qilish, shu jumladan cho'tka, ip va professional tozalash juda muhimdir. Shaxsiylashtirilgan og'iz sog'lig'i strategiyalarida genetik moyillik va atrof-muhit omillarini ham hisobga olish kerak. Ushbu maqola ushbu sohadagi keyingi tadqiqotlarni rag'batlantiradi va tishlarni to'g'ri parvarish qilish amaliyoti bo'yicha ta'limning muhimligini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mitsiadis TA, Graf D. 2009. Cell fate determination during tooth development and regeneration. *Birth Defects Res C Embryo Today* 87: 199–211.
2. Bluteau G, Luder HU, De Bari C, Mitsiadis TA. 2008. Stem cells for tooth engineering. *Eur Cell Mater* 16: 1–9.
3. Vainio S, Karavanova I, Jowett A, Thesleff I. 1993. Identification of BMP-4 as a signal mediating secondary induction between epithelial and mesenchymal tissues during early tooth development. *Cell* 75: 45–58.
4. Dassule HR, McMahon AP. 1998. Analysis of epithelial-mesenchymal interactions in the initial morphogenesis of the mammalian tooth. *Dev Biol* 202: 215–227.
5. Khan M, Seppala M, Zoupa M, Cobourne MT. 2007. Hedgehog pathway gene expression during early development of the molar tooth root in the mouse. *Gene Expr Patterns* 7: 239–243.
6. Bei M. 2009. Molecular genetics of ameloblast cell lineage. *J Exp Zool B Mol Dev Evol* 312B: 437–444.
7. Mucchielli ML, Mitsiadis TA, Raffo S, Brunet JF, Proust JP, Goridis C. 1997. Mouse *Otlx2/RIEG* expression in the odontogenic epithelium precedes tooth initiation and requires mesenchyme-derived signals for its maintenance. *Dev Biol* 189(2): 275–284.
8. Trainor PA, Krumlauf R. 2000. Patterning the cranial neural crest: Hindbrain segmentation and Hox gene plasticity. *Nat Rev Neurosci* 1: 116–124.
9. Mikkola ML. 2008. TNF superfamily in skin appendage development. *Cytokine Growth Factor Rev* 19: 219–230.
10. Zhang J, Han D, Song S, Wang Y, Zhao H, Pan S, Bai B, Feng H. 2011. Correlation between the phenotypes and genotypes of X-linked hypohidrotic ectodermal dysplasia and non-syndromic hypodontia caused by ectodysplasin-A mutations. *Eur J Med Genet* 54: e377–382.
11. Mitsiadis TA, Hirsinger E, Lendahl U, Goridis C. 1998. Delta-notch signaling in odontogenesis: Correlation with cytodifferentiation and evidence for feedback regulation. *Dev Biol* 204: 420–431. *sinf darsligi*

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA 4K TAMOYILI

Mahmudjonova Sevaraxon Dilmurod qizi

Qo‘qon universiteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi

3-kurs 1.21-guruh talabasi

sevaramahmudjonova01@gmail.com

Tel(+998908477990)

ANNOTATSIYA

Maqoladabo‘lajak boshlang‘ich info‘qituvchilarining mustaqil ijodiy faoliyatini ta‘shkilotishning muammolari va yechimlari yoritilgan.

Maqoladabo‘lajak o‘qituvchining tayyorlashdagi ijodiy ishlarni bajarishning o‘zigaxos xususiyatlari ochib berilgan bo‘lib,

o‘qituvchilarning ijodiy mehnat ko‘nikma va malakalarini takomillashtirishning samarali shakllari tahlil etilgan.

Dars-o‘quv jarayonining asosiy tarkibiy qismi.

O‘qituvchi va o‘quvchining o‘quv faoliyatini asosdarsga qaratilgan.

Shuning uchun o‘quvchilarning muayyan o‘quv intizomiga bo‘yicha o‘qitish sifatini asosdarsni ta‘shkillashtirish darajasi bilan belgilanadi.

Kalit so‘zlar: faoliyat, tizimlilik, mustaqil, ko‘nikma, ijodiy mehnat.

KIRISH

Bu maqolada, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining mustaqil ijodiy faoliyatini o‘rganishning muammolari va unga yechimlar ko‘rsatishni maqsad qilgan bo‘ladi. O‘qituvchilarda ijodiy mehnat ko‘nikma va malakalarini takomillashtirishning samarali usullari tahlil etilgan. Dars-o‘quv jarayonining tarkibiy qismi sifatida o‘qituvchi va o‘quvchining faoliyati, asosan, darsga qaratilgan va o‘qituvchilarning muayyan o‘quv intizomiga bo‘yicha o‘qitish sifatini, ta‘shkillashtirish darajasi bilan belgilangan.

So‘zlar:

Faoliyat: Amaliy, amaliyot. Biror bir faoliyatni bajarish, amal qilish, jarayon.

Tizimlilik: Tartib, mos kelish, bir-biriga mos keladigan holda ta‘shkil etish.

Mustaqil: O‘zini boshqalariga tegishli emas, o‘z-o‘zidan ham, boshqalar yordamida qo‘llab-quvvatlab ishlash.

Ko‘nikma: Tushuncha, bilim, tajriba, umumiy xulosalar.

Ijodiy mehnat: O‘z iste‘molchisini, fikrlarini rivojlantirish, yangilik qilish.

Bu so‘zlar o‘qituvchi va o‘qituvchilar uchun mustaqil ijodiy faoliyatda ko‘makchi bo‘lib, yangi yondashuvlarni ishlab chiqish va bajarish uchun qo‘llaniladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ta’lim boshlang’ich sinf o’quvchilarining ijodkorligi jihatidan yondashish, o’quvchilarni o’quv-tarbiya jarayon sub’yekti sifatida sharhlash masalasini taqazo qiladi. Ana shu asosga ko’ra o’quvchilar ijodkorligini “Sub’yekt-ob’yekt” tizimida sharhlash tamoyilini tavsiflash muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim jarayonida o’quvchilarda shakllanadigan shaxsiy sifatlar onglilik, mustaqillik, topqirlik singari shaxsiy sifatlar nuqul o’qituvchi ishining natijasi bo’lmay, ular ko’p jihatdan o’quvchilarning o’ziga bog’liq. Shu tamoyilga rioya qilib, o’quv materiali faoliyat predmeti sifatida qaralib, ijodiy faoliyatining tarkibiy qismlari ajratiladi.[1]

Ijodiy faoliyat yadrosi tafakkur, fikrlash shakllari bo’lib, ular qobiliyat, layoqat, zehn, mayl, havasni tarbiyalash yo’li bilan rivojlantiriladi, yangilik, ijodkorlik faoliyat belgilari hisoblanadi.

Ta’limni ijodiy tashkil etish yana bir masalani – o’quvchilarning o’quv faoliyati va biluv faoliyatini o’zaro muhokama qilib o’rganish muammosini yoritish bilan bog’liq. Ularning o’zaro taqqoslash qator xulosalarga olib keladi: bularning tarkibi bir xil bo’lib, motiv, maqsad, vosita, natijadan iborat.

Boshlang’ich sinf o’quvchilari faoliyatiga ko’ra, ijodiy topshiriqlarni uch guruhga ajratib tahlil qilish mumkin. Bular: ijodiy mustaqil ish, ijodiy mashq, o’quv muammolaridir.

Bugungikunda yangi avlod darsliklarining taqdimotida foydalaniladigan o’quv-metodik komplekslar (O’MK)ni tanitadi. Ushbu komplekslar Tanqidiy fikrlash, Jamoaviy ishlash, Ijodkorlik (Kreativlik), va Muloqot qilish ko’nikmalari (4K) tamoyilini tashkil etadi. Bu texnologiyalar o’quv jarayonini rivojlantirish, o’quvchilar uchun qiziqarli va samarali darsliklar tuzishda muhim rol o’ynaydi.

O’quv metodik komplekslar global dasturlar (PISA, PIRLS, TIMSS, EGMA, EGRA) asosida ishlab chiqilgan va o’quvchilarning muvaffaqiyatlarini baholashda qo’llaniladigan namunaviy topshiriqlarni o’rganib chiqishda qo’llanilgan. Ularni o’z ichiga olganida, darsliklar, mashq daftarlari, va o’qituvchilar uchun uslubiy qo’llanmalarni o’z ichiga oladi.[2]

Estudy elektron ta’lim platformasi ham ushbu komplekslarga mos ravishda ishlab chiqilgan. U platforma matematika, tabiatshunoslik, informatika kabi fanlar bo’yicha o’quv kurslarini o’z ichiga oladi va o’quvchilar uchun o’yinli vazifalarni o’z ichiga oladi. Platforma TAS-IX tarmog’ida joylashtirilgan va bepul foydalanish imkonini beradi.

Komplekslar Android va IOS platformalari, hamda «Matematika» va «Alifbo» mobil ilovalari uchun o’zbek va rus tillarida o’yinlar to’plamini o’z ichiga oladi. Bu interfaol o’quv dasturi o’quvchilarni 21-asr zarur bo’lgan hayotiy ko’nikmalari va fanga qiziqtirishni talqin qilish maqsadida ishlab chiqilgan.

Boshqa qismlarda, 1-3 sinflar uchun tuzilgan darsliklarning bir qismi haqida ma'lumot berilgan. Bu darsliklar xususan tasviriy san'at, o'zbek tili, va musiqiy savodxonlik bo'yicha kitoblar kengaytirilgan reallik texnologiyalaridan foydalanib ishlab chiqilgan. Ular o'quvchilarni fanga qiziqtirish va ularni muhim ko'nikmalarni o'rgatish maqsadida yaratilgan.[3]

Maqolada, ularning shunchaki matematika, informatika, tabiatshunoslik kabi fanlarda qo'llaniladigan bo'lib, o'quvchilarni 21-asrning ko'nikmalariga ega qilishda va ularni interfaol o'quv usullari bilan ta'lim berishda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotning xalqaro lug'atiga ko'ra, "O'qish savodxonligi"- o'quvchining matn shaklida berilgan ma'lumotlarni tushuna olish va ularga reaksiya bera olish ko'nikmasi, o'qigan ma'lumotlaridan hayoti davomida to'g'ri foydalana olishi, bilim va imkoniyatlarini oshira olishlayoqatidir.

Har bir o'quvchi maktabga qadam qo'yar ekan birinchi navbatda o'qishni, yozishni, to'g'ri talafuz qilishni o'rganadi umumiy qilib aytganda savodxonligini oshiradi. O'qish va o'qish savodxonligi yillar davomida o'zgarib, jamiyat, iqtisodiyot, madaniyat va texnologiya sohalarida o'z aksini topadi. O'qish faqat ta'limning dastlabki bosqichlarida, bolalikda o'zlashtiriladigan qobiliyat deb hisoblanmay qo'ydi. Chunki bugungi kunda bu qobiliyat shaxsning butun umri davomida turli xil kontekstlarda o'z tengdoshlari va keng jamoatchilik bilan muloqot qilish asosida rivojlantirib boriladigan bilim, ko'nikma va malakalar usullar jamlanmasi sifatida ta'riflanadi. O'qish savodxonligi nafaqat ta'lim tizimida, balki boshqa sohalarida ham yutuqlarga erishish uchun asos hisoblanadi. Birinchi navbatda o'quvchining kitob o'qish qobiliyatiga e'tibor berish, jumladan, uning ma'lumotlarni tanlash, tushungan holda talqin qilish va baholash tadqiqotning asosiy maqsadlaridan biridir.

Dunyoda texnologiyalarning rivojlanishi, globallasuv, demografik muammolar jamiyatni faol ravishda o'zgartirmoqda. Bugungi globallasuv davrida ta'limning o'tgan asrda shakllangan bilim va ko'nikmalari bizning davrimizda muvaffaqiyat qozonish uchun yetarli emas. Ta'lim tizimi ham o'z maqsadlarini qayta ko'rib chiqmoqda va ta'lim dasturlarida tobora keng ko'lamli ko'nikmalarni o'z ichiga olmoqda. Eng muhimi, ijtimoiy ko'nikmalar, tanqidiy fikrlash, hamkorlik qilish, muammolarni hal qilish qobiliyatidir. YUNESKO tomonidan qabul qilingan ta'lim sohasidagi asosiy xalqaro hujjatda "barqaror rivojlanish maqsadlari" tasvirlangan va kognitiv, ijtimoiy-emotsional va xulq-atvorni o'rganish natijalari aniqlangan.

152 mamlakatda o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, hujjatlarda eng ko'p qayd etilgan vakolatlar muloqot, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish kompetensiyalaridir. Ushbu kompetensiyalar tasavvurga, g'oyalarni yaratishga, dalillarni yaratishga, axborot yetishmovchiligini aniqlashga va izlashga, o'z g'oyalarini shakllantirishga va boshqalarini rivojlantirishga, o'z taxminlari va qarorlarini baholashga, guruh maqsadlarini qabul qilishga va umumiy natijani

baholashga asoslangan. Ular o‘quvchilarga mustaqil ravishda va boshqalar bilan hamkorlikda tadqiqot faoliyatida o‘zlarini namoyon etishlariga imkon beradi.[5]

Kompetensiya (lotincha so‘z bo‘lib, erishaman, to‘g‘ri kelaman ma‘nolarini bildiradi) – sub‘ektning maqsadni qo‘yish va unga erishish uchun tashqi va ichki zahiralarni samarali birga tashkil qila olishga tayyorgarligi, boshqacha qilib aytganda, bu sub‘ektning muayyan kasbiy masalalarni yecha olishga shaxsiy qobiliyatidir.

Tanqidiy (Kritik) fikrlash: Ushbu metodologiya o‘quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o‘z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi va ular muammolarga analitik nuqtai nazardan yondashishni o‘rganadilar va mantiqiy fikrlash asosida o‘z nuqtai nazarini shakllantiradilar.

Kreativ fikrlash: O‘quvchilarda ijodiy fikrlashni va yangilik qilish qobiliyatini rivojlantiradi va o‘z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo‘llashni o‘rganadilar, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar.

Kommunikatsiya: O‘quvchilarning boshqalar bilan muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish, o‘z fikrlarini aniq va ravshan ifodalash, suhbatdoshni tinglash va tushunish, ma‘lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishiga yordam beradi.

Kollaboratsiya: O‘quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirish, hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalarini shakllantirishga ko‘maklashadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, agar biz o‘quvchilarga ushbu muhim kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam berishni istasak, o‘quv jarayonini ular doimiy ravishda bajarishlari uchun tashkil etishimiz kerak. Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilar maktab darslari orqali nafaqat mavzu mazmunini o‘zlashtirishlari, balki mustaqil ravishda bilim olish va yaratish qobiliyatini rivojlantirishi va eng muhimi, o‘zlarini boshqarishni va jamoada ishlashni o‘rganishi mumkin bo‘ladi.

FOYDALANILGANADABIYOTLAR

1. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: learning objectives. — 2017
2. Framework for 21st Century Learning. The Partnership for 21st Century Learning. —2015.
2. UNESCO. School and teaching practices for twenty-first century challenges: lessons from the Asia-Pacific region, regional synthesis report. — 2016.
3. Care E., Kim H., Vista A., Anderson K. Education System Alignment for 21st century skills: Focus On Assessment. — Brookings institution, 2018.
4. Пинская М., Улановская И. Новые формы оценивания. Начальная школа ФГОС-М.: Просвещение, 2016
5. Пинская М. Компетенции «4К»: Формирование и оценка на уроке. Практические рекомендации.

CHILLADAVRISEPTIK KASALLIKLARI CHILLADAGI SEPTIK KASALLIKLARNI KELITIRIB CHIQRUVCHI SABABLAR

Sobirova Hayotxon Shakarjon qizi

Beshariq Abu Ali Ibn Sino Nomidagi jamoat salomatligi

Texnikumi o'qituvchisi

Annotatsiya: Chilladagi septik kasalliklar tug'ruq vaqtida paydo bo'lgan jarohat yuzalari orqali mikroblar kirishi natijasida kelib chiqadi.

Chilla davrida uchraydigan septik kasalliklarga stafilokokklar bilan streptokokklar, goho-goho ichak tayoqchasi, gazli gangrena tayoqchalari va boshqa mikroblar sabab bo'ladi. Chilladagi septik kasalliklarni ko'pincha mikroblarning bir turi (monomikrob infeksiya), ba'zan esa mikroblarning har xil turlari (polimikrob infeksiya) vujudga keltiradi.

Аннотация: Септические заболевания кур обусловлены попаданием микробов через раневые поверхности, произошедшие во время родов.

Септические заболевания, возникающие при чиллезе вызывают стафилококки и стрептококки, изредка кишечная палочка, палочка газовой гангрены другие микробы.

Annotatsiya: Septic diseases in chickens are caused by the entry of microbes through the wound surfaces that occurred during childbirth.

Septic diseases occurring during chilla are caused by staphylococci and streptococci, occasionally Escherichia coli, gas gangrene bacilli and other microbes.

Kalit so'zlar: Mikrob stafilokok, streptokok, bachadon, yo'ldosh, ekzogen, endogen, tug'ruq.

Ключевых слова: Микроб стафилококк, стрептококк, матка, плацента, экзогенные, эндогенные, роды

Key words: Microbe staphylococcus, streptococcus, uterus, placenta, exogenous, endogenous, childbirth.

Dolbzarligi: Patologik tug'ruqda (ayniqsa operatsiya qilib tug'dirishda) keng va chuqur shikastlar vujudga keladi, shu munosabat bilan septik infeksiya mikroblarining organizmga kirish xavfi ortadi.

Mikroblar jarohat yuzasiga tashqaridan kirishi (ekzogen infeksiya) yoki ayol reanizmida yashirin holda saqlanib jarohatga tushishi (endogen infeksiya) va rivqjlanishimumkin.

Mikroblar odam organizmida (ayniqsa terisida, ochiq shilliq pardalarda va hokazo) doim mavjud bo'ladi-yu, odatdagi sharoitda kasallik chaqirmaydi.

Mikroblar organizmga jarohat orqali kirganda kasallik ro'y berishi mumkin. Yo'ldosh ko'chgandan keyin bachadonning ichki yuzasi, hatto normal tug'ruqda ham bachadon bo'yni, qin va oraliqning shilinishi, yorilishi va chaqalanishi infeksiya kirish yo'li hisoblanadi.

Patologik tug'ruqda (ayniqsa operatsiya qilib tug'dirishda) keng va chuqur shikastlar vujudga keladi, shu munosabat bilan septik infeksiya mikroblarining organizmga kirish xavfi ortadi.

Mikroblar jarohat yuzasiga tashqaridan kirishi (ekzogen infeksiya) yoki ayol reanizmda yashirin holda saqlanib jarohatga tushishi (endogen infeksiya) va rivqilanishim mumkin.

Ekzogen infeksiyada mikroblar sterillanmagan qo'l, asboblar, parvarish buyumlari, kiyim-kechak va tug'ruq yo'llariga ishlatiladigan boshqa buyumlar orqali kiradi; ayniqsa havo-tomchi yo'llari orqali yuqadigan, infeksiya katta xavf tug'diradi. Endogen infeksiyada mikroblar jarohatga qindan, tashqi jisimiy a'zolardan o'tadi, ba'zanuzoqdagi infeksiya o'choqlaridan (masalan, tomoqdan) metastaz yo'li bilan kiradi.

Jarohat yuzasiga tushgan mikroblar septik infeksiyani, ko'pincha ayj oldiradi. Jarohatga mikroblar tushishining turli oqibatlari organizmning chidamiga, himoya kuchlarigabog'liq.

Organizm chidamli bo'lsa septik infeksiya avj olmaydi, organizmning himoya kuchlari susayganda mikroblar jarohatga kirib, chilla davri kasalliklariga sabab bo'ladi. Organizmning infeksiyaga qarshiligi (chidami) qancha kam bo'lsa, chilla davri kasalliklari shuncha og'ir kechadi.

Shunday qilib, chilladagi septik kasalliklar tug'gan ayol organizmi bilan mikroblarning o'zaro ta'sir etishi natijasida avj oladi, ayni vaqtda kasalliklarning ro'y berishi va qanday kechishi ayol organizmining chidamliligiga, infeksiyaga qarshilik ko'rsatish kuchiga bog'liq.

Qog'onoq suvlarining barvaqt ketishi, tug'ruqning cho'zilishi, tug'ruqda qon yo'qotish, operatsiya yo'H bilan tug'dirish, tug'ish vaqtida yumshoq to'qimalarning yirtilishi va ezilishi, tug'gan ayolning nirajonligi va boshdan kechirgan kasalliklari, intoksikatsiyalar, noto'g'ri ovqatlanish natijasida quwatsizlanib qolishi chilladagi septik kasalliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi.

Chilladagi septik kasalliklarning boshlanishi patogen mikroblar kirgan jarohat yuzasida (mikroblarning kirgan yo'lida) yallig'lanish jarayoni paydo bo'lishi bilan izohlanadi.

Bachadonning ichki yuzasi, shuningdek, bachadon bo'yni, qin va oraliqning chaqalangan hamda yirtilgan joylari (chilladagi metroendometrit, chilladagi yaralar) chilladagi infeksiyaning birlamchi o'choqlari hisoblanadi.

Organizm infeksiyaga qarshi chidamliligi kuchli bo'lsa va to'g'ri davolansa, infeksiya kirgan jarohat yuzasi bitib ketadi va kasallik to'xtaydi. Organizmning himoya kuchlari susaygan va mikroblarning virulentligi oshgan bo'lsa, mikroblar birlamchi o'choqdan tashqariga yoyiladi. Mikroblar limfa tomirlari orqali (limfogen yo'l bilan), qon tomirlari orqali (gematogen yo'l bilan) yoki bachadon naylari orqali (kanalikulyar yo'l bilan) tarqalishi mumkin. Mikroblar limfa va qon tomirlari orqali bir yo'la tarqalishi ehtimoldan xoli emas.

Mikroblar tarqalishi jarayonida miometriyning chuqur qavatlariga, bachadon atrofidagi (parametral) kletchatkaga, chanoqning qorin pardasiga, bachadon, chanoq va son venalariga zarar yetkazadi. Organizm infeksiyaga yetarhcha qarshilik ko'rsata olmasa (yoki qo'zg'atuvchi mikrobnining virulentligi yoqori darajada bo'lsa) mikroblar butun organizmga yoyilib, umumiy septik kasalliklar avj oladi.

CHILLADAGI SEPTIK KASALLIKLAR TASNIFI

Chilladagi septik kasalliklar tasnifini S.V. Sazonov va A.V. Bartels ishlab chiqishgan. Bu tasnif chilladagi kasalliklarning turli shakllariga avj olayotgan yagona infeksiyon (septik) jarayonning ayrim zvenolari deb qarashga asoslanadi

Birinchi bosqichda septik infeksiya tug'ruq jarohati bilan chegaralanadi: chilladagi metroendometrit, chilla yarasi (bachadon bo'yni, qin yoki oraliqda).

Ikkinchi bosqichda infeksiya birlamchi o'choqdan tashqariga chiqadi-yu, chegaralanganicha qoladi: metrit, metrotromboflebit, parametrit, chanoq venalarining tromboflebiti va son venasining chegaralangan tromboflebiti, salpingooforit, pelveoperitonit shular jumlasidandir.

Uchinchi bosqich - tarqoq (diffuz) peritonit, avj oluvchi tromboflebit.

To'rtinchi bosqich - keng tarqalgan infeksiya (umumiy septik kasalliklar), septisemiya va septikopiyemiya.

Chillada infeksiya tarqalishining turli bosqichlariga tegishli septik kasalliklar turlicha o'tadi, klinik manzarasi, og'irlik darajasi va qanday tugashi bilan farq qiladi. Ammo septik kasalliklarning turli shakllari klinik jihatdan katta farq qilgani holda quyidagi umumiy belgilarga ega.

1. Tana haroratining ko'tarilishi. Kasallik yengil o'tganda (metroendometrit) harorat uncha baland ko'tarilmay, tez orada normaga tushadi, og'ir o'tganda (septisemiya) harorat baland bo'ladi.

2. Pulsning tezlashuvi. Chegaralangan, og'ir bo'lmagan kasalliklarda puls haroratning ko'tarilishiga yarasha tezlashadi. Umumiy septik kasalliklarda tomir juda tez (har daqiqada 100 marta va undan ortiq) uradi, puls haroratga mos kelmaydi (shu kasallikda haroratning ko'tarilishiga mos ravishda emas, balki ko'pincha ortiqroq tezlashadi). Pulsning tezlashuvi va haroratga mos kelmasligi chilladagi og'ir septik kasalliklarga g'oyat xarakterlidir.

3. Qaltirash (junjish). Odatda septisemiya va septikopiyemiyada bemor qaltiraydi. Ba'zan qattiq qaltirab, pirovardida rosa terlaydi, qaltirash kun bo'yi takrorlanadi. Ba'zi kasalliklarda bemor uncha ko'p qaltiramaydi yoki salgina junjiydi. Kasallik oxirida qaltirash to'xtaydi. Yangidan qaltirish organizmda yangi infeksiya o'chog'i paydo bo'lganligidan darak beradi.

Haroratning ko'tarilishi, pulsning tezlashuvi va qaltirashni ba'zan bezgakka, grippga, tifga va boshqa kasalliklarga yo'yib, noto'g'ri davolanadi.

Bu belgilar chilladagi septik kasalliklarga xos ekanligini akusher esda tutisl kerak. Modomiki shunday ekan, tug'ganayolningharorati ko'tarilib, pulsi tezlashsa va qaltirasa awalo septik infcksiyaga gumon qilish kerak.

4. Asab tizimi funksiyasidagi o'zgarishlar. Metroendometrit va chilla yaralari paydo bo'lganda ayolning salgina tobi qochadi (lanjlik his qilib, biroz shi og'riydi), og'ir hollarda kayfiyati yomonlashib, boshi og'riydi, uxlay imaydi yoki uyquchan bo'lib qoladi, hatto alahlaydi.

5. Septik infeksiya jarayoni avj olgan sayin yurak, qon yaratish a'zolari, hazm, nafas a'zolari, buyrak va boshqa a'zolar faoliyati o'zgaradi, modda almashinuvi buziladi.

6. Og'ir septik kasalliklarda tana vazni kamayadi, teri kulrang bo'lib oqaradi, ba'zan sarg'ayadi, teriga qon quyiladi (toshma paydo bo'ladi).

7. Septik kasalliklarda qon tarkibi o'zgaradi: eritrositlar va gemoglobin kamayadi, leykositlar esa ko'payadi, ya'ni leykositoz ro'y beradi (bemorning ahvoli juda og'ir bo'lsa, leykositlar kamayishi mumkin - leykopeniya), eritrositlarning cho'kish tezligi (EChT) tezlashadi.

Kasallik qancha og'ir kechsa, qonning morfologik manzarasi o'shancha ko'proq o'zgaradi.

Umumiy septik kasalliklarda mikroblar qonda aylanib yurishi mumkin.

Bunday hollarda bemordan qon olib, sun'iy oziqli muhitda o'stirish va shu septik kasallikka sabab bo'lgan mikroblar xarakterini aniqlash mumkin.

Mikroblarni o'stirish uchun tirsak venasidan 5-7 ml qon olinadi, ayni vaqtda aseptika qoidalariga qattiq rioya qilinadi, olingan qon steril oziqli muhit solingan probirkaga quyiladi. Qonni bemor qaltirayotgan vaqtda olgan ma'qul.

Qonni tekshirish uchun laboratoriyaga yuboriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ya.N. Allayorov “Akusherlik” Toshkent, 2008
2. M.A.Fozilbekova. X.S.Zaynitdinova. N.A.Nurmatova “Akusherlik va ginekologiyada hamshiralik ishi” Toshkent, 2007
3. M.F. Ziyaeva, G.Mavlonova “Ginekologiya” Toshkent, 2007.

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI GLOBALLASHUV JARAYONI VA MA'NAVIY HURUJLARDAN HIMOYA QILISH

Maqsudova Maqsudabonu - ChDPU, talaba

Xudoyqulova Fazilat - ChDPU, o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim o'quvchilari uchun ahamiyatli bo'lgan globallashuv jarayonining dolzarbligi va yoshlarni undan muhofaza qilish yo'llari hamda milliy mafkura orqali shu kabi ma'naviy hurujlardan himoyalash texnologiyasi haqida batafsil bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, milliy mafkura, o'quvchilar psixologiyasi, globallashuv, ma'naviy huruj va h.k.

ЗАЩИТА УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ОТ ПРОЦЕССА ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ДУХОВНЫХ НАПАДЕНИЙ

Аннотация: В данной статье подробно рассматривается актуальность процесса глобализации, важного для младших школьников, и способы защиты от него молодежи, а также технологии защиты от подобных духовных атак через национальную идеологию.

Ключевые слова: начальное образование, национальная идеология, студенческая психология, глобализация, духовность и др.

PROTECTING PRIMARY CLASS STUDENTS FROM THE GLOBALIZATION PROCESS AND SPIRITUAL ATTACKS

Annotation: This article discusses in detail the relevance of the globalization process, which is important for primary school students, and ways to protect young people from it, as well as the technology of protection against similar spiritual attacks through national ideology.

Keywords: primary education, national ideology, student psychology, globalization, spirituality, etc.

Kirish. Bugungi globallashuv jarayonida insoniyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi tubdan o'zgarib ketdi. Bu o'zgarishlar natijasida bir qator dolzarb ahamiyatli, ta'sir doirasi jahon hamjamiyatini qamrab olgan, bashariyatning kelajakdagi ijtimoiy taraqqiyotini belgilab berayotgan muammolar vujudga keldi. Bu muammolar insoniyatning global muammolari deb ataladi hamda ularning echimini

topish yoʻlida barcha davlatlarning kuch-qudrati, imkoniyat-harakatlari jamlanishi maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Global muammolardan tinchlikni saqlash va qurolsizlanish muammosi eng universal ahamiyatga ega, chunki bu muammo hal etilmasa, Yer yuzida hayot va sivilizatsiyaning kelajagi oʻta achinarli ahvolga kelishi muqarrar. Insoniyat tarixida, baʼzi maʼlumotlarga koʻra, jami 14 mingdan ortiq urushlar roʻy bergan va ming afsuski, harbiy mojaro va ziddiyatlar sayyoramizning turli hududlarida hanuzgacha yuz bermoqda. Lekin, global darajada bu muammo jami 70 milliondan ziyod kishi qurbon boʻlgan ikkita jahon urushi boʻlib oʻtgan XX asrda keskinlashdi. Hozirgi vaqtda AQSh, Rossiya Federatsiyasi, Buyuk Britaniya, Fransiya, Xitoy, Hindiston va Pokiston jahon hamjamiyatining rasman tan olingan yadroviy qurolga ega davlatlari hisoblanadi.

Muhokama va natijalar. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida milliy gʻoya asosida vatanga eʼtiqodni tarbiyalash omillaridan yana biri tilning sofligini, tozaligini saqlash va bunga oʻquvchilarni chorlashdir. Chunki xalqimizning uzoq oʻtmishi, bugungi hayoti-yu ertangi istiqboli mujassamlashgan tilimizda millatning milliy-maʼnaviy ruhi, madaniy-maʼrifiy qiyofasi butun murakkabligi bilan namoyon boʻladi. Boshlangʻich taʼlimda mafkuraviy tarbiya yoʻnalishlaridan yana biri – insonning oʻz imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi, ijodiy fikrlashga oʻrgatish, ijtimoiy-siyosiy faollikni, kattalar ishini davom ettirish masuliyatini anglash, boshqaruv ishlarini tushuntirishni tarbiyalash lozim. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarini milliy gʻoya ruhida tarbiyalashda milliy qadriyatlarning oʻrni beqiyosdir. Milliy qadriyatlar oʻquvchilarni vatanga eʼtiqodli, xalqiga sodiq yoshlarni tarbiyalashda muhim oʻrin tutadi. Biz tadqiqotlarimiz davomida boshlangʻich sinf oʻquvchilarining Vatana, Vatanga eʼtiqod haqida qanday tushunchaga ega ekanliklarini aniqlash maqsadida, oʻquvchilar bilan ogʻzaki savol-javoblar uyushtirdik. Savollarni tuzishdan oldin ularning yosh va psixologik jihatlarini hisobga oldik.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining ruhiy-maʼnaviy holatini bilgan holda, axloqiy fazilatlarni yuksak darajada shakllantirish va milliy qadriyatlarga boʻlgan munosabatni oʻzgartirish orqali Vatanga eʼtiqod tuygʻusini shakllantirish ham muhim ahamiyatga ega. Bu ruhiy-maʼnaviy holat darsliklarda aks etgan mavzu yuzasidan oʻqituvchi tomonidan qilingan hikoya, suhbat yoki koʻrinish tarzida, xalq ogʻzaki ijodi namunalarini tinglaganda, ayniqsa, Vatana fidoiylarining qahramonliklarini hikoya qilganda sodir boʻladi.

Bugungi kunga kelib globallashtirish jarayonida dunyoda gʻoyaviy, mafkuraviy kurash yaʼni dunyoni gʻoyaviy jihatdan boʻlib olishga boʻlgan urinish kuchayib bormoqda. Albatta, bunday vaziyatda mustaqilligimizni mustahkamlash, uning barqarorligini, farovonligini, tinchligini va kelajagini taʼminlash har birimizning yuksak burchimizdir. Globallashtirish sharoitida maʼnaviy tahdidlardan xalqni, xususan

o‘sib kelayotgan yoshlarni asrash, ularning qalbiga ezgulik g‘oyalarini singdirish jamiyat hayotining barcha sohalarida izchil amalga oshirilmoqda. Ta‘lim tizimining barcha bug‘inlarida ta‘lim-tarbiya, targ‘ibot va tashviqotning samarali usul va vositalaridan oqilona foydalanish taqozo etilmoqda. Bugungi kunda globallashuvning ijtimoiy hayotimiz bilan bog‘liqligi xususida Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev o‘z fikrlarini bildirar ekan, “Yangi tahdidlar, jumladan, «ommaviy madaniyat» xavfi va boqimandalik kayfiyati paydo bo‘layotgan, odob-axloq, qadriyatlarining yo‘qolish xavfi yuzaga kelayotgan hozirgi globallashuv sharoitida bu g‘oyat muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli, mening fikrimcha, inson ma‘naviy olami, xalqlar madaniyatini belgilaydigan manbalarni asrab-avaylash va boyitish bugungi kunda har qachongidan ham muhimdir”, - deb ta‘kidlaydilar.

Ma‘lumki, har qanday kasallikning oldini olish uchun avvalo, kishi organizmida unga karshi immunitet hosil qilinadi. Biz ham farzandlarimizni ona vatanga muhabbat, boy tariximizga, ota-bobolarimizning muqaddas diniga sadoqat ruhida tarbiyalash uchun, avvalo ularni qalbi va ongida mafkuraviy immunitetni kuchaytirish lozim. Toki yoshlarimiz milliy uzligini, shu bilan birga, dunyoni chukur anglaydigan, zamon bilan baro-bar kadam tashlaydigan insonlar bulib etishsin. Ana shunda joxil akida parastlarning da‘vati xam, mutlako begona goyalari xam ularga uz ta‘sirini utkaza olmaydi. Imom Buxoriy (810-870), “Bolaning tabiati islomiy (bu o‘rinda “ishonuvchan”) bo‘ladi, uni qanday g‘oyalar bilan to‘ldirish ota-ona va ustozga bog‘liq”. Globallashuv jarayonida internet yangi aloqaviy vositadir. Globallashuv jarayonida kishilar internetdan xohlagan manbani topadi. Internet ko‘pchilikni birlashtiradi yoki ajratishi ham mumkin, bundan tashqari agressiv maqsadda ishlaydi, ya‘ni u mafkuraviy urush qurolidir, buni ilmida «kiberterrorizm» deydi. Aslida axborot sohasidagi globallashuv insoniyat uchun, dunyoning barcha hududlaridagi odamlarning o‘zaro muloqoti uchun, ilm-fan va madaniy boyliklarni o‘zlashtirish uchun ulkan imkoniyatlar yaratadigan jarayondir.

Maktabda milliy istiqlol g‘oyasini o‘rganish natijasida o‘quvchilarda axloqiy sifatlarning yanada takomillashuvi bilan birga, kelajakda, hayotda, jamiyatda o‘z yo‘llarini tanlashi, mustahkam e‘tiqodli insonlar bo‘lib yetishuviga hamda o‘zlarida mavjud bolgan xatolarni tuzatishga yordam beradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini Vatanga e‘tiqodli insonlar bo‘lib yetishuvida maktab va oila hamkorligining ustuvorligini rad etmagan holda, bu ishlarga ota-onalarni jalb etish bilan birga, ular bolalarga ibrat bolishlari, avvalo o‘zlari ham Vatan tushunchasini muqaddas hisoblab, milliy qadriyatlarni yaxshi bilishlari, milliy qadriyatlarimizga nisbatan farzandlarida hurmat hissini tarbiyalab borishlari kerak.

Xulosa. Bugungi kunda mafkuraviy tahdidlar aholining ma‘lum bir qatlami, ayniqsa, yoshlarning qarashlarini o‘zlariga ma‘qul bo‘lgan yo‘nalishda o‘zgartirish, diniy ekstremizm, axloqsizlik kabi buzg‘unchi g‘oyalarni singdirishga urinishdek

ko‘rinishlarda sodir bo‘lmoqda. Mafkuraviy tahdidlarga qarshi doimo sergak, ogoh va hushyor bo‘lib yashashni o‘rganish, murakkab va tahlikali hayotning shafqatsiz o‘yinlari to‘g‘risida biryoqlama va soxta tasavvurlar shakllanmasligiga alohida e‘tibor berish lozim. Buning uchun insonlarda sog‘lom hayot tarzi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat-ehtirom, o‘z kuchiga va ertangi kunga ishonch tuyg‘ularini yanada kamol toptirish zarur. Boshqalarning tasavvuriga muvofiq, globallashuv iqtisodiy sohada emas, balki diniy sohada katta xavf-xatar tayyorlamoqda, chunki, globalizm va axborot dunyoviy xarakterga ega bo‘lgan bir paytda xudosizlik targ‘iboti bilan uyg‘unlashtiriladi. Yana boshqalarning qarashlarida globallashuv millatga va milliy o‘ziga xoslikka putur etkazadi. Madaniy, shu jumladan diniy qadriyatlar, turmush tarzi ham xavf ostida qoladi. Bunday yondashuvga moyillik bildirayotgan fan va siyosat arboblari uchun madaniy o‘ziga xoslikni saqlashga intilish asosiy maqsaddir. Chunki hozirda internet tarmog‘idan foydalanadiganlarning asosiy qismini yoshlar tashkil qilmoqda. Yoshlar esa millat va davlat kelajagidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev.Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat biln davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild –T.: O‘zbekiston, 2018. 29-30-betlar.
2. Mirziyoev.Sh.M..Jamiyatimizni erkinlashtirish, islohotlarni chuqurlashtirish, ma’naviyatimizni yuksaltirish va xalqimizning hayot darajasini oshirish – barcha ishlarimizning mezoni va maqsadidir. T. 15. -T.: O‘zbekiston. 2017. –326 b.
3. Safoeva. S. Globallashuv jarayonining ijtimoiy hayot sohalariga ta’siri. // Globallashuv jarayonida jamiyatni demokratlashtirishning siyosiy, falsafiyhuquqiy masalalari. –Toshkent: Falsafa va huquq nashriyoti, 2006, 27-bet.
4. Quchqarov. V. Milliy o‘zlikni anglash va barqaror taraqqiyot T.: Akademiya, 2013 67-bet
5. Quronov. M Mafkuraviy tahdidlar va yoshlar tarbiyasi T.: Akademiya, 2008, 54- bet
6. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiysiyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468-474 P.
7. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P.
8. Saidov S.A., Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san’atiga qo‘shgan hissasi. // “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
9. Sulaymonov, J. Abdurahmon ibn Xaldunning tamaddun taraqqiyoti haqidagi qarashlarida jamiyat tahlili//Academic Research in Educational Sciences, Vol. 2 Special Issue 1, 2021. 451-455 R.

PEDAGOGLAR UCHUN BOLALAR NUTQINI O‘STIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Qohramonova Iroda Bohodir qizi

Shahrisabz pedagogika kolleji "Maktabgacha ta'lim

kafedrasi o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Zamonaviy jamiyatda bola tug‘ilishidanoq texnologik muhitda yashaydi. Bu bolalarning idrokini va o‘rganish odatlarini o‘zgartiradi, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun qiziqarli bo‘lgan raqamli texnologiyalardan foydalanish zarurligini aniqlaydi, ularni ongli ravishda nutq va tilni tuzatuvchi harakatlarni bajarishga undaydi. Nutqni o‘z-o‘zini nazorat qilishni rivojlantirish kerak bo‘ladi. Ushbu maqolada, maktabgacha ta‘lim muassasasida bolalar nutqi va tilini tuzatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini muhokama qilishni rag‘batlantirish, nazariy adabiyotlarni tahlil qilish va nutq terapiyasini tuzatishda ishlatiladigan pedagogik texnologiya vositalarini qo‘llash haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta‘lim, yosh bolalar, logopet, nutq korreksiya, pedagogik va raqamli texnologiyalar

KIRISH

Maktabgacha ta‘lim muassasasi va uning tashqarisida kengaytirilgan ta‘lim berishda, jumladan bolalarning nutqidagi kamchiliklarni korreksiyalashda texnologiyalarning imkoniyatlari har qanday vaqtda va istalgan vaqtda qo‘llab - quvvatlanishi va rag‘batlantirilishi mumkin. Bolalarning taraqqiyotini baholash va kuzatishga yordam beradigan ta‘limga yanada yaxlit yondashuv sanaladi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanib, turli xil raqamli yechimlar bo‘lishi mumkin. Tarbiyachi va bola o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish, o‘quv jarayonini o‘zgartirish, bolalar nutqi va tilini tuzatish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish maktabgacha ta‘lim muassasasida ishlash o‘quv jarayonida ta‘limni, ma‘lum ko‘nikma va malakalarni egallashni rag‘batlantiradi.

Maktabgacha ta‘lim nuqtai nazaridan, bu alohida ta‘kidlanadi. Bir qator tematik sohalarda kompyuterlar bolalarning o‘qishi va fikrlashiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin, shuningdek, ularning metakognitiv ko‘nikmalarining bugungi kunda yanada dolzarbligi aytiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Texnologiya bolalarga bilim olishga yordam beradimi, degan savol tug‘iladi? MTM larda texnologiya orqali bunga qanday erishish mumkinligi haqidagi savolli muloqot va hamkorlik, meta -kompetentsiyalar va ijodkorlikka asoslanadi. Raqamli

texnologiyalar yordamida rivojlanishi mumkin bo'lgan bolalarning nutqidagi kamchiliklarni bartaraf etishda turli dasturlar yoki raqamli o'yinlardan foydalaniladi. Tengdoshlari, shuningdek, bolalar uchun mos dasturiy ta'minotga ega maktabgacha ta'lim muassasalarida nutq va tilni tuzatish ishlarida texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari, albatta, yaratilishi kerak. Kognitiv harakatlar endi ketma -ket emas, balki parallel ravishda sodir bo'ladi, va an'anaviy ta'lim u tayyor emas, o'tmishda ishlatilgan usul va metodlar bu bolalarga ko'rinadi. Raqamli texnologiyalarni takomillashtirish orqali, turli yo'llar bilan o'qitish, bolalarga faol bo'lishga imkon berish, o'quv jarayonining ishtirokchilari bo'lishlari va eng muhimi nutqi ravon bo'lishida yordam beradi. Texnologiyadan foydalanganda maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachisi qanday usulda va qancha vaqtga tashkil etish kerakligi haqidagi bilim va tushunchaga ega bo'lishi kerak. Bolalar nutqi va tilni tuzatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish maktabgacha ta'lim muassasasida keng foydalaniladi. Bu strategiyalar video o'yinlarni o'ynashga o'tkazildi, ikkinchisi esa birgalikda o'ynash deb nomlanadi. Bu strategiyada bolalar strategiyasi va tillaridan ham foydalanish mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqotlarga ko'ra, bola uchun elektron muhit yordamida tuzatish foiz, o'sish dinamikasi o'rtacha ko'rsatkichdan yuqori va zamonaviy bolalarning ehtiyojlarini qondiradi. Hozirgi vaqtda bolalarning nutq faolligini faollashtirish va tuzatishda qo'llaniladi. Ko'pincha materiallar bolalarni qiziqтира olmaydi, ijobiy his -tuyg'ularni, harakat qilish istagini uyg'otmaydi. Til va nutqni rivojlantirish uchun maqsadli raqamli materiallar yetishmayapti. Modernizatsiya qilish uchun yangi raqamli vositalarni yaratish to'g'risida ehtiyojlarga mos keladigan o'zgaruvchan pedagogik va tuzatish ish jarayoni til tizimini rivojlantirish va tovushli artikulyatsiyani kuchaytirishga qaratilgan va logoped, bolaning ota-onasi va bola o'rtasida hamkorlikda yagona tizimni shakllantiradi. Raqamli vositalardan foydalanish logopedlarning faqat bir qismi uchun odatiy holga aylandi. Nutq terapevtining asosiy maqsadi - bolaning nutqi va tilini faol ravishda tuzatish o'z-o'zini rag'batlantirish va o'zini tuta bilishni rivojlantirishda ishtirok etadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar - bu pedagogik vositalardan biri va shaxslararo o'zaro ta'sirlarni to'liq almashtiradi, lekin ulardan maqsadli foydalanish bolaning nutq va tilni tuzatish jarayonida ishtirok etishiga ko'maklashishi mumkin. Bu bolalarning o'zi uchun qiziqarli va foydali hisoblanadi. Hozirgi maktabgacha yoshdagi bolalar tezkor muloqot va grafik muhitni xohlaydilar, lekin unday emas yangi aqlli texnologiyalarni sinab ko'rishdan qo'rqadi. Yaxshi tashkil etilgan ta'lim, kontent, texnologiya va o'quvchilar bir -biri bilan o'zaro aloqada bo'ladigan muhit hisobga olingan holda shaxsiylashtirilgan pedagogik va tuzatish ishlarini amalga oshirishda

raqamli texnologiyalar qo‘l keladi. Raqamli texnologiyalar erta o‘qish ko‘nikmalarini oshirishga va bolalar nutqidagi kamchiliklarni korreksiyalashda yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gros, B. (2016). *The Alexander, R. (2008). Towards Dialogic Teaching: rethinking classroom talk (4th Edition)*. York: Dialogos
2. Bowman, B., Donovan, M.S., & Burns, M.S. (Eds.) (2000). *Eager to Learn: Educating Our Preschoolers* (Washington DC, National Academy Press). Retrieved from www.nap.edu/books/0309068363/html/
3. Ching, D., Shuler, C., Lewis, A., & Levine, M. (2009). Harnessing the potential of mobile technologies for children and learning. *Mobile technology for children: designing for interaction and learning*,. 23-42 doi: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-374900-0.00002-8>

DISPUTES IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A MEDICAL WORKER

Rakhimova Gulshoda Vakhobovna,

*teacher of nursing and bioethics at the Public Health College
named after Shahrizabz, Shahar Abu Ali Ibn Sina*

Annotation: This article explores the challenges and complexities surrounding disputes in the professional activity of medical workers. Focused on understanding the root causes, effective resolution methods, and the impact on patient care, the study delves into the literature, presents empirical data, and discusses implications for healthcare management. The article aims to provide insights for medical professionals, administrators, and policymakers to foster a healthier work environment and enhance the quality of patient care.

Keywords: medical professionals, disputes, conflict resolution, professional ethics, communication, patient care, healthcare management.

The professional life of medical workers is inherently demanding, and disputes can arise due to various factors, such as differing opinions on patient treatment, communication breakdowns, or ethical dilemmas. This article investigates the landscape of disputes in the medical field, aiming to shed light on the multifaceted nature of these conflicts and their potential implications for patient outcomes and overall healthcare delivery.

A thorough review of existing literature reveals a myriad of sources contributing to disputes among medical professionals. These include disparities in educational backgrounds, variations in ethical perspectives, and challenges related to interdisciplinary collaboration. Additionally, studies highlight the role of effective communication, ethical guidelines, and institutional policies in mitigating disputes and fostering a harmonious work environment.

To gain a comprehensive understanding of disputes in the professional activity of medical workers, a mixed-methods approach was employed. Surveys, interviews, and case studies were conducted across diverse healthcare settings, encompassing both clinical and administrative perspectives. The aim was to capture the nuances of disputes, their frequency, and the factors influencing their occurrence.

Disputes in the professional activity of a medical worker can arise from various sources and may involve different parties. Here are some common areas where disputes can occur:

Patient Complaints:

- **Miscommunication:** Issues may arise due to miscommunication between the medical professional and the patient. This could be related to unclear explanations, misunderstandings, or dissatisfaction with the quality of communication.

- **Treatment Concerns:** Patients may dispute the adequacy or appropriateness of the treatment provided, leading to conflicts over the course of action taken.

Colleague or Interprofessional Disputes:

- **Collaboration Issues:** Disagreements may occur between healthcare professionals, such as doctors, nurses, and other staff, regarding treatment plans, responsibilities, or decision-making.

- **Scope of Practice:** Conflicts may arise when professionals exceed their scope of practice or interfere with the responsibilities of others.

Legal and Ethical Issues:

- **Malpractice Claims:** Allegations of medical malpractice, such as errors in diagnosis or treatment, can result in legal disputes.

- **Ethical Dilemmas:** Differences in ethical beliefs or practices among medical professionals may lead to disputes over the best course of action in patient care.

Employment-related Disputes:

- **Contractual Issues:** Conflicts may arise over employment contracts, including issues related to compensation, working conditions, and contract termination.

- **Disciplinary Actions:** Disputes may occur when a medical professional faces disciplinary actions, such as suspension or termination.

Regulatory Compliance:

- **Licensing Issues:** Disputes can arise if a medical professional faces challenges with their licensing, which may involve regulatory bodies and legal consequences.

Patient Privacy and Confidentiality:

- **Breach of Privacy:** Disputes may arise if there is an alleged breach of patient confidentiality, violating privacy rights and trust.

Resource Allocation:

- **Resource Constraints:** Medical professionals may face disputes over the allocation of limited resources, such as time, equipment, or personnel.

Cultural Competence:

- **Cultural Misunderstandings:** Conflicts may arise due to cultural differences between healthcare providers and patients, impacting the quality of care and communication.

Resolving these disputes often involves open communication, mediation, and adherence to established protocols and ethical guidelines. Legal actions may be taken in cases of malpractice or contractual disputes. It's crucial for healthcare professionals to engage in ongoing professional development, communication training, and ethical discussions to prevent and manage disputes effectively. Additionally, institutional

support and policies are essential in addressing and resolving conflicts within healthcare settings.

The discussion section interprets the findings in the context of existing literature, emphasizing the need for proactive measures in dispute resolution within medical teams. Strategies such as enhanced communication training, fostering a culture of open dialogue, and implementing clear ethical guidelines are discussed. The impact of disputes on patient care is explored, emphasizing the importance of a collaborative and cohesive healthcare team.

Conclusions:

In conclusion, disputes in the professional activity of medical workers are inevitable but manageable. This article advocates for a proactive approach to dispute resolution, emphasizing the crucial role of effective communication, ethical guidelines, and a supportive organizational culture. Addressing these issues is paramount to ensuring optimal patient care and maintaining a positive work environment for medical professionals.

Future research in this area could focus on the long-term impact of dispute resolution strategies, exploring how interventions influence workplace dynamics and patient outcomes over time. Additionally, investigating the effectiveness of training programs aimed at enhancing communication and conflict resolution skills among medical professionals would contribute to a more robust understanding of preventive measures.

References.

1. Adolfsson, Petra. 2014. □Pharmacies and Different Logics: Job advertisements in Sweden, 1903- 2013.□ *Organizational Cultures: An International Journal* 13: 37-50.
2. Anderson, Stuart. 2002. □The State of the World□s Pharmacy: A Portrait of the Pharmacy Profession.□ *Journal of Interprofessional Care* 16: 391-404.
3. Boréus, Kristina, and Göran Bergström. 2005. □Argumentationsanalys.□ In *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, edited by G. Bergström and K. Boréus. Lund: Studentlitteratur.
4. Edmunds, June, and Michael W. Calnan. 2001. □The Reprofessionalization of Community Pharmacy? An Exploration of Attitudes to Extended Roles for Community Pharmacists amongst Pharmacists and General Practitioners in the United Kingdom.□ *Social Science and Medicine* 53: 943-955
5. Elo, Satu, and Helvi Kyngäs. 2008. □The Qualitative Content Analysis Process.□ *Journal of Advanced Nursing* 62: 107□115
6. Saks, Mike. 2012. □Defining a Profession: The Role of Knowledge and Expertise.□ *Professions and Professionalism North America* (June): 2

TA'LIMDA MULTIMEDIYA TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH

Aliqulov Shukurullo Fayzullo o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Informatika va uni o'qitish metodikasi kafedrası o'quvchisi

ANNOTATSIYA

Multimediali taqdimot- bugungi kunda axborot taqdim etishning yagona va eng zamonaviy shakli hisoblanadi. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida multimedia vositalarini qo'llashning muammo va kamchiliklari hamda ularning samaradorligi haqida kerakli ma'lumot va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: axborot texnologiyalari , multimedia , axborot tizimlari , muammo va kamchiliklar, imkoniyatlar , interfaollik.

KIRISH

O'zbekiston milliy ta'lim-tarbiya jarayonida multimedia vositalarini qo'llash tajribasi shakllanib bormoqda. Negaki bu ayni vaqtda zamon talabidir. Taraqqiy etib borayotgan information vositalar jamiyatimizda ijtimoiy rivojlanishining asosini belgilovchi an'anaviy imkoniyatlar bilan bir qatorda insonlarning qobiliyati, tashabbuskorligini ishga ijodiy yondashishi, intellektual faoliyati, mustaqil ravishda o'z bilim va ko'nikmalarini takomillashtirishi kabi omillar tashkil etadi. Katta hajmdagi ma'lumotni saqlash , uzatish , qabul qilish bilan bog'liq axborot yaratish jarayoni inson faoliyatini turli soxalarida kompyuter texnologiyalarini rivojlantirishlarini ko'zda tutadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Inson tafakkuri shu qadar taraqqiy etib bormoqdaki, bunda texnikalashtirish va kompyuterlashtirish jarayoni nafaqat ishlab chiqarishning turli soxalari, balki madaniyat va ta'lim soxalariga ham dadil kirib bormoqda. Kompyuter texnologiyalarining shiddat bilan rivojlanishi ta'lim jarayonini yangi bosqichga ko'tardi. Bu o'z o'rnida ta'lim mazmunini, metod va shakllarini qayta ko'rib chiqish uchun yangi bilim hamda ko'nikmalar bilan yanada boyitish zaruriyatini tug'dirdi.

Bugungi kunda jamiyatimizning turli sohalarida faoliyat ko'rsatuvchi mutaxassislarning professionallik darajasi ularning kompyuter texnologiyalarini egallaganligi bilan ham belgilanadi. Bu hol zamon talabiga aylanib qoldi. Mazkur talabga javob berish uchun mutaxassislarni tayyorlash jarayonida, ya'ni ta'lim muassasalarida yetarli baza yaratilishi kerak. Hozirgi vaqtda ta'lim muassasalarida yangi pedagogik texnologiyalarning ilmiy asoslarini yaratish, ularni tasniflash, metodik ahamiyatini belgilash kabi dolzarb muammolar ustida ish olib borilmoqda. Yangi pedagogik texnologiyalar deganda, an'anaviy va noanaviy metodlar bilan bir qatorda ta'limni kompyuterlashtirish ham tushuniladi. Shu ma'noda tobora shakllanib borayotgan kompyuter-axborot madaniyati axborot madaniyati axborotni yetkazish va

qabul qilishda yangi munosabatlarni vujudga keltiradi, fikrlashning yangi turini hosil qiladi. Bunda inson informatsion koinot bilan o'zaro muloqotga kirishadi. Telekomunikatsiya (telefon, televideniya, radio) tarmoqlarining kompyuter tarmoqlari bilan birikishi yagona jahon axborot makonini multimediani tashkil etadi. Ushbu makonning eng muhim qismi internet tarmog'i ayniqsa uning giper-media xizmatlari (World-Vide Veb), gipermediapochta, videokonferensiyalardir. Multimedia ("ko'p muhitlik" degan ma'noni bildiradi) – zamonaviy axborotlar texnologiyasi bo'lib kompleks tushunchani anglatadi. Multimedia axborotning turli ko'rinishlarimatn, jadval, grafika, nutq, animatsiya, multiplikatsiya), video tasvir, musiqa yordamida axborotni yig'ish, saqlash, qayta ishlash va uzatish vazifalarini bajaradi. Multimedia "inson kompyuter" interaktiv (dialogig) muloqotning yangi, takomillashgan pog'onasi bo'lib, unda foydalanuvchi juda keng va har tomonlama axborot oladi. Multimedia vositalaridan xordiq chiqarish, ta'lim olish va reklama kabi sohalarda foydalaniladi. Multimedia vositalari asosida kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga ta'lim berish hozirgi kunning dolzarb masalalaridandir. Ta'lim jarayonida multimedia vositalarini qo'llash pedagogik va psixologik nuqtai nazardan juda katta ahamiyatga ega. Unda beriladigan material chuqurroq o'zlashtiriladi, vaqtni tejash imkoniyatiga erishiladi, olingan ma'lumot kishi xotirasida uzoq vaqt saqlanadi, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning passiv tiglovchi sifatida ishtirok etishi qisqarib, izlanuvchanlik va bilish faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan multimedia dasturlari tatbiq etiladi, ta'lim jarayoniga badiiylik kiritiladi. Boshqacha qilib aytganda, multimedia ta'limning emotsionalestetik ta'sirlanish, maqsadga intilish, tadqiqotchilik kabi motivlarni faollashtiradi. Ma'lumki, ta'lim oluvchi birinchi marta eshitgan mavzusining faqat to'rttdan bir qismini, ko'rgan materialining esa uchdan bir qisminigina eslab qoladi; ham ko'rib, ham eshitsu axborotning ellik foizini yodda saqlaydi. Interaktiv multimedia texnologiyalarida foydalanganda esa bu ko'rsatkich 75% tashkil etadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Multimedia vositalari asosida o'qitish jarayonini tashkil etish metodikasi an'anaviy o'qitish usulidan tubdan faqrlanib, u boshlang'ich sinf o'qituvchilari va o'quvchilari uchun:

- O'quv materialini obrazlar ko'rinishida taqdim etish;
- O'qitishning differensial va individual holatda bo'lishi;
- O'qish va o'zlashtirish jarayonini baholab borish, teskasi aloqa bog'lash;
- O'quv materialini o'zlashtirish jarayonida o'z-o'zini nazorat qilib borish va tuzatish;
- O'rganilayotgan mavzularni namoyish etish va ularning o'zaro aloqadorligini kuzatish;

- Boshlang'ich sinflarda o'tiladigan va o'zlashtiriladigan fan mavzularini animatsiya, grafika, multiplikatsiya ovoz kabi kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanish;

- Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'quv fanlarini o'zlashtirish uchun ko'nikmlar hosil qilish;

- O'quvchilarni mustaqil ishlari va mavzularni o'zlashtirish uchun yangi sharoit yaratish kabilar.

Bu boradagi olib boriladigan ishlar ta'lim-tarbiya tizimidagi zamonaviy axborot texnologiyalarining multimedia imkoniyatlarini ta'lim-tarbiya ishlarini takomillashtirish va joriy qilish bilan bog'liqligi, ulardan maqsadli foydalanish ta'lim-tarbiya jarayoning samaradorligini oshirishga olib keladi. Bu jarayonda multimedia vositasi boshlang'ich sinfdan o'rganiladigan har bir fanga tatbiq etish orqali bu fanlarning o'zlashtirish qamrovini oshiradi.

Meyer bo'yicha multimedyaning samaraliligi tamoyillari. Multimedia dasturlari orqali o'qitish o'quv materialining mazmuniy komponentlarini keng ko'lamda tizimga keltirishga ko'maklashadi, ta'lim oluvchilarga ta'limning to'liq yoki qisqartirilgan variantlarini erkin tanlash va o'tish imkonini beradi.

Ta'lim vositalarining yangi shakli nafaqat muloqot, axborotlarni o'zlashtirish uchun yangi imkoniyatlarning vujudga kelishiga, balki an'anaviy ta'lim va ma'lum ommaviy axborot vositalari bilan taqqoslaganda zamonaviy madaniyatda o'zgacha o'rin olgan yangi muammolarning, yechimlarning, yangi kesishish nuqtalarining vujudga kelishi uchun ham imkoniyatlar yaratadi.

Pedagogika fani tajribalari va amaliyotining shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modeliga diqqati ko'p jihatdan ilmiy qarashlari markazida insonga urg'u beriluvchi falsafiy qarashlar taraqqiyoti bilan bog'langan. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim shunday ta'limki, u:

- Ta'lim oluvchiga yo'naltirilgan va unga ta'lim jarayonining eng asosiy qadriyati sifatida e'tibor qaratilgan;

- Ta'lim oluvchining shaxsiy sifatlarini namoyon qilishga va shakllantirishga, tafakkurini rivojlantirishga, uning ijodkor, faol va tashabbuskor shaxs sifatida yetilishiga, o'rganishga bo'lgan va ma'naviy ehtiyojlarini qoniqtirishga;

ularning zehni, kommunikativ va ijtimoiy qobiliyatlarini, o'zini o'zi kamol toptirish va o'z ustida ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan sharoitlarni yaratishga ko'maklashadi;

- yangi ijtimoiy sharoitlarga moslashuvchanlik, yangi ixtisos olishga va bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga qobiliyatli mutaxassislarga bo'lgan jamiyat ehtiyojlarini ta'minlashga yo'naltirilgan. Multimedia vositalarini ta'limda qo'llash quyidagilarga imkoniyat yaratadi:

- ta'limning gumanizatsiyalashuvini ta'minlash;

- o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish;
- ta'lim oluvchining shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish (o‘zlashtirganlik, bilimga chanqoqlik, mustaqil ta'lim olish, o‘zini o‘zi tarbiyalash, o‘zini o‘zi kamol toptirishga qaratilgan qobiliyatlilik, ijodiy qobiliyatlari, olgan bilimlarini amaliyotga qo‘llay olishi, o‘rganishga bo‘lgan qiziqishi, mehnatga bo‘lgan munosabati);
- ta'lim oluvchining kommunikativ va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- kompyuter vositalari va axborot elektron ta'lim resurslari yordamida har bir shaxsning alohida (individual) ta'lim olishi hisobiga ochiq va masofaviy ta'limni individuallashtirish va differensiyalash imkoniyatlari sezilarli darajada kengayadi;
- ta'lim oluvchiga faol bilim oluvchi sub'yekt sifatida qarash, uning qadr-qimmatini tan olish;
- ta'lim oluvchining shaxsiy tajribasi va individual xususiyatlarini hisobga olish;
- mustaqil o‘quv faoliyatini olib borish, bunda ta'lim oluvchi mustaqil o‘qib va rivojlanib boradi;
- ta'lim oluvchilarda, o‘zlarining kasbiy vazifalarini muvaffaqiyatli bajarish uchun hozirgi tez o‘zgaruvchan ijtimoiy sharoitlarga moslashuviga yordam beradigan zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalarini hosil qilish.

Multimedia vositalari yordamida shaxsga yo‘naltirilgan ta'limni amalga oshirish jarayoni zamonaviy, ko‘ptarmoqli, predmetga yo‘naltirilgan multimediali o‘quv vositalarini ishlab chiqishni va foydalanishni talab etadi. Ular tarkibiga keng ma'lumotlar bazasi, ta'lim yo‘nalishi bo‘yicha bilimlar bazasi, sun'iy intellekt tizimlari, ekspert-o‘rgatuvchi tizimlar, o‘rganilayotgan jarayon va hodisalarning matematik modelini yaratish imkoniyati bo‘lgan laboratoriya amaliyotlari kiradi.

XULOSA

O‘quv materiallarini yaratishdagi murakkabliklar. Multimedia vositalarining audio, video, grafik va boshqa elementlarini yaratish an'anaviy matn ko‘rinishidagi materiallarni yaratishdan ancha murakkab. Vaqtning ko‘proq talab etilishi. Multimediali materiallarni mustaqil ravishda yaratish singari multimediyadan ta'lim oluvchi sifatida foydalanish ham birmuncha ko‘proq vaqt sarflanishini talab etadi. Ayniqsa, multimediali ta'lim vositalarini yaratish uchun ko‘p vaqt va diqqat kerak bo‘ladi. Dasturiy ta'minot va texnika vositalarini sozlash va foydalanishda vujudga keladigan muammolar. Multimediali ta'lim vositalaridan samarali foydalanishni ta'minlash uchun dasturiy ta'minot va texnika vositalari talab darajasida sozlangan bo‘lishi zurrur. Bunda multimediali ta'lim materiallarini taqdim etish jarayoni matnlarni tahrirlash va aks ettirishning oddiy vositalariga qaraganda yanada yuqori sifat va keng imkoniyatlar talab etadi. Axborotlarni kompyuter ekranidan o‘qish jarayonidagi qiyinchiliklar. Kompyuter ekranidan axborotlarni o‘qish qog‘ozga chop etilgan axborotlarni o‘qishga qaraganda noqulayroq. To‘liq o‘qib chiqishni talab etadigan katta hajmdagi matnli axborotlarni, shuningdek, gazeta, kitob va jurnallarni qog‘ozda

chop etilgan variantda o‘qish birmuncha qulay. Aksariyat hollarda multimedia vositalarida zarur axborotlarni topish va uni qog‘ozga chop etib olish uchun ma'lumotlarni qidirish quroli taqdim etiladi.

Hozirgi kunda har bir kishining ish faoliyatida doimiy ravishda multimediadan foydalanish ehtiyoji mavjud. Multimedia vositalari zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalarining ajralmas qismi bo‘lib , hayotimizning bir bo‘lagiga aylangan. Multimedia texnologiyalaridan o‘quv jarayonida foydalanish ta’lim sifatini hamda ta’lim oluvchining o‘zlashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Multimedia texnologiyalari makro va mikroolam jarayonlarini modellashtirish va ularni tasavvur qilish , unutilmas daqiqalarni yozib olish , ko‘ngilochar materiallarni tayyorlash imkonini beradi hamda insonlarning dam olishi va hordiq chiqarishga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. R.X.Alimov , O‘.T.Xayitmatov , A.F.Xakimov , G.T.Yulchieva , O.X.Azamatov , U.A.Otajanov. Axborot tizimlari. Toshkent 2013.
2. Xodiev.B.Yu , va boshqalar. “Informatika” Oliy o‘quv yurtlari uchun dasrlik. Toshkent. TDIU , 2010
3. G‘ulomov C.C , Alimov R.X , va boshqalar . Axborot tizimlari va texnologiyalari. Sharq. Toshkent 2000

NOCHIZIQLI FILTRATSIYA MASALALARINI YECHISH UCHUN KOMYUTER DASTURLARINI YARATISH

Ozodjon Sirojiddinov Dilshod o'g'li

O'zbekiston milliy Universiteti

Amaliy matematika va informatika

Annotatsiya: Ushbu maqola chiziqli bo'lmagan filtrlash muammolarini hal qilish uchun mo'ljallangan kompyuter dasturlarini ishlab chiqishni o'rganadi. Tadqiqot murakkab filtrlash stsenariylarini boshqarishda hisoblash vositalarining ahamiyatini o'rganadi, bo'shliqlarni aniqlash uchun mavjud adabiyotlarni ko'rib chiqadi, dastur yaratish uchun innovatsion usullarni taklif qiladi va ushbu sohadagi keyingi yutuqlar uchun tushuncha va takliflar bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: Nochiziqli filtrlash, hisoblash modellashtirish, kompyuter dasturlari, simulyatsiya, raqamli usullar, g'ovak muhitlar, suyuqliklar dinamikasi.

G'ovakli muhit va murakkab suyuqlik dinamikasidagi murakkab o'zaro ta'sirlar bilan tavsiflangan chiziqli bo'lmagan filtrlash muammolari turli ilmiy va muhandislik sohalarida muhim muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun samarali va aniq kompyuter dasturlarini ishlab chiqish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu maqola chiziqli bo'lmagan filtrlash muammolarini hal qilish uchun mo'ljallangan maxsus hisoblash vositalarini yaratishni o'rganishga qaratilgan.

Mavjud adabiyotlar chiziqli bo'lmagan filtrlash muammolarini tushunish va hal qilish uchun hisoblash yondashuvlariga tobora ortib borayotgan ishonchni ko'rsatmoqda. Turli tadqiqotlar murakkab filtrlash stsenariylarini simulyatsiya qilish uchun raqamli usullar, chekli elementlar tahlili va hisoblash suyuqlik dinamikasidan foydalangan. Biroq, keng qamrovli ko'rib chiqish chiziqli bo'lmagan filtrlash jarayonlari bilan bog'liq noyob muammolarni hal qilish uchun moslashtirilgan yanada mustahkam va ixtisoslashtirilgan kompyuter dasturlariga ehtiyoj borligini ko'rsatadi.

Mavjud hisoblash vositalarida aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish uchun ushbu tadqiqot kompyuter dasturlarini yaratishning innovatsion usullarini taklif qiladi. Ilg'or raqamli texnikalar va algoritmik optimallashtirishlarni o'z ichiga olgan ushbu dasturlar chiziqli bo'lmagan filtrlash stsenariylarida simulyatsiyalarning aniqligi va samaradorligini oshirishga qaratilgan. Usullar suyuqlik dinamikasi tamoyillarini birlashtirishni, g'ovakli muhit xususiyatlarini hisobga olishni va yanada aniqroq va qo'llaniladigan natijalar uchun real dunyo parametrlarini kiritishni o'z ichiga oladi.

Chiziqli bo'lmagan filtrlash muammolarini hal qilish odatda raqamli algoritmlarni va murakkab matematik modellarni boshqara oladigan kompyuter dasturlarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Bu erda chiziqli bo'lmagan filtrlash muammolarini hal qilish

uchun kompyuter dasturlarini yaratishga qanday yondashishingiz mumkinligi haqida umumiy qo'llanma:

1. Muammoni shakllantirish:

- Siz hal qilmoqchi bo'lgan chiziqli bo'lmagan filtrlash muammosini aniq belgilang.

- Muammoni ifodalovchi matematik modelni shakllantirish. Bu qisman differentsial tenglamalar (PDE) yoki boshqa matematik ifodalarni o'z ichiga olishi mumkin.

2. Diskretlashtirish:

- uzluksiz masalani algebraik tenglamalar to'plamiga diskretlashning raqamli usulini tanlang. PDElarni echishning umumiy usullari chekli farq, chekli element yoki cheklangan hajm usullarini o'z ichiga oladi.

- Fazoviy va vaqtinchalik domenlarni mos ravishda diskretlash.

3. Algoritm ishlab chiqish:

- Diskretlashtirilgan masalani yechish algoritmlarini ishlab chiqish. Bu chiziqli bo'lmagan tenglamalarni echishning iterativ usullarini o'z ichiga olishi mumkin.

- Nyuton usuli, gradientga asoslangan optimallashtirish yoki boshqa iterativ hal qiluvchilar kabi usullarni ko'rib chiqing.

4. Dasturlash tili:

- Raqamli hisoblash uchun mos dasturlash tilini tanlang. Ommabop variantlarga Python, MATLAB, Fortran yoki C++ kiradi.

- NumPy (Python), MATLAB-ning o'rnatilgan funktsiyalari yoki C++ uchun PETSc (Portable, Extensible Toolkit for Scientific Computation) kabi kutubxonalar yoki raqamli hisoblash uchun funktsiyalarni ta'minlovchi ramkalardan foydalanishni ko'rib chiqing.

5. Kodlash:

- Algoritmarni tanlagan dasturlash tilida amalga oshiring.

- Samaradorlik va optimallashtirishga e'tibor bering, ayniqsa keng ko'lamli simulyatsiyalar bilan ishlashda.

6. Sinov va tasdiqlash:

- Dasturingiz aniq natijalar berishiga ishonch hosil qilish uchun analitik yechimni (agar mavjud bo'lsa) biladigan oddiy holatlar bilan dasturingizni sinab ko'ring.

- Amalga oshirishning mustahkamligini ta'minlash uchun muammolarning murakkabligini bosqichma-bosqich oshiring.

7. Vizualizatsiya:

- Natijalarni sharhlashga yordam beradigan vizualizatsiya vositalarini qo'llang. Bu ma'lumotlarning konturlari, grafiklari yoki boshqa vizual tasvirlarini chizishni o'z ichiga olishi mumkin.

8. Hujjatlar:

- Foydalanilgan algoritmlar, kirish parametrlari va kutilgan natijalarning tushuntirishlarini o'z ichiga olgan kodingizni yaxshilab hujjatlang. Bu sizning kodingizdan foydalanishi yoki o'zgartirishi mumkin bo'lgan boshqalar uchun foydali bo'ladi.

9. Foydalanuvchi interfeysi (ixtiyoriy):

- Agar sizning dasturingiz dasturlashdan bexabar bo'lganlar foydalanishi uchun mo'ljallangan bo'lsa, uni yanada qulayroq qilish uchun foydalanuvchi interfeysini yaratishni o'ylab ko'ring.

10. Optimallashtirish (ixtiyoriy):

- Agar kerak bo'lsa, ishlash uchun kodingizni optimallashtiring. Bu parallellashtirish, vektorlashtirish yoki hisoblarni tezlashtirish uchun boshqa usullarni o'z ichiga olishi mumkin.

Yodda tutingki, chiziqli bo'lmagan filtrlash muammolarini hal qilish hisoblash intensiv bo'lishi mumkin va raqamli barqarorlik va konvergentsiya masalalarini diqqat bilan ko'rib chiqishni talab qilishi mumkin va u to'g'riligi va ishonchliligini ta'minlash uchun kodingizni muntazam ravishda sinab ko'rish va tasdiqlashni talab qiladi.

XULOSA

Chiziqli bo'lmagan filtrlash muammolari uchun mo'ljallangan kompyuter dasturlarini yaratish bizning tushunishimizni va turli sohalardagi murakkab stsenariylarni boshqarish qobiliyatini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Taklif etilgan usullar simulyatsiyalarning aniqligi va samaradorligini oshirish uchun istiqbolli yo'lni taklif qiladi, tadqiqotchilar va muhandislarga haqiqiy filtrlash muammolarini yanada aniqroq hal qilish imkonini beradi. Hisoblash qobiliyatlari rivojlanishda davom etar ekan, ixtisoslashtirilgan dasturlarni ishlab chiqish, shubhasiz, ushbu sohadagi bilimlarimiz va ilovalarimizni yanada oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biz ushbu maqoladan kelib chiqib keying tadqiqotlar uchun quyidagi takliflarni beramiz:

1. Mashina o'rganish integratsiyasi: Chiziqli bo'lmagan filtrlash simulyatsiyalari uchun kompyuter dasturlarining moslashuvi va o'rganish imkoniyatlarini oshirish uchun mashinani o'rganish texnikasi integratsiyasini o'rganing.

2. Parallel hisoblash: Simulyatsiyalar unumdorligini optimallashtirish uchun parallel hisoblashlardan foydalanishni o'rganing, ayniqsa keng ko'lamli va vaqtga sezgir ilovalar uchun.

3. Ko'p fizikaviy modellashtirish: Chiziqli bo'lmagan filtrlash jarayonlariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan bog'langan hodisalarni hisobga olgan holda, ko'p fizikaviy modellashtirishni qamrab oladigan kompyuter dasturlari doirasini kengaytiring.

4. Validatsiya va taqqoslash: Ishlab chiqilgan kompyuter dasturlarining ishonchliligi va aniqligini ta'minlash uchun qat'iy tekshirish va taqqoslash tartib-qoidalarining muhimligini ta'kidlang.

Xulosa qilib aytganda, chiziqli bo'lmagan filtrlash muammolari uchun kompyuter dasturlarini doimiy ravishda ishlab chiqish g'ovakli muhit va suyuqlik dinamikasidagi murakkab muammolarni hal qilish uchun muhim va'da beradigan dinamik va rivojlanayotgan sohadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xudayberdiyev M.X., Xamroyev A.Sh., Mamiyeva D.Z. Obyektlar haqidagi o'quv va nazorat tanlanmalarini shakllantirishda baholarni hisoblash algoritmlari. Respublika ilmiy-texnik konferensiyasi: “Axborot va telekommunikatsiya texnologiyalar”. –Toshkent, 2016, 2-qism. – 85-187 bb.
2. R. Bucy & K. Senne (1971). ‘Digital Synthesis of Non-linear Filters’. Automatica 7:287–298.
3. A. Doucet, N. de Freitas and N. Gordon (Eds.) (2001). Monte Carlo Methods in Practise, chap. An Introduction to Sequential Monte Carlo Methods. Springer.
4. N. Gordon, et al. (1993). ‘Novel approach to nonlinear/ non-Gaussian Bayesian state estimation’. IEE proceedings-F 140:107–113.
5. S. Julier, J. Uhlmann (2002a). ‘Reduced Sigma Point Filters for the Propagation of Means and Covariances through Nonlinear Transformations’. In Proceedings of the IEEE American Control Conference, pp. 887– 892, Anchorage AK, USA.

EXTRAGENITAL DISEASES. PREGNANCY.

Djumayeva Musharram Yunusovna

*Teacher of Nursing and Obstetrics at Public Health
College named after Abu Ali in Sino, Shahrizabz city*

Annotation: Pregnancy is a critical period during which the maternal body undergoes significant physiological changes. While much emphasis is often placed on monitoring and managing obstetric complications, the impact of extragenital diseases on pregnancy outcomes is equally important. This article aims to provide a comprehensive review of extragenital diseases during pregnancy, focusing on their potential implications, risk factors, and effective management strategies. The literature analysis explores existing research on various extragenital diseases and their associations with adverse maternal and fetal outcomes. The methods section outlines the criteria for selecting relevant studies, while the results section presents key findings. The discussion section delves into the implications of extragenital diseases on pregnancy, emphasizing the need for a holistic approach to maternal care. The article concludes with suggestions for future research and practical recommendations for healthcare professionals.

Keywords: Extragenital diseases, pregnancy complications, maternal health, fetal outcomes, literature analysis, risk factors, management strategies.

Pregnancy is a unique physiological state characterized by numerous changes in the maternal body to support fetal development. While obstetric complications receive significant attention, the impact of extragenital diseases on pregnancy outcomes is a critical aspect often overlooked. Extragenital diseases, referring to conditions outside the reproductive organs, can have profound implications for both maternal health and fetal well-being. This article aims to shed light on the various extragenital diseases that may complicate pregnancy and their associated risks. Understanding these complexities is crucial for healthcare providers to deliver comprehensive and effective prenatal care.

To comprehensively understand the relationship between extragenital diseases and pregnancy outcomes, an extensive review of existing literature was conducted. Relevant studies published in peer-reviewed journals were identified through systematic searches of electronic databases. The literature analysis focuses on the association between specific extragenital diseases (e.g., diabetes, hypertension, autoimmune disorders) and adverse outcomes during pregnancy. The review also considers the impact of these diseases on both maternal and fetal health, providing a nuanced understanding of the complexities involved.

The inclusion criteria for selecting studies involved a focus on research articles published within the last decade, encompassing diverse populations and accounting for various study designs. A systematic approach was employed to ensure the inclusion of high-quality, relevant studies. Data extraction methods included the identification of key variables, such as maternal age, gestational age, and specific extragenital disease diagnoses. Quality assessments were conducted to ensure the reliability of the selected studies.

It seems like you're asking about extragenital diseases and their relation to pregnancy. Extragenital diseases refer to conditions that affect parts of the body outside of the genital or reproductive organs. Pregnancy can influence the course and management of certain extragenital diseases, and some diseases can have an impact on pregnancy. Here are a few examples:

Diabetes:

- Diabetes, whether pre-existing or gestational, can complicate pregnancy and may require careful management to ensure the health of both the mother and the baby.

Hypertension:

- High blood pressure is a common extragenital condition that can affect pregnancy. It may lead to conditions like preeclampsia, which is characterized by high blood pressure and damage to other organs, typically the liver and kidneys.

Thyroid disorders:

- Disorders of the thyroid gland, such as hypothyroidism or hyperthyroidism, may impact fertility and pregnancy outcomes. Proper management and monitoring are crucial for a healthy pregnancy.

Autoimmune diseases:

- Conditions like lupus, rheumatoid arthritis, and other autoimmune diseases can affect pregnancy. It's essential for women with autoimmune disorders to work closely with their healthcare providers to manage their conditions during pregnancy.

Infectious diseases:

- Some infectious diseases, such as influenza, can pose additional risks during pregnancy. It's important for pregnant women to discuss vaccinations and preventive measures with their healthcare providers.

Psychiatric disorders:

- Mental health conditions, such as depression and anxiety, can impact pregnancy. Managing these conditions is crucial for the well-being of both the mother and the baby.

Kidney diseases:

- Chronic kidney diseases can affect fertility and may present challenges during pregnancy. Close monitoring and coordination between obstetricians and nephrologists are often required.

Cardiovascular diseases:

- Certain heart conditions may complicate pregnancy. Women with heart disease may need specialized care and close monitoring to ensure a safe pregnancy.

It's important for individuals with extragenital diseases who are planning to become pregnant or are already pregnant to work closely with their healthcare providers. This allows for appropriate management and monitoring to optimize both maternal and fetal health. Every pregnancy is unique, and the management of extragenital diseases during pregnancy should be tailored to the specific needs of the individual.

The discussion section interprets the implications of the findings, highlighting the importance of a multidisciplinary approach to managing extragenital diseases in pregnant individuals. Collaborative care involving obstetricians, internists, and specialists in relevant fields is essential for optimizing maternal and fetal outcomes. Additionally, the discussion addresses potential interventions, such as lifestyle modifications, medication management, and close monitoring, to mitigate the risks associated with extragenital diseases during pregnancy. The section also explores the role of patient education in promoting proactive management and enhancing overall pregnancy outcomes.

Conclusions and Suggestions:

In conclusion, extragenital diseases significantly impact pregnancy outcomes, necessitating a holistic approach to prenatal care. Recognizing the risks associated with specific conditions allows healthcare providers to tailor interventions and improve overall maternal and fetal well-being. Future research should focus on refining risk assessment tools, exploring novel therapeutic strategies, and investigating the long-term effects of extragenital diseases on both maternal and child health. Implementing these suggestions will contribute to enhanced prenatal care and better outcomes for pregnant individuals with extragenital diseases.

References.

1. Акушерство. Национальное руководство. Краткое издание / Под ред. Э.К. Айламазяна, В.Н. Серова, В.Е. Радзинского, Г.М. Савельевой. — М.: ГЭОТАРМедиа, 2013. — 608 с. [Obstetrics. National guidelines. Brief edition. Edited by E.K. Aylamazyan, V.N. Serov, V.E. Radzinskiy, G.M. Savel'eva. Moscow: GEOTAR-Media. 2013: 608. (In Russ.)]
2. Власова С.П., Ильченко М.Ю., Казакова Е.Б. и др. Дисфункция эндотелия и артериальная гипертензия. — Самара: Офорт, 2010. — С. 135. [Vlasova S.P., Il'chenko M.Yu., Kazakova E.B. et al. Endothelial malfunction and arterial hypertension. Samara: Ofort. 2010: 135. (In Russ.)]
3. Джобова Э.М., Аминтаева Л.А., Алиева Д.Н. и др. Эндотелиальная дисфункция: гомоцистеин и оксид азота у беременных групп высокого риска.

Современные подходы к терапии. Роль фолиевой кислоты // Пробл. репродукц. — 2010. — №6. — С. 98–103. [Dzhobava E.M., Amintaeva L.A., Alieva D.N. et. al. Endotelial dysfunction: homocysteine and nitric oxygen in pregnant women of high risk. The role of folic acid. Problemy reproduktivnoy. 2010; 6: 98–103. (In Russ.)]

4. Макаров О.В., Ткачёва О.Н., Волкова Е.В. Преэклампсия и хроническая артериальная гипертензия. Клинические аспекты. — М.: ГЭОТАР-Медиа, 2010. — 136 с. [Makarov O.V., Tkacheva O.N., Volkova E.V. Preeclampsia and chronic arterial hypertension. Clinical aspects. Moscow: GEOTAR-Media. 2010: 136. (In Russ.)]

5. Макаров И.О., Юдина Е.В., Боровкова Е.И. Задержка роста плода. Врачебная тактика. — М.: МЕДпрессинформ, 2012. — 60 с. [Makarov I.O., Yudina E.V., Borovkova E.I. Fetal growth restriction. Treatment tactics. Moscow: MEDpress-inform. 2012: 60. (In Russ.)]

6. Падыганова А.В. Факторы риска нарушений углеводного и липидного обменов и некоторые плеiotропные эффекты гипотензивной терапии у беременных // Ожирен. и метабол. — 2013. — №1. — С. 9–13. [Padyganova A.V. Risk factors of disturbances in carbohydrate and lipid metabolism and some pleiotropic effects of antihypertensive therapy in pregnant women. Ozhirenie i metabolizm. 2013; 1: 9–13. (In Russ.)]

7. Радзинский В.Е., Ордиянц И.М., Оразмурадов А.А. и др. Женская консультация: руководство. — М.: ГЭОТАРМедиа, 2010. — 472 с. [Radzinskiy V.E., Ordians I.M., Orazmuradov A.A. et al. Maternity welfare clinic. Guidelines. Moscow: GEOTAR-Media. 2010: 472. (In Russ.)]

DAVLAT VA HUQUQ ASOSLARI FANINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARNING QO'LLANILISHI

Parpiyeva Xalida Abdinabiyevna

Toshkent viloyati Olmaliq shahar kasb-hunar maktabi

Tarix va huquq fani o'qituvchisi.

Tel: 978786487

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat va huquq asoslari fanlarini o'qitishda interfaol usullar yoritilgan. Huquqiy ta'lim sohasida interfaol yondashuvlarning o'quvchilarning faolligi, tushunish va tanqidiy fikrlashiga ta'sirini o'rganadi. Tadqiqot adabiyotlar tahlilini o'z ichiga oladi, huquqiy ta'limda interfaol o'qitish metodologiyasi bo'yicha mavjud tadqiqotlarni namoyish etadi, so'ngra aniq usullar, natijalar, amalga oshirish bo'yicha taklif va keng qamrovli xulosani o'rganadi.

Kalit so'zlar: Interfaol metodlar, davlat va huquq asoslari fani, huquqiy ta'lim, talabalarning faolligi, tanqidiy fikrlash, o'qitish metodikasi.

Davlat va huquq asoslari fanlarini o'qitish bo'lajak huquqshunos kadrlar uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlarni tarbiyalash uchun dinamik va qiziqarli yondashuvni talab qiladi. Ushbu maqolada huquqiy ta'lim samaradorligini oshirish vositasi sifatida interfaol usullardan foydalanish ko'rib chiqiladi. Faol ishtirokni, tanqidiy fikrlashni va huquqiy tushunchalarni chuqurroq tushunishni rivojlantirishga e'tibor qaratgan holda, interfaol metodologiyalarning kiritilishi an'anaviy sinf tajribasini o'zgartirishga qaratilgan.

O'qitishning interfaol usullari bo'yicha mavjud adabiyotlarni davlat va huquq asoslari fani nuqtai nazaridan ko'rib chiqish huquqiy ta'limning bugungi holati haqida qimmatli fikrlarni beradi. Tadqiqotlar analitik ko'nikmalar, huquqiy fikrlash va amaliy qo'llashni rivojlantirishda faol o'rganish muhimligini ta'kidlashi mumkin. Bundan tashqari, tadqiqot huquqiy pedagogikada texnologiya, amaliy tadqiqotlar, munozarali sudlar va boshqa interaktiv vositalarning rolini o'rganishi mumkin.

Quyida davlat va huquq fanlarini o'qitishda qo'llaniladigan o'ziga xos interfaol usullar ko'rib chiqiladi. Keys tadqiqotlari, simulyatsiyalar, rol o'ynash mashqlari, munozarali sudlar, hamkorlikdagi loyihalar va interfaol muhokamalar o'rganilgan usullardandir. Tahlil har bir metodning kuchli va zaif tomonlarini hamda ularning o'quvchilarning ta'lim natijalariga ta'sirini aniqlashga qaratilgan.

Davlat va huquq asoslari fanlarini o'qitishda interfaol usullardan foydalanish talabalarning o'quv tajribasini sezilarli darajada oshirishi, mavzuni yanada qiziqarli, amaliy va qo'llanilishi mumkin bo'lishiga yordam beradi. Davlat va huquq asoslari fanlarini o'qitishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan ba'zi interaktiv usullar:

1. Amaliy tadqiqotlar:

- o‘quv dasturiga real hayotdagi huquqiy ishlarni integratsiyalash. Haqiqiy vaziyatlarni muhokama qilish talabalarga nazariy tushunchalarni amaliy vaziyatlarda qo‘llashga yordam beradi.

- Talabalarni amaliy vaziyatlarda keltirilgan huquqiy masalalar bo‘yicha turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish va bahslashishga undash.

2. Soxta sudlar va munozarali sudlar:

- Talabalar advokatlar, sudyalalar va guvohlar rolini o‘ynashi mumkin bo‘lgan soxta sud jarayonlari yoki bahsli sud majlislarini tashkil qilish. Ushbu amaliy tajriba ularga sud zalidagi tartib-qoidalar va huquqiy bahslarni tushunishga yordam beradi.

- Bu usul tanqidiy fikrlash, notiqlik va huquqiy tadqiqot ko‘nikmalarini oshiradi.

3. Munozaralar va muhokamalar:

- Zamonaviy huquqiy masalalar bo‘yicha munozaralarni rag‘batlantirish. Bu talabalarni turli nuqtai nazarlarni tanqidiy tahlil qilishga va o‘z dalillarini samarali ifoda etishga undaydi.

- Munozaralarni hamkorlikda o‘rganishni rag‘batlantirish orqali onlayn platformalar orqali ham osonlashtirish mumkin.

4. Rol ijrosi:

- Talabalarni huquqiy stsenariylarni taqlid qiluvchi rolli mashqlarga jalb qilish. Bu ularga turli kontekstlarda huquqiy tamoyillarning amaliy qo‘llanilishini tushunishga yordam beradi.

- Advokatlar, mijozlar va sudyalalar kabi turli rollarni tayinlash, talabalarni huquqiy munosabatlarning murakkabligiga singdirish.

5. Mehmon ma‘ruzalari va panellari:

- Yuridik mutaxassislarni, sudyalarni va ekspertlarni mehmon ma'ruzalarini o'qish yoki panel muhokamalarida qatnashish uchun taklif qiling. Bu talabalarga haqiqiy huquqiy amaliyotlar va martaba yo'llari haqida tushuncha beradi.

- Mehmon ma'ruzachilar bilan savol-javob sessiyalari talabalarga soha mutaxassislari bilan bevosita muloqot qilish imkonini beradi.

6. Interaktiv texnologiya:

- Ta'lim tajribasini oshirish uchun onlayn yuridik tadqiqotlar ma'lumotlar bazalari, virtual yuridik simulyatsiyalar va multimedia taqdimotlari kabi interaktiv texnologiyalardan foydalaning.

- O'z-o'zini baholash va huquqiy tushunchalarni mustahkamlash uchun onlayn viktorinalar va interaktiv platformalardan foydalanish mumkin.

7. Tashrif sayohatlari:

- sudlar, davlat organlari va yuridik muassasalarga tashrif buyurishni tashkil etish. Sud jarayonini bevosita boshdan kechirish talabalarga nazariy bilimlarni amaliy qo'llanmalar bilan bog'lashga yordam beradi.

- Ekskursiyalar o'quvchilarni huquq tizimining turli qirralari bilan ham tanishtiradi.

8. Huquqiy yozuvlar bo'yicha seminarlar:

- Huquqiy yozish ko'nikmalariga qaratilgan seminarlar o'tkazish. Talabalarning huquqiy kontekstda samarali muloqot qilish qobiliyatini yaxshilash uchun huquqiy memorandumlar, brifinglar va boshqa yozma topshiriqlar bo'yicha fikr-mulohazalarni bildiring.

9. Qonunchilik jarayonlarining simulyatsiyasi:

- Qonunchilik jarayonlarini taqlid qilish, talabalarga taklif qilingan qonunlar loyihasini ishlab chiqish, muhokama qilish va ovoz berish imkonini beradi. Bu qonun ijodkorligi jarayoni va turli manfaatdor tomonlarning rolini amaliy tushunish imkonini beradi.

10. Muammolarni hal qilish senariylari:

- Murakkab huquqiy muammolarni taqdim etish va talabalarni amaliy echimlarni topishga undash. Bu tanqidiy fikrlashni, huquqiy tamoyillarni qo'llashni va jamoada ishlashni rag'batlantiradi.

Ushbu interfaol usullarni o'z ichiga olgan holda, o'qituvchilar Davlat va huquq asoslari fanlarini o'rganayotgan talabalar uchun dinamik va qiziqarli o'quv muhitini yaratishi mumkin. Bu yondashuvlar nafaqat nazariy tushunchalarni tushunishlarini chuqurlashtiradi, balki ularni advokatlik kasbining murakkabliklariga tayyorlaydi.

Tahlil natijalarini taqdim etish huquqiy ta'limda interfaol usullarning samaradorligini har tomonlama ko'rish imkonini beradi. Talabalarning faolligi, ishlashi va fikr-mulohazalari haqidagi ma'lumotlar ko'rib chiqiladi. Natijalar tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini yaxshilanganligini, huquqiy tushunchalarni yaxshiroq tushunishni, faollikni oshirishni va yanada faol o'quv muhitini namoyish qilishi mumkin.

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, davlat va huquq asoslari fanlarini o'qitishda interfaol usullarning integratsiyalashuvi huquqiy ta'lim sifatini oshirishning istiqbolli yo'li ekanligini isbotlamoqda. Ushbu usullarning dinamik tabiati zamonaviy o'quvchilarning o'zgaruvchan ehtiyojlarini qondirib, yanada qiziqarli va chuqurroq o'rganish tajribasini ta'minlaydi. Yuridik mutaxassislar tanqidiy fikrlashni va huquqiy tamoyillarni amaliy qo'llashni talab qiladigan murakkab stsenariylarni boshqarishi kutilayotganligi sababli, interfaol metodologiyalarni qabul qilish talabalarni advokatlik kasbining qiyinchiliklariga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqola

huquqiy ta’limning kelajagini shakllantirish va har tomonlama yetuk huquqshunos kadrlarni tarbiyalashda faol ta’lim yondashuvlarining ahamiyatini ta’kidlaydi. Tahlillarga asoslanib, davlat va huquq asoslari fanlarini o’qitishda interfaol usullarni integratsiyalash asoslari taklif etiladi. Tavsiyalar texnologiyani o’z ichiga olishi, vaziyatga asoslangan modullarni loyihalash, hamkorlikda o’rganishni rivojlantirish va munozarali sudlar va simulyatsiya qilingan huquqiy stsenariylar orqali amaliy qo’llash imkoniyatlarini yaratishni o’z ichiga olishi mumkin. Taklif o’qituvchilarga interfaol metodikalarni samarali qo’llashda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatishga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolipov U.Q, Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. O‘quv qo‘llanma. T. Fan. 2006
2. Yo‘ldoshev I, Kamolov I . Interfaol metodlar .Metodik qo‘llanma.T. 2016
3. Tansikbayeva G. M , V.A. Kostetskiy Konstitutsiyaviy huquq . Darslik. 9-sinf . T. 2019
4. V.A. Kostetskiy Davlat va huquq asoslari . Darslik 10-sinf . T . 2017
5. Halimova D. Tarbiya fanini o’qitishda buyuk ajdodlarimiz merosidan foydalanish uslubiy qo‘llanmasi. T. 2020

CHIZMACHILIK VA TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Sherov Dilshod Reyimberganovich

*Xorazm viloyati Urganch Davlat pedagogika instituti
San'atshunoslik kafedrasida katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada chizmachilik va tasviriy san'at darslarida interfaol metodlardan foydalanish hamda tasviriy san'at va chizmachilik darslarida interfaol usullar talabalarni samarali jalb etishi, ularning ijodkorligi va mahoratini oshirishi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, chizmachilik, rasm, rassom, interfaol metodlar.

Malumki, ta'lim muassasalaridagi o'quv-tarbiya jarayonini, xususan, tasviriy san'at o'quv jarayonini modernizatsiyalash, rassom-o'qituvchi bo'ladigan mutaxassislar tayorlash tizimi sifat darajasini oshirishda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish, ularni sohaga oid zamonaviy kasbiy bilim, malaka va konikmalar bilan qurollantirish, ilmiy-texnik interfaol metodlardan, innovatsiyalardan mustaqil ravishda, ijodiy foydalanish hamda istiqbolli vazifalarni hal qila olish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim vazifalardan sanaladi. Bunda badiiy ta'lim bosqichlarining o'zaro mazmunan bog'liqligi, uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash; oliy ta'limda tasviriy san'at dars jarayonini tashkil etishning ilg'or pedagogik texnologiyalarini joriy qilish, bu borada o'quv uslubiy majmualar sifatini ta'minlash, pedagogik texnologiyalarni joriy etishda professor-o'qituvchilarning kompyuter va internet tarmoqlaridan foydalanish bo'yicha savodxonligini doimiy oshirib borish; oliy ta'limning axborot resurs va zamonaviy o'quv adabiyotlari bilan ta'minotini yanada rivojlantirish; tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishlarida ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish oliy ta'lim muassasalarida rassom-pedagoglarning faoliyat yo'nalishlari tarkibini belgilaydi.

Mamlakatimizda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan barcha sohada hayotga tatbiq etilayotgan istiqbolli loyihalar, joylarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamlil buniyodkorlik ishlari xalqimizning nafaqat turmush tarzini, balki dunyoqarashini ham tubdan o'zgartirmoqda. Bunday ezgu jarayonni madaniyat va san'at rivojiga, ijod ahliga ko'rsatilayotgan yuksak e'tibor misolida ham ko'rish mumkin. Binobarin, davlatimiz rahbari ta'biri bilan aytganda, mamlakatimizda madaniyat va san'at taraqqiy etmasa, jamiyat rivojlanmaydi degan so'zlarining zamirida keng ma'no mujassamdir. Shunday ekan san'at xususan tasviriy san'atni o'rganar ekanmiz, biz avvalo tasviriy san'atning maqsad vazifalari hamda tasviriy san'at va uning mohiyati, tur va janrlari haqida bilmog'imiz lozim.

Tasviriy san'at — rangtasvir, haykaltaroshlik, grafikani birlashtirgan nafis san'at turi bo'lib voqelikni uning osongina ilg'ab olinadigan fazoviy shakllarda ko'rgazmali obrazlarda aks ettiradi. Tasviriy san'at turlari o'z xususiyatlariga qarab real borlikni obyektiv mavjud sifatleri — hajm, rang, fazo, shuningdek, predmetning moddiy shakli va nurhavo muhiti, harakat va o'zgarishlari hissini yaratadi, bunda tasvirning hissiy

konkretligidan illyuzionizmga o'tish mumkin. Tasviriy san'at faqat ko'rish mumkin bo'lgan narsalarnigina tasvirlab qolmay, balki asarlarida hodisalarning vaqtinchalik rivoji, uning u yoki bu qismi (fabula), erkin hikoyanavislik, dinamik harakatlarni ham aks ettirib, dunyoni g'oyaviy o'zlashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Tasviriy san'at insonning ruhiy qiyofasini, uning o'zgaralar bilan o'zaro munosabatlarini, tasviriy holatning psixologik va emotsional mazmunini ham yoritadi. Ba'zan mavjud bo'lmagan, rassom tasavvurining mahsuli bo'lgan obrazlarni ham yuzaga keltiradi. Insoniyat tarixidagi turli davrlarni aks ettiradi.

Tasviriy san'at va chizmachilik darslarida interfaol usullar talabalarni samarali jalb etishi, ularning ijodkorligi va mahoratini oshirishi mumkin. Mana, rasm va chizmachilik darslari uchun interfaol o'qitish usullari:

1. Namoyish va amaliyot: Darsni ma'lum bir san'at texnikasi yoki chizmachilik usulini ko'rsatishdan boshlang, so'ngra talabalarga o'zlari mashq qilishlariga imkon bering. Ushbu amaliy yondashuv faol o'rganishni rag'batlantiradi va o'quvchilarga kuzatganlarini darhol qo'llash imkoniyatini beradi.

2. Tengdoshlar tanqidi va hamkorlikdagi faoliyat: talabalarni o'z tengdoshlarining ijodiga konstruktiv fikr bildirishga undash, qo'llab-quvvatlovchi va hamkorlik muhitini shakllantirish. Guruh loyihalari va birgalikda san'at yaratish faoliyati ijodkorlikni ilhomlantirishi va talabalarga bir-biridan o'rganishga yordam berishi mumkin.

3. Texnologiyadan foydalanish: interfaol doskalar, raqamli chizma maydonchalari va san'atga oid dasturiy ta'minot kabi san'at va chizmachilik uchun raqamli vositalar va resurslarni birlashtirish. Ushbu texnologiyalar talabalarga texnologiya va multimediya elementlarini o'z ichiga olgan holda kashf qilish va san'at yaratish uchun innovatsion usullarni taqdim etishi mumkin.

4. Boshqariladigan tasvir va vizualizatsiya: talabalarning tasavvur va ijodini rag'batlantirish uchun boshqariladigan tasvir va vizualizatsiya mashqlarini o'z ichiga oladi. Ularni san'at va chizmachilik orqali tasvirlashdan oldin sahnalar yoki tushunchalarni tasavvur qilishga undash, ularning aqliy tasviri va badiiy ifodasi o'rtasida chuqurroq bog'lanishni kuchaytirish.

5. Interaktiv seminarlar va namoyishlar: Talabalarga professional rassomlardan amaliy tajriba va tushunchalar berish uchun mehmon rassomlarni taklif qiling yoki badiiy muzeylar, galereyalar yoki studiyalarga sayohatlar tashkil qiling. Interfaol seminarlar va namoyishlar talabalarni ilhomlantirishi va ularni turli xil badiiy uslublarga ochib berishi mumkin.

6. Gamifikatsiya va san'atga asoslangan muammolar: Do'stona raqobat va ijodkorlikni rag'batlantiradigan san'atga asoslangan muammolar yoki o'yinlarni amalga oshiring. Misol uchun, siz vaqtli rasm chizish tanlovini, hamkorlikdagi devoriy loyihani yoki badiiy ilhom uchun axlatni ovini tashkil qilishingiz mumkin.

7. Vizual tahlil va muhokama: Talabalarni turli san'at shakllari, uslublari va tarixiy san'at asarlarini tahlil qilish va muhokama qilishga jalb qiling. Ularni tanqidiy fikrlash va vizual savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish, o'z talqinlari va istiqbollarni ifoda etishga undash.

8. Shaxsiylashtirilgan fikr-mulohaza va mulohaza: Talabalarga individual fikr-mulohazalarni taqdim eting, ularning kuchli tomonlari va yaxshilash sohaslariga e'tibor bering. Talabalarni o'z asarlari va badiiy o'sishi haqida fikr yuritishga undash, o'z-o'zini anglash va o'z-o'zini baholashni rag'batlantirish.

O'qitishning interfaol va interaktiv usullari hayotiy vaziyatlarni modellashtirish, rolli o'yinlardan foydalanish, muammolarni hamkorlikda yechishda ko'rib chiqiladi. Interfaol va interaktiv o'qitish talabalardan axborotlarni o'zlashtirish jarayonida faollik, ijodkorlik, mustaqillikni rivojlantiribgina qolmay, ta'lim maqsadlarining to'laqonli amalga oshishiga yordam beradi. Bunda ta'limning quyidagi kontseptsiyalari fundamental asos bo'lib xizmat qiladi:

pedagogning jadal faoliyati — o'quv faoliyatining asosiy ko'rinishi sifatida namoyon bo'lib, u mazkur harakatning sub'ekti va tashkilotchisi sifatida faoliyat ko'rsatadi;

o'quv faoliyatining asosiy negizi va natijasi, mazkur faoliyatning sub'ekti — o'rganuvchi hisoblanadi;

muvaffaqiyatli o'quv faoliyatining asosiy ko'rsatkichi, uning natijasi talabaning fikrlash usullarini o'rganish va amaliy masalalarni ijodiy hal etish, erkin, mustaqil harakat qila olish konikmalarini shakllantirishdan iborat;

Xulosa:

Interfaol o'qitish usullaridan foydalangan holda, o'qituvchilar turli xil o'rganish uslublariga mos keladigan dinamik va qiziqarli san'at va chizmachilik darslarini yaratishi va talabalarni interfaol va mazmunli usullarda o'z ijodini kashf etishga ilhomlantirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev N. San'at tarixi 2-jildlik, 2/1 tom.-T., 2001.
2. Abdirasilov S.F. Tasviriy san'at metodikasi. -T., «Ilm-Ziyo»,2006.
3. Abdirasilov S.F., Tolipov N.X. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. -T., «Aloqachi», 2007.
4. Boymetov B.B., Abdirasilov S.F. Chizmatasvir. -T., «Gafur Gulom», 2004.
5. Nabiyev M.N. Rangshunoslik. T., «Oqituvchi», 1995
6. S.F.Abdirasilov. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. - T.: «Fan va texnologiya», 2012

**MEHNAT SHARTNOMASINI TUZISH, O‘ZGARTIRISH, BEKOR QILISH,
ISH VAQTI, DAM OLISH VAQTI MEHNAT TA‘TILI,
MEHNATGA HAQ TO‘LASH**

Komilova Laylo Saparovna

*Shahrisabz Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi
Kasbiy faoliyatning huquqiy asoslari va bioetika fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada mehnat shartnomalari bilan bog‘liq turli jihatlar, shu jumladan ularni tuzish, o‘zgartirish, tugatish, ish vaqti, dam olish vaqti, mehnat ta‘tillari va ish haqi to‘liq o‘rganilgan. Tadqiqot ushbu jihatlarni tartibga soluvchi mavjud tendentsiyalar va huquqiy asoslarni tushunish uchun mavjud adabiyotlarni o‘rganadi. Qo‘llaniladigan usullarga tegishli huquqiy hujjatlar, ilmiy maqolalar va amaliy tadqiqotlar har tomonlama ko‘rib chiqiladi. Natijalar bandlik landshaftidagi asosiy muammolar va amaliyotlarga oydinlik kiritdi. Maqola asosiy xulosalarni umumlashtirish va ish beruvchilar va xodimlar uchun tavsiyalar berish bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar: Mehnat shartnomalari, o‘zgartirish, tugatish, ish vaqti, dam olish vaqti, mehnat ta‘tillari, ish haqi, huquqiy asoslar, eng yaxshi amaliyotlar.

Mehnat shartnomalari ish beruvchi va xodim munosabatlarining asosini tashkil etadi, unda ish tartibini tartibga soluvchi shartlar va shartlar ko‘rsatilgan. Ushbu maqolada ushbu shartnomalar doirasida xulosa, o‘zgartirish, tugatish, ish vaqti, dam olish vaqti, mehnat ta‘tillari va ish haqi bilan bog‘liq nuanslar o‘rganiladi. Ushbu jihatlarni tushunish uyg‘un va qonuniy muvofiq ish muhitini saqlash uchun juda muhimdir.

Mavjud adabiyotlarni sinchkovlik bilan o‘rganish mehnat shartnomalarining rivojlanayotgan xususiyatini ochib beradi. Huquqiy asoslar yurisdiksiyalarda farq qiladi, bu shartnomalar qanday tuzilishi, o‘zgartirilishi va bekor qilinishiga ta‘sir qiladi. Ilmiy maqolalar ish vaqti, dam olish vaqti, mehnat ta‘tillari va ish haqining murakkabligini o‘rganib chiqadi, bu ham muammolarni, ham innovatsion echimlarni ta‘kidlaydi. Amaliy tadqiqotlar shartnoma shartlarini amalda qo‘llash bo‘yicha qimmatli tushunchalarni taqdim etib, haqiqiy misollarni keltiradi.

Ushbu keng qamrovli tahlilni o‘tkazish uchun tizimli yondashuv qabul qilindi. Birlamchi usullarga milliy va xalqaro mehnat qonunlari, bandlik qoidalari va huquqiy pretsedentlarni sinchkovlik bilan o‘rganish kiradi. Ikkilamchi usullar ilmiy maqolalarni, sanoat hisobotlarini va amaliy tadqiqotlarni ko‘rib chiqishni o‘z ichiga oladi. Maqsad mavzu haqida yaxlit tushunchaga ega bo‘lish uchun keng ko‘lamli ma‘lumotlarni to‘plash edi.

Mehnat shartnomasi kontekstida siz aytib o'tgan har bir mavzu uchun umumiy tasavvurni taqdim eta olaman. Shuni yodda tutingki, xususiyatlar mahalliy mehnat qonunlari va qoidalariga qarab farq qilishi mumkin, shuning uchun muvofiqlikni ta'minlash uchun yurisdiksiyangizdagi yuridik mutaxassislar bilan maslahatlashish zarur. Bu erda qisqacha ma'lumot:

Mehnat shartnomasini tuzish:

- Ishtirok etgan tomonlarni aniqlash (ish beruvchi va xodim).
- Xodimning lavozimi, mas'uliyati va vazifalari.
- Ishga boshlanish sanasi.
- Shartnoma muddati(bu muddatli yoki muddatsiz shartnoma bo'ladimi).
- Sinov muddati (agar mavjud bo'lsa).
- Ish joyi.

Mehnat shartnomasini o'zgartirish:

- Mehnat shartlariga kiritilgan har qanday o'zgarishlar yozma ravishda hujjatlashtirilishi kerak.
- Ikkala tomon (ish beruvchi va xodim) modifikatsiyaga rozi bo'lishlari kerak.
- Umumiy modifikatsiyalarga ish majburiyatlari, ish vaqti yoki kompensatsiyadagi o'zgarishlar kiradi.

Bandlikni tugatish:

- Ikkala tomon ham shartnomani bekor qilishi mumkin bo'lgan shartlar (sababsiz yoki sababsiz).
- Ogohlantirish muddati tugatish uchun zarur.
- Keramika yoki imtiyozlar, agar mavjud bo'lsa.
- Bekor ishlash tartibi (chiqish intervyular, kompaniya mulkini qaytish ,va boshqalar.).

Ish Vaqti:

- Kuniga/haftasiga standart ish vaqti.
- Qo'shimcha ish siyosati, agar mavjud bo'lsa.
- Ish kuni davomida tanaffus va dam olish oralig'i.

Dam Olish Vaqti:

- Smenalar orasidagi kunlik dam olish vaqtlari.
- Haftalik dam olish kunlari.
- Ovqatlanish va dam olish tanaffuslari bo'yicha siyosat.

Mehnat Ta'tillari:

- Yillik ta'til huquqi.
- Ta'tilni so'rash va tasdiqlash tartibi.
- To'langan va to'lanmagan ta'til siyosati.
- Maxsus ta'til (kasallik ta'tillari, onalik/otalik ta'tillari va boshqalar.).

Mehnat uchun haq:

- Asosiy ish haqi yoki ish haqi.
- To'lov chastotasi (oylik, ikki haftalik va hokazo.).
- Qo'shimcha ish haqi stavkalari, agar mavjud bo'lsa.
- Foydalari (tibbiy sug'urta, pensiya rejaları, va hokazo.).
- Bonus yoki rag'batlantiruvchi tuzilmalar.

Shuni ta'kidlash kerakki, bandlik to'g'risidagi qonunlar va qoidalar turli mamlakatlar va mintaqalarda keng farq qilishi mumkin. Shu sababli, kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan huquqiy muammolarni oldini olish uchun yuridik maslahat olish va mehnat shartnomalaringiz mahalliy qonunlarga muvofiqligini ta'minlash tavsiya etiladi.

Munozara bo'limi natijalarni tanqidiy tahlil qiladi, umumiy tendentsiyalar va chetga chiqishlarni aniqlaydi. U huquqiy asoslarning bandlik amaliyotiga ta'sirini o'rganadi va ish beruvchilar va xodimlar duch keladigan muammolarni muhokama qiladi. Bo'lim shuningdek, takomillashtirishning potentsial yo'nalishlarini ta'kidlab, moslashuvchan ish tartiblari, keng qamrovli ta'til siyosati va adolatli ish haqi amaliyotining muhimligini ta'kidlaydi.

Xulosa va takliflar:

Xulosa qilib aytganda, ushbu maqola mehnat shartnomalarining ko'p qirrali tabiati va ular harakat qiladigan turli xil landshaftni ta'kidlaydi. Topilmalar turli sohalar va mintaqalarning noyob ehtiyojlarini hisobga oladigan moslashuvchan huquqiy asoslarga ehtiyoj borligini ko'rsatadi. Muvozanatli va barqaror ish muhitini yaratish uchun ish vaqtidagi moslashuvchanlik, mustahkam dam olish siyosati va teng haq to'lash juda muhimdir. Ish beruvchilar proactively bu jihatlarini hal qilish uchun tavsiya etiladi, ishchi kuchining rivojlanayotgan taxminlar e'tirof.

Kelajakdagi tadqiqotlar masofaviy ish va raqamli transformatsiya davrida mehnat shartnomalarining rivojlanayotgan xususiyatiga qaratilishi kerak. Bundan tashqari, rivojlanayotgan texnologiyalarning ish vaqti va ish haqi amaliyotiga ta'sirini o'rganish siyosatchilar va korxonalar uchun qimmatli tushunchalarni berishi mumkin.

Adabiyotlar.

1. I.V. Tysgankova, “Formation Genesis of the Labour Life Quality Concept”, Newspaper of the Novosibirsk State University, Social Economic series, vol. 7, 3rd ed., p. 190, 2007.
2. S. Tret'yak, “Quality of working life: how to change and to provide it in the services sector?”, Businessconsulting Journal, no. 3, pp. 39–43, 2008.
3. M.S. Yakusheva, “Evolution of the concept of "quality of working life"”, Tomsk State University Bulletin. Economics, no. 4 (36), pp. 67–68, 2016.
4. V.F. Potudanskaya, I.V. Tsygankova, E.A. Kipervar, “Increasing the quality of labor life as a way of Omsk region development”, Omsk Science Journal, no. 5 (101), p. 65, 2011.
5. V.D. Roik, Labor and quality of working life: practical and theoretical regulation in western countries and in Russia. Moscow: Prospekt Journal, 2017, pp. 34–35.
6. O.V. Zonova, “Quality of working life: definition and evaluation criteria”, Problems of modern economy, no. 3 (35), pp. 80–81, 2009.

JINSIY YO‘L BILAN YUQADIGAN KASALLIKLAR

Baymuratova Sanobar Gafurovna
*Chirchiq tibbiyot kolleji “Maxsus fanlar-3”
kafedrası bosh o‘qituvchisi*

Annotatsiya

Jinsiy a‘zolarining yallig‘lanish kasalliklari ginekologik kasalliklar ichida asosiy o‘rinni egallaydi. So‘nggi yillarda ko‘proq yoshlarda, asosan 15-25 yoshda uchraydi, u uzoq vaqt kechishiga olib kelib, yallig‘lanish kasalliklari og‘riq sindromini, bachadonni noto‘g‘ri joylashishi, hayz buzilishini, jinsiy va generativ funktsiyaning buzilishi bilan kechadi.

Ayollar organizmida yallig‘lanish jarayoniga qarshi himoya kuchlar mavjud. Bular qin dahlizining berkligi, qin shilliq qavati ko‘p qavatli muguzlanuvchi epiteliy bilan qoplanganligi, bachadon bo‘ynining ichki va tashqi bo‘g‘zi va syervikal kanalidagi shilliq probkasi, qin shillig‘i tarkibida mikroblarga qarshi ishlab chiqariladigan IgA antitanachalar.

So‘nggi yillar mobaynida jinsiy yo‘llar bilan tarqaladigan infeksiyalar — xlamidiyalar, ureaplazmalar, mikoplazmalar, viruslar (sitomegalovirus, oddiy herpes virusi) va boshqalar ko‘p uchramoqda.

Ushbu ma‘ruzada jinsiy yo‘l bilan yuqadigan kasalliklar tasnifi, etiologiyasi, qo‘zg‘atuvchisi, klinik belgilari va ularni oldini olish bo‘yicha profilaktik choralar haqida ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Jinsiy yo‘l bilan yuqadigan kasalliklar, provokatsiya, qattiq shankr , so‘zak, zaxm, virus, trixomoniaz, genital herpes, OITS.

Mavzu bayoni

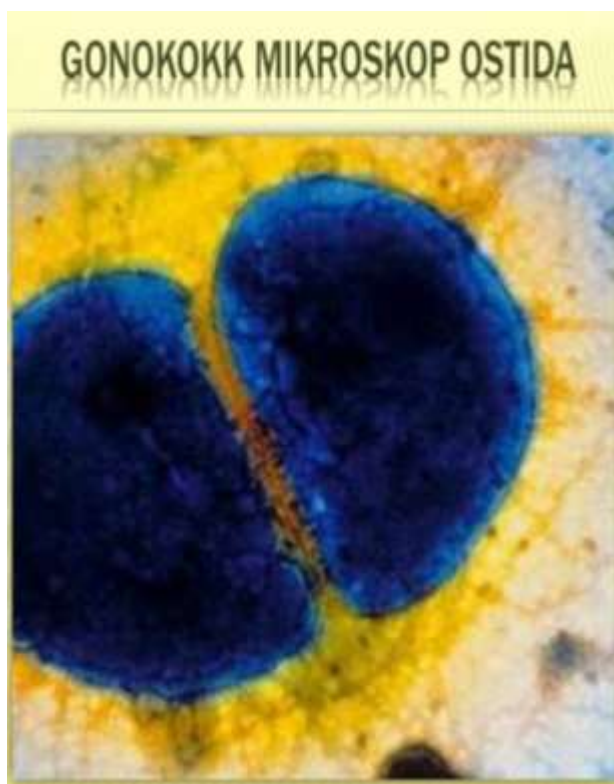
Trixomoniaz. Kasallikni xivchinlilar sinfiga kiruvchi, sodda mikroorganizm – qin rixomanadalari chaqiradi. Kasallik jinsiy aloqa yoli bilan yuqadi.

Diagnostikasi. Kasallikning belgilariga qarab hamda qindan kelayotgan ajralmadan tirik tomchi, yani ajralma ustiga fiziologik eritma qo‘shilib, undan bir tomchi olinadi, buyum oynachasiga tomizilib, qoplagich oynacha yopilib, mikroskop tagida ko‘rilganda harakatlanib yurgan xivchinlari, dumi va yadrosi bo‘lgan trixomonozlar topilishi trixomoniaz kasalligi ekanligini tasdiqlaydi. Bundan tashqari, qin ajralmasini buyum oynachasiga yupqa qilib surib, surtma tayyorlanadi va metilin ko‘ki yoki gemotoksilin – iozin bilan bo‘yab, keyin mikroskopda ko‘rilsa, trixomonos topilishi mumkin. Eng ishonchli usul ozuqa muhitiga qindan olingan ajralma ekiladi va uning kulturasi o‘stiriladi, agarda ozuqa muhitida trixomonos o‘sib chiqsa, trixomoniaz ekanligi ma‘lum bo‘ladi. Erkaklarda ham uretraning ajralmasi olib tekshiriladi. Ba‘zan siydikni syentrifuga qilib, undagi cho‘kmadan mikroskopda tekshirib ko‘rilganda ham trixomonos topilishi mumkin, bu esa trixomoniaz kasalligi haqida dalolat beradi. Kasallik diagnostikasida imkon qadar er va xotin bir vaqtda tekshirilsa yaxshi diagnostik samara beradi.

Davosi. Trixomoniaz bilan kasallangan bemorlar 7 kun davomida kuniga 2 mahal 500 mg dan metronidazol (trixopol, tinidazol) tabletkasidan ichishi va bir vaqtning o‘zida qinga ham qoyishi yaxshi davolovchi samara beradi. Odatda davolash kursi 14 kundan keyin takrorlanishi maqsadga muvofiqdir. Er va xotin birgalikda davolansa, yaxshi davolash natijasiga erishish mumkin.

So‘zak. Kasallikni gramm manfiy, Neyser diplokokki-gonokokklar chaqiradi. So‘zak JYOYUK ning keng tarqalgan turi hisoblanadi. Bazi bir taraqqiy etayotgan mamlakatlar aholisining 20% gacha so‘zak bilan kasallanganligi sir emas. Hattoki, Afrika mamlakatlarida tug‘ilayotgan chaqaloqlarning 2–4% da tug‘ma oftalmoblenoreya kasalligi uchraydi.

K l i n i k a s i. Ayollarda kasallik endigina boshlanib kelayotganida 70% hollarda klinik alomatlar ko‘zga tashlanmasligi, yashirin avj olib boraverishi mumkin. Unga xos bo‘lgan xususiyatlardan qindan yiringli ajralmalar kelishi, siyish paytida og‘riq va achishish (dizuriya) paydo bo‘lishi; uretrit belgilari bilan boshlanadi. So‘zakning o‘tkir darajasida bemolarni dizuriya qattiq bezovta qilishi, qindan yiringli ajralma ko‘plab kelishi, jinsiy a‘zolarida og‘riq bo‘lishi kuzatiladi, hatto tana harorati ko‘tarilishi mumkin. Kasallik vaqtida aniqlanib, davolanmasa kichik chanoq a‘zolarining yallig‘lanishiga – endometrit, salpingit, salpingooforit, pleveoperitonit kabi kasalliklarga sabab bo‘lishi mumkin. Natijada, ichki jinsiy a‘zolarida bitishmalar paydo bo‘lishiga olib keladi, oqibatda ayollar bepusht bo‘lib qolishi mumkin. Erkaklarda so‘zak yuqqandan keyin dastlabki 12–72 soat davomida birdan boshlanadi. Asosiy belgilari dizuriya va uretradan yiringli ajralma kelishi. Tanosil a‘zolarida og‘riq paydo bo‘lishi bilan xarakterlidir. Vaqtida davolanmasa, kasallik asorat berib, epididimit, uretra absessi va uning o‘rnida keyinchalik chandiqlik hosil bo‘lib, bitib qolishi (striktura) va oxir-oqibatda, erkaklar bepusht bo‘lib qolishi mumkin.

D i a g n o s t i k a s i. Ayollarda qin, bachadon bo‘yni kanali, uretra va to‘g‘ri ichakdan (erkaklarda uretradan) surtma olib, uni maxsus laboratoriyada bakterioskopiya (mikroskopda korish) yoki ajralmani maxsus ozuqali muhitga ekilib, unda gonokokklarni o‘stirish bakteriologik yo‘l bilan kasallik qo‘zg‘atuvchisi aniqlanadi. Bakterioskopiyada har hujayra ichida loviya shaklidagi, bir-biriga qarab ikkitadan joylashgan diplokokklarni ko‘rish mumkin. Bu esa kasallikning aniq diagnostik asosi hisoblanadi. Surunkali so‘zakni poliklinika, xotin-qizlar maslahatxonalarida maxsus provakatsiya (suniy ravishda kasallik xurujini chaqirish) – biologik, fiziologik, kimyoviy, termik usullar yordamida kasallikni aniqlash mumkin.

Sozakda provakatsiya usullari:

- 1. Fiziologik provokatsiya** - hayzning 4-5 kunlari surtma olinadi.
  - 2. Biologik provokatsiya** - gonovaksina 200-500 MMT mushaklar ichiga yuboriladi yoki pirogenal 200-250 MPD mushaklar ichiga.
  - 3. Kimyoviy provokatsiya** - uretra va bachadon bo‘yni tashqi bo‘g‘iziga 1% protargol surtiladi.
  - 4. Alimentar provokatsiya** - analiz olinishidan bir kun oldin achchiq va sho‘r oziq-ovqatlar istemol qilinadi va ozroq spirtli ichimlik ichiladi.
  - 5. Fizik yoki termik provokatsiya** qorin pastki qismiga diatermiya qilinadi.
- Bakteriologik analiz provokatsiya qilingandan **24,48 va 72 soat** o‘tganidan keyin olinadi.

D a v o l a s h. O‘tkir so‘zakni davolashda asosan antibiotiklar qo‘llanadi. Kasallikni davolashda, albatta, er-xotin jinsiy juftlar birgalikda davolanadi. Ularning davolanganlik mezonlari aniqlangandan keyingina nazoratdan chiqariladi.

Xlamidioz. Xlamidioz cheamydia trachomatis nomli odam mikoplazmasi chaqiradi. Kasallik jinsiy aloqa yo‘li bilan yuqadi. **K l i n i k a s i.** Hamisha ham aniq simptomlari ko‘zga tashlanavermaydi, ayniqsa jinsiy aloqa yo‘li bilan ichki jinsiy a‘zolariga o‘tsa, kasallik belgilari ma‘lum bo‘lmasligi mumkin. Unday bemorlar faqat ginekologik tekshiruv vaqtida bachadon, bachadon bo‘yni kanalidan yiring aralash

ajralma kelishi va bachadon bo‘yni salga qonaydigan bolib qolishi xlamidioz to‘g‘risida o‘ylashga majbur qiladi. Erkaklarda xlamidiya infeksiyasi 50% hollarda gonokokksiz uretritlarga sabab bo‘ladi. Ularda dizuriya, tez-tez siyish, siydik yo‘llaridan shilimshiq-yiringli ajralma keladi. Ayollarda kasallik belgilari servisit, endometrit yoki vaginit (kolpit) kabi jinsiy yo‘llardan shilimshiq-yiringli ajralma kelishi, o‘g‘riqli bo‘lishi, achish kabi alomatlar seziladi.

D i a g n o s t i k a s i. Xlamidioz ko‘pincha jinsiy a‘zolar yallig‘lanish kasalliklarini, so‘zakni aniqlash maqsadida bakteriologik tekshirishlar o‘tkazilganda xlamidiyalar topilishiga qarab aniqlanadi. Odatda qindan, bachadon bo‘yni kanalidan, bachadondan yiringli chiqindilar kelganda, albatta, xlamidiozga ham surtma olib o‘stirish, kasallikning diagnostikasi va uning oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Mikroskopiyada, bakteriologik tekshirishda *cheamydia trachomatis* topilishi kasallikning aniq diagnostikasi hisoblanadi.

Genital herpes ni qo‘zg‘atuvchi oddiy herpes virusi bo‘lib, virus tarkibida DNK bo‘ladi. Viruslar ikki turga bolinadi. Birinchi turi, asosan lab, ko‘z, burun kabi a‘zolarining teri va shilliq pardalarini zararlaydi. Ikkinchi tur herpes viruslari jinsiy a‘zolarida kasallik chaqiradi.

K l i n i k a s i. Gerpesning mahalliy belgilari jinsiy azolarda (qin, bachadon boyni) uretra va oraliqda koʻzga tashlanadi. Ular alohida-alohida yoki koʻplab qichishadigan pufakchalar hosil bolishi, zararlangan joyning qizarishi, shilliq pardalarning shishi bilan xarakterlanadi. Keyinchalik pufakchalar yoriladi, ular oʻrnida ogʻriqli yaralar paydo boʻladi, yaralar 2–4 haftada chandiqlik hosil qilmasdan bitib ketishi mumkin. Baʼzan u joyga ikkilamchi infeksiya tushishi oqibatida uzoq muddat bitmaydigan, chandiqlar hosil qiladigan yaralar paydo boʻlishi mumkin.

D i a g n o s t i k a s i. Agarda gerpesga xos klinik belgilar rivojlansa, diagnostikasi unchalik qiyinchilik tugʻdirmaydi. Anamnezi, shikoyati va obʻyektiv tekshirish natijalariga qarab diagnozi aniqlanadi. Aniq diagnostikasi bakteriologik tekshiruv natijasida herpes chaqiruvchi virus topilishiga asoslanadi.

Zaxm (yunoncha *sifilis*) surunkali yuqumli tanosil kasalligi boʻlib, uni oqish treponema (*spirocheta pallida*) qoʻzgʻatadi. 1905-yilda F. Shaudin va Y. Goffmanlar tomonidan kashf etilgan. Oqish treponema ilgarilanma, mayaksimon, toʻlqinsimon, bukiluvchi, aylanma harakatlar qila oladi. Oqish treponema odam organizmiga shikastlangan teri va shilliq qavatlar orqali tushadi. U bemor qonida, terisidagi yarada, limfa tugunlarida, orqa miya suyuqligida, soʻlagida, nerv toʻqimalarida va umuman, hamma aʼzolarida hatto sutida yoki erkak shahvatida ham boʻladi. Bemor zaxm tarqatadigan asosiy manbaadir. Sogʻlom kishi bilan oʻpishganda, jinsiy aloqa qilganida, idish-tovoqlaridan foydalanganida kasallik yuqadi.

Zaxmning birlamchi davri. Bu terida birlamchi sifiloma (qattiq shankr) paydo bo‘lganidan to teri va shilliq qavatlarda ikkilamchi zaxmga xos toshmalar toshishiga qadar bolgan davrni o‘z ichiga oladi. Bu muddat 6–7 haftani tashkil qiladi. Qattiq shankr paydo bo‘lgandan so‘ng birlamchi zaxmning ikkinchi simptomi kuzatiladi, bunda regionar limfa tugunlari yallig‘lanib shishadi, kattalashadi va biroz qattiqlashadi. Limfa tugunlaridagi oqish treponemalar limfa tomirlari orqali qonga tushadi va organizmda zaxm infeksiyasiga qarshi immunologik o‘zgarishlarni vujudga keltiradi. Birlamchi zaxmning birinchi 3 haftasida Vasserman va cho‘kma reaksiyalar manfiy bo‘ladi, keyinchalik esa (odatda qattiq shankr paydo bo‘lgandan so‘ng 4 hafta o‘tgach) serologik reaksiyalar musbatlashadi (birlamchi seropozitiv zaxm).

Zaxmning ikkilamchi davri, odatda, qattiq shankr paydo bo‘lganidan so‘ng 6–7 hafta o‘tgach boshlanadi. Shilliq qavatlarda rozeolyoz, papulyoz toshmalar toshadi. Zaxmning ikkilamchi davri 2–4 yil davom etib, bunda serologik reaksiyalar musbat bo‘ladi. Ikkilamchi davrda toshmalar toshishi 3–4 marta qaytalanishi mumkin.

Zaxmning uchinchi davri, bemorning hammasida ham kuzatilavermaydi. Vaqt o‘tishi bilan organizmdagi oqish treponemalar soni kamayadi, lekin to‘qimalarning infeksiya qo‘zg‘atuvchisiga nisbatan bo‘lgan sensibilizatsiyasi oshadi. Yallig‘langan infiltratlar, olcha danagidek do‘mboqchalar yoki tuxumdek, ba‘zan undan kattaroq gubbalar paydo bo‘lib, to‘qimalarni yemiradi, yaraga aylanadi va chandiqlanib bitadi. Miya, yurak, tomir, jigar, kabi hayot uchun muhim a‘zolar zararlangan, bemor hayoti xavf ostida qoladi, yuz zararlangan bo‘lsa, burun skeleti yemirilib, bemor badbashara, burni egarsimon bolib qoladi. Harakat, ko‘ruv, eshituv a‘zolari, nerv sistemasining zararlanishi kishini umrbod nogiron qilib qo‘yadi.

Kandidoz (achitqi infeksiyasi) – ayollarda qindan suzmasimon oq rangli ajralma kelishi, qin yoki tashqi jinsiy a‘zolarining qichishi, erkaklarda esa qichishadigan balanopastit bo‘lishi. Xuddi bakterial vaginoz singari yuqadi.

KANDIDOZ VULVOVAGINIT

Diagnostikasi. Kasallik simptomlariga asoslanadi hamda qindan surtma olib, tuzli eritma tomizilib, mikroskop ostida ko‘rilganda achitqi zamburug‘larini ko‘rish mumkin.

OITS – odam immuntanqisligi virusi tasirida rivojlanadigan ikkilamchi immuntanqisligi sindromi.

OIV - odam immuntanqisligi virusi retroviruslar oilasiga mansub bo‘lib, limfositlar, makrofaglar va nerv hujayralarining shikastlanishi oqibatida asta sekin immun tanqisligi rivojlanishiga olib keladi.

OIV ning ikki tipi mavjud:

1.OIV-1

2. OIV-2

Kasallik manbai – OIV bilan zararlangan odam.

Yuqish yo‘llari:

- Jinsiy aloqa orqali
- Parenteral
- Transplasentar
- Ona suti orqali.

Xavf guruhlari:

- Gomo va biseksual shaxslar;
- Giyohvandlar;
- Resipiyentlar.

Klinikasi;

- **Serokonversiya bosqichi** – virus bilan zararlangedan 3-6 oydan keyin odam organizmi qonida virus va uning antigenlari aniqlanadi.

- **Simptomsiz bosqichi** – bemorda hech qanday belgi bo‘lmasa ham sero musbat reaksiya kuzatiladi.

- **Erta simptomatik bosqichi** – bemorda isitma, kechasi ko‘p terlash, holsizlik, tarqalgan limfadenopatiya, bosh og‘rigi, og‘iz bo‘shligi kandidozi, nafas yo‘llari infeksiyalari, peridontit kasalliklari kuzatiladi.

- **Kech simptomatik bosqichi** – qo‘shimcha infeksiyalar qo‘shiladi.

- **Kasallikning progressiya bosqichi** – ikkilamchi infeksiyalar rivojlanadi: pnevmoniya, toksoplazmoz, og‘iz bo‘shligi qizilong‘ach, bronx, o‘pka kandidozi, sil, salmonella, bakteriyemiya kuzatiladi.

- **OITS bosqichi** – kattalarda kaxeksiya belgilari, o‘smirlarda o‘sichning to‘xtashi kuzatiladi. Yosh bolalarda nevrologik kasalliklar va ruhiy buzilishlar (demensiya) kelib chiqadi.

Tekshirish usullari:

- **IFA- -OIV** ga qarshi antitelolar aniqlanadi. Bu usul erta tashxis uchun kam natija beradi chunki ko‘pchilik bemorlarda antitelolar 5-8 oydan keyin hosil bo‘ladi.

- **Vestern – Blitting** – OIV infeksiyasiga aniq tashxis qo‘yish uchun ishlatiladi. Bu usulda OIV bilan zararlangandan keyin 6 haftadan so‘ng antitelolarni aniqlash mumkin.

- Qonda viruslarni aniqlash
- Qonda SD – 4 limfositlar sonini kamayishini aniqlash
- Serologik tekshiruv
- Teridan olingan biopsiya namunasini tekshirish.

Profilaktikasi

- Giyohvandlikka qarshi kurashish;
- Infeksiya manbaini aniqlash;
- Davolash – profilaktika muassasalarida bir marta ishlatiladigan shprislardan foydalanish, asboblarni yaxshilab sterilizatsiya qilish, dezinfeksiya qoidalariga rioya qilish;
- Qon va organizmning boshqa suyuqliklari bilan ishlaganda ehtiyot choralarini ko‘rish;
- Sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish;
- Noqonuniy jinsiy aloqa va fohishabozlikka qarshi kurashish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ya.N. Allayorov “Akusherlik va ginekologiya” 2013 yil.
2. Jabborova Yu.Q. “Ginekologiya” 2013 yil.
3. G.M. Savel’eva, V.G. Breusenko “Ginekologiya” 2012 yil.
4. . Ayupova F.M. “Ginekologiya” 2008 yil.
5. Internet ma’lumotlari.

ENHANCING SPEAKING SKILLS IN ENGLISH LESSONS

Xudayberdiyeva Muhayyo Vohidjon kizi

EFL teacher of academic lyceum under FarPI

(+998905367791 , muhayyoyunusalieva1@gmail.com)

Kimsanova Shohista Shuhratjon qizi

FFL teacher of academic lyceum under FarPI

(+998996934403 shoxistakimsanova1@gmail.com)

Annotation: this article includes much information about how to develop the speaking skills in English lessons with support of innovative methods.

Key words: speaking, methods, process, communicating, English environment, ability, language, teaching and learning

English teaching and learning have the goal of focusing students so that they are able to use English for communication and as a tool for furthering their studies. In the process of teaching and learning, the four language skills (listening, speaking, reading, and writing) are simultaneously performed. Normally, learners in an EFL context do not use the language in authentic situations. They possess inability in communicating appropriately and correctly. This leads to learners' lack of self-confidence and avoidance when communicating with native English speakers. In foreign language teaching and learning, ability to speak is the most essential skill since it is the basic for communication and it is the most difficult skill. In particular, EFL learners often stammer when speaking English. This results from learners' lack of exposure to authentic English language environments that allow them to use English for communication and expression. Furthermore, learners are not exposed to the cultures of the native English speakers. Speaking is the most important and essential stated that mastery of this skill illustrates that the speaker possesses precise knowledge of language. According to many teaching theorists, speaking skill can be developed through communicative activities which include an information gap, a jigsaw puzzle, games, problem-solving, and Role-playing. In addition, supported this idea that the activities that can assist better speaking skills are free discussion and role-playing. Also, stated that the language activities are important factors in teaching language for communication. Activities help create interaction in the language classroom. Additionally, communicative activities can motivate the learners and establish good relationships between the teacher and the students as well as among the students thereby encouraging a supportive environment for language learning. The state and conditions of language learning and teaching at Satri Rachinuthit School, Udon Thani, were unsatisfactory. According to the report of it was found that their foreign language learning strand was 50.83%, which was at the average level and at

the lowest among the other strands of the school. From the study of teaching theories in developing speaking skills using communicative activities and many related research studies, it was hypothesized that three communicative activities, discussion, problem-solving and role-playing, might help solve the problem. On the basis of this literature, as the researcher would study the impacts of these three communicative activities, discussion, problem-solving and role-playing up students’ development of speaking skills and students’ attitude towards teaching English speaking using the three communicative activities.

Methodology

Scope of the Study

1) *The samples* The sample were 49 Grade 11 students of Satri Rachinuthit School, Udon Thani, Thailand, and the target group were 12 students, divided into 3 English proficiency levels (high, medium and low), using purposive selection. 2) *Variables* Dependent Variable was teaching English speaking skills using three communicative activities. Independent Variables were students’ English speaking abilities and attitude towards teaching English speaking using three communicative activities

B. Instruments The instruments employed in this study were: y Lesson plans y A test of English speaking ability was used as pretest and posttest y An attitude questionnaire y Students’ Learning Log y A semi-structured interview y Teacher Journal

C. Data Collectio Data was collected and the study done in the authentic classroom. A test of English-speaking ability test was employed as a pretest. Eight lesson plans with the three different communicative activities were used in a language classroom with 49 students. In the meantime, the students are asked to write their Learning Log, and the researcher wrote the Teacher Journal. After completion of the teaching, the students were interviewed using a semi-structured form. Finally, the attitude questionnaire was employed.

D. Data Analysis Quantitative and qualitative analyses were done. The quantitative analyses were from a test of English-speaking ability and an attitude questionnaire. The qualitative analyses were drawn from student Learning Log, a semi structured interviews, and the Teacher Journal using a triangulation method. This study produced several important results. These are discussed below. The posttest mean score of the students’ English-speaking abilities was significantly higher than the pretest one after the employing the three communicative activities, discussion, problem-solving, and role-playing. Characteristics of the activities may have encouraged interaction among the students in the language classroom. This could afford opportunity for language practice. The teacher arranged for language functions such as asking for directions, ordering food and beverages, talking on the telephone, and making an appointment with doctors. These types of activities can afford students experience using the language for real communication. This idea was consistent with where they proposed that the learner

should know the purpose of speaking, what to speak, with whom, and where to speak, and how to use appropriate language. In this study, the contents of the language through the three activities were carefully selected to suit the syllabus, the learners' age and language level, and to create challenges for the learners to gain experience. Teaching English speaking skills using the three communicative activities is a learning method focusing on the learner-centeredness. Students work in small groups divided by their language proficiency, i.e., high, medium, and low levels. Using this technique, students can have an opportunity to work together providing help to others while performing the activity. The atmosphere in working in groups can lessen their fear in making mistakes when speaking English. Students in the group can support others in the team needing help. They can express themselves successfully while working in groups. This can lead to self-monitoring, more confidence in speaking, and enjoyment can encourage them to participate more in learning. The results of this study supported the effectiveness of these three communicative activities in developing English speaking skills. Reference conducted a study of development of English-speaking skills using two communicative activities, Information-gap and Roleplaying. The samples were 38 second-year Business English students of Udon Thani Rajabhat Institute in Thailand. The results of the study revealed that the students' English-speaking skills were significantly higher after using these two communicative activities. Students' intensive interaction was effective in developing speaking English proficiency. Moreover, it can be seen from the current study that division into small groups (groups of four) promoted that students' confidence in producing the language as a result of their language proficiency. Students have been trained in using the language functions appropriately. Therefore, they could successfully develop themselves using these three activities. In conducting a communicative activity, the context should be focused on meaning not the form. While the students are involved in an activity, there should be no teacher intervention. Students can practice using the language among their group members. Group of four are the most effective. The students' attitude towards teaching English speaking skills using the three communicative activities was rated as good. This may result from having been provided adequate language functions in situations that occur in real communication leading to their confidence in speaking the language. They felt satisfied with their speaking English when using these three communicative activities. The process of teaching and learning helped creating enjoyment in speaking English in small groups. The feelings of success in learning to speak English through the three activities establish their motivation to learn the language. In conclusion, teacher should construct a variation of English-speaking activities which motivate the students to learn. Communicative activities such as discussion, problem solving, and role-playing can be affected used in the language classroom in Uzbek context. Other important factors in using these activities are the order or sequence of

these activities should be recognized. In breaking the students into small groups, optimal group size is four individuals. This leads to better success and achievement in learning foreign languages. Teacher roles should be changed as a provider, an assistant, a consultant to increase effectiveness in the learning environment. Interaction in the language classroom can decrease students' anxiety in learning English speaking skills. Students should change the role from passive to active learners.

REFERENCES:

1. Ministry of Education, *The 2006 English Curriculum*, Bangkok: Ministry of Education, 2008, pp. 20.
2. S. Aungwatanakun, *English Teaching Methodology*, (2nd)., Bangkok: Chulalongkorn University Press, 1994.
3. K. Shumin, “Factors to Consider: Developing Adult EFL Students’ Speaking Abilities,” in *Methodology* Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
4. P. Ur, *A Course in Language Teaching*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
5. T. Hedge, *Teaching and Learning in the Language Classroom*, Oxford: Oxford University Press, 2008.
6. J. Harmer, *The Practice of English Language Teaching*. (6th), New York: Longman Group, 1983

**МЕДИА И РАЗВЛЕКАТЕЛЬНАЯ ИНДУСТРИЯ В КОНТЕКСТЕ
РАСПРОСТРАНЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО МОЛОДЕЖНОГО СЛЕНГА:
КАК ТЕЛЕВИДЕНИЕ, КИНО, МУЗЫКА И ВИДЕОИГРЫ ФОРМИРУЮТ
И РАСПРОСТРАНЯЮТ НОВЫЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В
РУССКОМ ЯЗЫКЕ**

Якубова Фотима Аюбхон кизи

Namangan Davlat Universiteti, filologiya va tillarni o'qitish (rus tili)

4 kurs talabasi (kunduzgi)

Аннотация: Развитие медиасреды, глобализация способствуют увеличению объема молодежного сленга, на что обращают внимание ученые, журналисты, представители профессиональных сообществ. В статье рассматривается тема использования современного молодежного сленга в публикациях массовых периодических изданий. Были проанализированы тексты изданий «Известия», «Коммерсантъ», «Ведомости», «Московский комсомолец», «Российская газета», «Комсомольская правда», «Аргументы и факты», размещенные на их сайтах в период с апреля

Ключевые Слова: молодежный сленг, пресса, СМИ, текст, функции.

Тема молодежного сленга является популярной в научной среде, Однако она не является новой. Так, например, в 60-е гг. прошлого столетия употреблялись сленговые слова «хилить» (неспешно прогуливаться), «стилять» (танцевать), «котлы» (наручные часы); в 70-е гг. - «герла» (девушка), «прикид» (одежда), «фейс» (лицо, внешний вид); в 80-е гг. - «сейшен» (концерт), «туса» (компания), «тугрики» (деньги) и др. Наличие у молодежной аудитории своих популярных сленговых слов свидетельствует о развитии языка, о влиянии на него внешних факторов, а выход из употребления некогда широко употреблявшихся сленгизмов - об изменении условий их использования языковой личностью, о дальнейшем развитии молодежного сленга.

Под «молодежным сленгом» принято понимать экспрессивно и эмоционально окрашенную лексику молодежной аудитории, отклоняющуюся от литературной и языковой нормы. Однако, если термин «сленг» однозначно интерпретируется в ряде словарей: «вариант разговорной речи (в т.ч. экспрессивно окрашенные элементы этой речи), не совпадающий с нормой литературного языка», «экспрессивно и эмоционально окрашенная лексика разговорной речи, отличающаяся от принятой литературной языковой нормы», то с трактовкой определения «молодежный» возникают проблемы. Некоторые ученые ссылаются на Федеральный закон «О молодежной политике в

Российской Федерации», в котором дается следующее определение категории «молодежь»: «социально-демографическая группа лиц в возрасте от 14 до 35 лет включительно». Если же рассматривать возрастную группу, использующую молодежный сленг, то мнения ученых относительно её возрастных рамок разнятся: например, «люди 11-30 лет», подростки, выявляют наличие своего сленга и у студентов

Выделим некоторые причины развития молодежного сленга. Во-первых, это активное развитие медиасреды, позволяющей интегрировать в язык зарубежные слова и выражения. Функционирование социальных сетей, объединяющих аудиторию, говорящую на разных языках, использование компьютерных игр, просмотр международных онлайн-трансляций, зарубежных фильмов и т. д. способствуют появлению новых сленговых слов. И, если ранее ученые анализировали журналы и газеты в качестве преобладающих каналов, распространяющих молодежный сленг, то сегодня их внимание сосредоточено на интернет-коммуникациях. Во-вторых, возможность посещения зарубежных стран, общение с носителями языка ведут к усвоению новых слов; и, в-третьих, глобализация способствует широкому заимствованию английских слов, которые лежат в основе молодежных сленгизмов.

В связи с тем, что медиасреда отображает развитие молодежного сленга, рассмотрим его использование в текстах массовых СМИ. Целью данного исследования является выявление частоты использования популярных слов молодежного сленга в периодической печати; рассмотрение особенностей и функций их включения в материалы прессы.

Методы исследования и эмпирическая база

По заключению исследователей, современный молодежный сленг чаще встречается в социальных сетях и молодежных СМИ. Однако данные слова и выражения фиксируются и в массовой прессе, адресованной широкой аудитории. Рассмотрим массовые периодические издания в сети интернет и, проанализировав их контент, определим, насколько часто периодика использует молодежный сленг и каковы функции использования данных слов в публикациях. Были использованы следующие методы исследования: контент-анализ, наблюдение, сравнение, филологический анализ текстов.

Для анализа были выбраны издания, представленные в рейтинге «ТОП-10 СМИ. Газеты. Февраль 2023» (компания «Медialogия»): «Известия», «Коммерсантъ», «Ведомости», «Московский комсомолец», «Российская газета», «Комсомольская правда», «Аргументы и факты». В процессе работы были использованы сайты указанных изданий, что позволило включить в исследование материалы газет и изданий их филиалов. Перечень сленгизмов, которые исследовались в СМИ, был взят из научной работы «Американский

молодежный сленг в российских медиа», её авторы определили сленговые слова, которые молодежь наиболее часто использует в процессе общения на платформах социальных медиа. Хронологические рамки исследования - с апреля 2023 г. по 2021 гг.

Профессор Г. Я. Солганик в статье «Современная языковая ситуация и тенденции развития русского литературного языка» указывал, что «язык СМИ - это своеобразный мост между национальным и литературным языком. Прежде чем стать достоянием литературного языка, средства национального языка проходят обработку в языке СМИ. В конечном итоге язык СМИ становится главным фактором развития и национального, и литературного языка». Следовательно, языковые изменения и инновации отображаются на страницах периодических изданий. Исключением не являются и слова молодежного сленга.

Отметим, что, несмотря на то, что выбранные для анализа издания не являются молодежными, молодежная аудитория входит в их читательскую категорию: у газеты «Известия» 5 % читателей в возрасте от 16 до 19 лет, 11 % — от 20 до 24 лет, 20 % — от 25 до 34 лет ; у «Российской газеты» 17 % — молодежь возрастной группы «16-24», 14 % - «25-34»; у издания «Коммерсантъ» 12 % - аудитория «16-24», 28, 4 % - «25-43»; у газеты «Ведомости» 18 % читателей - молодежь до 25 лет ; у «Московского комсомольца» 9,5 % - группа от 18 до 24 лет, 28,4 % - от 25 до 34 ; у «Комсомольской правды» 10 % - от 10 до 24 лет, 19 % - от 25 до 34 лет ; у издания «Аргументы и факты» 13 % — читатели в возрасте от 12 до 24 лет, 39 % - от 24 до 39 лет . Таким образом, молодежь является частью читательской аудитории рассматриваемых СМИ, следовательно, издания должны учитывать интересы данной аудиторной группы, что будет отражаться в тематике прессы и языке публикаций. В ходе анализа текстов указанных СМИ были получены следующие результаты:

1. Слово «чилить» (от англ. chill - расслабляться) обозначает «отдыхать», «расслабиться», «ничего не делать». Слова «чилить», «на чиле» редко используют в текстах СМИ: в «Российской газете» было выявлено 3 публикации с указанными языковыми единицами, в «Аргументах и фактах» — 2, в «Комсомольской правде» — 2, в «Московском комсомольце».

Данное слово встречается в текстах образовательного характера. Авторы газет обращают внимание на сленгизмы, используемые молодежью, - размещают материалы с разъяснением данных языковых единиц: В. Сидорчук «Что означает выражение "быть на чиле"», «Не понял, о чём ты говоришь: краш, чилить, падра и другие модные слова» (АиФ Урал. 05.10.2021). «Комсомольская правда» посвятила материал педагогу из Бурятии, составившей словарь «школьного языка», и в тексте приводится пояснение некоторых слов из лексикона 13—15-летних подростков); автор материала использует в тексте подзаголовки, один из

них -«Раньше все было лол, а сейчас уже все на чиле», тем самым журналист показывает развитие молодежного сленга - появление новых слов: «лол» (громко, вслух смеяться) - слово, распространившиеся в русскоязычном интернет-пространстве 1990—2000-х гг., сегодня же молодежь использует много новых сленговых слов и выражений. Основная идея образовательных публикаций, в которых дается разъяснение новых сленгизмов, — помочь аудитории понять язык молодежи. Как правило, такие тексты адресованы родителям подростков, их взрослому окружению, учителям.

Сленговые слова, используемые в социальных медиа, переходят в материалы периодических изданий. Подтверждение тому - публикация в газете «Аргументы и факты Владивосток»: «На чиле: в сети показали, как на самом деле работают приморские строители» . Житель Владивостока сфотографировал местных рабочих и выложил фотографию в сеть, подписав её «На чиле». Из сети фотография попала в издание вместе со сленгизмом, который её сопровождал.

2. Слово «краш» (от англ. crush - раздавить, растоптать) в молодежном сленге обозначает «любимый», «тот, в кого влюблен», «тот, кто нравится», при этом объект любви может быть тайным, не отвечать взаимностью.

Данная языковая единица является распространенной в исследуемых газетах (в сравнении с другими молодежными сленгизмами): так, например, в издании «Известия» было выявлено 58 материалов с данным словом, в «Российской газете» — 33, в «Коммерсанте» - 32, в «Комсомольской правде» — 9, в «Ведомостях» — 7, в «Московском комсомольце» - 2, в «Аргументах и фактах» - 2. Столь значительное количество публикаций объясняется тем, что «Известия», «Коммерсантъ», «Российская газета» регулярно сообщают о новиках в автомобильной сфере, при этом упоминают «краш-тесты», использующиеся на этапе испытания новых автомобилей. Данную группу материалов мы не будем рассматривать, вследствие того что их авторы используют в текстах технический термин, а не сленгизм. Тематический анализ публикаций, в которых используется сленгизм «краш», позволяет разделить их на несколько групп. Выделяются материалы образовательной направленности, их авторы разбирают значение сленговых слов: О. Ивашко «Что означает слово «краш» на современном сленге?», С. Цыганкова «Должен ли учитель знать, чем "кринж" отличается от "краша"» и др.

Выявляется группа материалов, посвященных изучению отношения различных групп населения к иноязычным и сленговым словам: широкой аудитории — на основе социологических исследований, в том числе, и к слову «краш»: «... самыми раздражающими англицизмами россияне считают слова «краш» (11 %), «брейншторм» (3 %) и «дедлайн» (3 %). , подростков: «64 % опрошенных используют слово "форсить", 63 % — слово "краш"» (Баласян Л.

«Дзен»: самыми популярными среди зумеров стали слова «форсить» и «краш» // Коммерсантъ. 11.01.2023), депутатов, разработывавших законопроект, касающийся норм использования русского языка: «. издание предлагало «современной бабушке» не ругать внуков «за слова "денсить", "кульный" и "краш"», поскольку «это нормальная для молодого человека игра с языком и словом». Однако госпожа Ямпольская сообщила, что комитет выступает за "чистоту родного языка"»), учёных: «Доктор филологических наук, директор филологического факультета (департамента) УрФУ Анна Плотникова добавила, что задача состоит в том, чтобы ограничить использование популярных иностранных слов, которые «загрязняют речь» и могут быть заменены на русские аналоги. Например, "анриал", "криповый", "краш"»

Анализ текстов СМИ показывает, что слово «краш» встречается в текстах вследствие того, что журналист цитируют речь героя, который использовал данную языковую единицу, например: «Константин Анисимов: «Не буду скромничать, но я идеально подхожу на роль ведущего этого шоу. Ведь с одной стороны, я до сих пор помню те времена, в которые шоу-бизнес называли эстрадой, а с другой — могу перевести для вас такие слова, как "кринж", "краш" и "вайб"!» Комсомольска правда» «Российская газета» . Газета «Коммерсанты» сообщила о выпуске новых чипсов: «Максим Сушинский начнет выпуск чипсов под брендом "Краш лаваш"» .

И всего в одной публикации слово используется журналистом для передачи собственного отношения к событию. Вл. Гаврилов является автором материалов об автомобилях. Описывая очередную новинку на авторынке, он делает заключение о её низкой безопасности, что отображается уже в названии публикации «Джип не твой краш. Популярные кроссоверы оказались небезопасны». Включение в текст популярного сленгизма, с одной стороны, ориентирует материал на молодежную аудиторию, интересующуюся авторынком, с другой стороны — является элементом иронии.

3. Слово «кринж» (от англ. сп^е - съезжиться, сжаться) обозначает «чувство стыда, испытываемое за другого человека».

Рассматриваемое слово было выявлено в 22 текстах «Московского комсомольца», в 10 - «Российской газеты», в 6 - «Аргументов и фактов», в 5 - «Коммерсанта», в 1 - «Комсомольской правды».

Анализ публикаций показал, что слово «кринж» используется в материалах образовательной направленности, посвященных вопросам молодежного сленга, русского языка: О. Ивашко «Что означает слово "кринж"?». В публикациях рассматриваемое слово может использоваться в авторском тексте, выбирая для описания ситуации именно данную языковую единицу, автор показывает собственное отношение к происходящему: «В этом разрезе становится

интересно, как господин Ефремов-младший согласился участвовать в этом балагане, потому что наибольший кринж (уж простите за сленговые словечки, идеально подходящие под описание ситуации) вызывают сцены с его участием». Сленгизм может применяться для описания молодежной среды: «быстро вошла в роль прилежной ученицы модника, бойко и не без самоиронии чеканя молодежным новоязом, вроде «кринж», «олдовый», «зашквар», «бэнгер» и т.д.»

Так как сленг - это язык людей одной возрастной категории и применяется с целью демонстрации принадлежности к ней, то смеем предположить, что изменение социальных условий развития индивида влияет на использование им сленговых слов и выражений. Интегрирование в профессиональную среду, получение информации из различных видов медиа (не только социальных сетей), совершенствование речевых способностей и т.д. - факторы, ведущие к сокращению в речи числа сленгизмов. Однако у подрастающего поколения будут появляться новые слова и выражения сленгового характера, что является свидетельством развития языка молодежной аудитории, и данные изменения будут находить отображения в текстах СМИ.

Список литературы

1. Баранова Е. А., Лаврова К. А., Чебаненко В. В. Американский молодежный сленг в российских медиа // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Литературоведение. Журналистика. — 2022. — Т. 27. — № 4. — С. 775—787.
2. Буряк В. А., Осипова В.А., Власов И. А. Интернет-сленг как форма коммуникации молодежи в виртуальной среде // Заметки ученого. - 2020. - № 8. - С. 133-139.
3. Воронкова А. А., Мальцева С. М., Ульянкина Е. М. Функциональные особенности молодёжного сленга современных студентов // Балтийский гуманитарный журнал. - 2020. - Т. 9. - № 2 (31). - С. 237-240.
4. Гуральник Т. А. Особенности молодежного сленга в американском варианте современного английского языка // Семантика и прагматика языка в диалоге культур: Межвуз. сб. науч. статей. - Самара: Самарский университет, 1998. - С. 61-67.
5. Джеус Н. А. Лексико-семантическое словообразование в молодежном сленге: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. - Краснодар, 2008. - 19 с.
6. Исаева В. Н. Молодежная лексика в социальных медиа // Коммуникация в современном мире: Матер. Междунар. науч.-практ. конф. Ч. II. - Воронеж: ВГУ, 2022. - С. 94-96.

7. Касумова М. Ю. Молодежный сленг как компонент молодежного дискурса // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. - 2019. - № 7. - С. 63-65.

8. Кипарисов Г. О., Попов И. В. Специфика современного молодежного сленга // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Русская филология. -2008. - № 1. - С. 46-50.

9. Коханая О. Е. Медийный контент для несовершеннолетних в условиях современной виртуальной среды // Высшее образование для XXI века: Ответы на глобальные вызовы. -М.: МосГУ, 2021. - С. 205-213.

NURSING CARE IN DIABETES

*No. 2 Namangan Abu Ali Ibn Sina College of Public Health,
special subject teacher of Kahramonova Mohinur Dilmurod qizi*

Abstract: this article describes the origin of diabetes, its causes, and the use of nursing care in treatment methods.

Key words: Etiology, clinic, polyuria, polyphagia, diabetes.

Diabetes mellitus is a disease associated with insulin deficiency, which leads to disturbances in metabolism, mainly carbohydrate metabolism. Today, people secretly pass this period of illness, and there are many cases of refusal of nursing care.

The disease is chronic and there is often a risk of worsening. Conditions caused by diabetes can lead to death (this is hyperglycemic and hypoglycemic coma). According to statistics, diabetes is the second most common disease caused by metabolic disorders (obesity is in first place). Globally, diabetes is diagnosed in one tenth of the population. Considering that the disease can pass without symptoms, scientists assume that the percentage of patients with diabetes is actually much higher.

Importance of Insulin - Diabetes is caused by insulin deficiency. Disturbances in protein, carbohydrate and fat metabolism are characteristic of this disease. Insulin, which is involved in carbohydrate metabolism, ensures the breakdown, synthesis and use of glycogen in the liver, and also prevents the breakdown of carbohydrate compounds. In the process of protein metabolism, insulin begins to synthesize proteins and nucleic acids, preventing the degradation of the former. The effect of insulin on fat metabolism is that it increases the rate of glucose entering hepatocytes, activates energy cell processes, slows down the breakdown of fats and improves the synthesis of fatty acids. If there is not enough insulin, sodium cannot enter the cells.¹

Symptomatic (secondary) diabetes. Appears due to another disease (for example, diseases of the pancreas). It can also occur due to long-term use of drugs and genetic pathologies.

Diabetes caused by poor diet in childhood. It often occurs in people living in tropical regions.

In addition, gestational diabetes that occurs during pregnancy in women can be distinguished. Depending on the level of glucose in the blood, it is classified as follows: ketones are formed in the body, and these are toxic decay elements.

8) Due to the need to remove excess glucose from the body, the patient's daily urine output increases. In addition to glucose, a large amount of fluid is also released,

---

¹ <https://med24.uz/uz/bolezn/sakharnyy-diabetes>

as a result of which the body is dehydrated and the constant thirst that cannot be satisfied occurs. Also, the body's energy reserves decrease, as a result of which a person begins to lose weight.

Factors causing diabetes

Factors that cause the development of diabetes are the following:

Excess weight;

Hereditary predisposition, because 9% of patients with the disease have relatives with diabetes;

Improper nutritional composition (lack of fiber in the diet and an abundance of carbohydrates);

Taking diabetogenic drugs (diuretics, glucocorticoid hormones, cytostatics, hypotensive drugs);

The presence of cardiovascular diseases.

Treatment of diabetes

To treat diabetes:

normalization of metabolic processes

to normalize the level of glucose in the blood

It is necessary to eliminate the possibility of complications of the disease

Diet is the basis of diabetes treatment. The patient's diet is selected by the doctor, taking into account age, gender, physical activity and weight. In type 1 diabetes, carbohydrates are strictly eaten at the exact same time each day to control blood sugar levels and insulin delivery when needed. It is important to avoid fatty foods.

If the patient has type 2 diabetes, he should avoid sweets altogether. The total calorie content of meals is also reduced, it is recommended to eat in portions, and fructose, aspartame and sugar substitutes can be used.

Only mild diabetes can be treated with diet. If the patient has more severe forms of the disease, it is impossible to treat without medicines. In type 1 diabetes, insulin therapy is used, in type 2 diabetes, special drugs are used to lower blood sugar levels. Compensatory diabetes - the patient does not complain about his health, the blood sugar level on an empty stomach does not exceed 4 mmol/l, and during the day does not exceed 9 mmol/l.

ketones are formed in the body, and these are toxic decay elements.²

8) Due to the need to remove excess glucose from the body, the patient's daily urine output increases. In addition to glucose, a large amount of fluid is also released, as a result of which the body is dehydrated and the constant thirst that cannot be satisfied occurs. Also, the body's energy reserves decrease, as a result of which a person begins to lose weight.

---

² <https://cyberleninka.ru/article/n/abu-ali-ibn-sinoning-sog-lom-turmush-tarziga-doir-fikrlari>

Factors causing diabetes

Factors that cause the development of diabetes are the following:

Excess weight;

Hereditary predisposition, because 9% of patients with the disease have relatives with diabetes;

Improper nutritional composition (lack of fiber in the diet and an abundance of carbohydrates);

Taking diabetogenic drugs (diuretics, glucocorticoid hormones, cytostatics, hypotensive drugs);

The presence of cardiovascular diseases.

Treatment of diabetes

To treat diabetes:

normalization of metabolic processes

to normalize the level of glucose in the blood

It is necessary to eliminate the possibility of complications of the disease

Diet is the basis of diabetes treatment. The patient's diet is selected by the doctor, taking into account age, gender, physical activity and weight. In type 1 diabetes, carbohydrates are strictly eaten at the exact same time each day to control blood sugar levels and insulin delivery when needed. It is important to avoid fatty foods.

If the patient has type 2 diabetes, he should avoid sweets altogether. The total calorie content of meals is also reduced, it is recommended to eat in portions, and fructose, aspartame and sugar substitutes can be used.

Only mild diabetes can be treated with diet. If the patient has more severe forms of the disease, it is impossible to treat without medicines. In type 1 diabetes, insulin therapy is used, in type 2 diabetes, special drugs are used to lower blood sugar levels
Insulin therapy

Insulin is used only under careful control of blood and urine glucose levels. There are three types of insulin: short-acting, long-acting, and intermediate-acting. Long-acting insulin is administered once a day, usually two other types are prescribed to enhance the effect and fully cover the disease.

An overdose of insulin can lead to life-threatening conditions such as hypoglycemic coma. Therefore, when using insulin, it is necessary to follow only the doctor's instructions and not to deviate from them.

Side effects of insulin therapy:

swelling, pain and redness at the injection site;

allergic reactions;

lipodystrophy (fat tissue "melts" at the injection site).

Drugs that lower blood sugar

Medicines that reduce the amount of sugar are a special addition to the diet.

These include:

biguanides ("Sifor"). It prevents the absorption of glucose in the intestines, saturates the tissues of the body with sugar;

Sulfourea drugs: improve the synthesis of glucose by the tissues of the pancreas and its cells, and also help the absorption of sugar in the tissues;

Inhibitors of alpha-glucosidases: improve the synthesis of insulin, prevent a sharp rise in sugar levels.

meglitinides: reduce blood glucose levels;

thiazolidinediones: reduce the level of glucose produced in the liver.

To improve overall health and reduce the effects of diabetes on the body, overweight and diabetic people should normalize their weight.

The following products can be consumed in case of diabetes:

black bread;

meat, vegetable and fish stews;

poultry, beef, fish;

vegetables;

cereal products, pasta, legumes;

chicken eggs;

sour berries, fruits;

dairy products (the amount should be discussed with the doctor);

tea, natural coffee, juices (no more than five glasses per day);

vegetable oil, butter;

milk sauces.

The following are prohibited:

pastries, desserts from dough;

mustard, pepper;

smoked meat, canned goods, pickles;

alcoholic beverages;

animal fats;

sweet dried fruit.

Dangerous aspects

Patients who consult a doctor with symptoms of diabetes are examined by an endocrinologist. This disease is not completely harmless and can cause:

polyneuropathy (swelling and reduced sensation in the legs and arms);

angiopathy (increased vascular permeability);

rhinopathy (failure of the retina, veins, arteries and capillaries of the eye, blurred vision, detachment of the retina);

diabetic foot nephropathy (impaired blood circulation in the legs, pain, failure of the joints and bones of the legs).

Hyperglycemic and hypoglycemic coma in diabetes are very dangerous conditions and can lead to death.

It is necessary to implement the above factors and recommendations using nursing care, and use methods beneficial to health.

In this regard, Ibn Sina also mentioned the following thoughts in his works:

"The worst food is the food that makes the stomach heavy, and the worst drink is the drink that increases the norm and fills the stomach... If you eat more than the norm, you must be hungry the next day..."

"The worst thing is eating a mixture of different foods and eating for too long..."

"The downside of a very tasty meal is that you can eat too much of it..."

In conclusion, it should be said that every person needs to take care of himself. It is also advisable to use the given opportunities wisely, to use the advice of medical association employees where necessary.

List of used literature:

1. <https://med24.uz/uz/bolezn/sakharnyy-diabetes>
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/abu-ali-ibn-sinoning-sog-lom-turmush-tarzigadoir-fikrlari>
3. Abu Ali Ibn Sina's thoughts on a healthy lifestyle
4. Lex.uz
5. advise.uz
6. N. Choriyeva. diabetes

THE CRUCIAL ROLE OF TONE AND STYLE IN FICTION TRANSLATION

Anvarjonova Zarifa, 3rd grade student

Ferghana state university

zarifaanvarjonova12@gmail.com

Abstract: This journey into fiction translation shows how important tone and style are. It's not just about changing words; it's an art that keeps the author's way of telling stories, shares emotions, and adjusts things for new readers. Translation becomes a bridge, connecting people through stories in different languages. Tone and style celebrate our differences, show that feelings are universal, and remind us how stories bring us together in our shared human experiences. In this article I will discuss several aspects that makes tone and style important in translation of fiction.

Key words: storytelling, unravel, narrative, interpretation, translator, excitement, expectation, expression, feeling, emotional core.

Аннотация: Путешествие в перевод художественной литературы показывает, насколько важен тон и стиль. Речь идет не просто об изменении слов; это искусство, которое сохраняет авторскую манеру рассказывать истории, делиться эмоциями и адаптирует материал для новых читателей. Перевод становится мостом, соединяющим людей через истории на разных языках. Тон и стиль подчеркивают наши различия, показывают, что чувства едины, и напоминают нам о том, как истории объединяют нас в нашем общем человеческом опыте. В этой статье я буду рассматривать несколько аспектов, которые делают тон и стиль важными при переводе художественной литературы.

Ключевые слова: повествование, разгадка, рассказ, интерпретация, переводчик, волнение, ожидание, выражение, чувство, эмоциональный стержень

Annotatsiya : Bu maqola badiiy tarjimada ohang va uslub qanchalik muhimligini ko'rsatadi. Bu faqat so'zlarni o'zgartirish haqida emas; bu muallifning hikoya qilish uslubini saqlaydigan, his-tuyg'ularni baham ko'radigan va yangi o'quvchilar uchun narsalarni sozlaydigan san'atdir. Tarjima odamlarni turli tillardagi hikoyalar orqali bog'laydigan ko'priikka aylanadi. Ohang va uslub bizning farqlarimizni nishonlaydi, his-tuyg'ular bir ekanligini ko'rsatadi va hikoyalar bizni umumiy insoniy tajribalarimizda qanday birlashtirishini eslatadi. Ushbu maqolada men badiiy tarjimada bo'lgan ohang va uslub muhimligining bir necha jihatlarini muhokama qilaman .

Kalit so'zlar: hikoya qilish, ochish, hikoya qilish, talqin qilish, tarjimon, hayajon, kutish, ifoda, tuyg'u, hissiy yadro.

Diving into the world of translating stories is like entering a captivating realm where words, cultures, and storytelling techniques intertwine. It's not just about

swapping one set of words for another; it's a fascinating process of preserving the special way an author tells a story and making sure the emotions travel across languages. Think of it as taking a book written in one language and giving it a new life in another language. But it's not just about finding the right words; it's about capturing the author's unique style of storytelling and making sure the feelings in the story don't get lost in translation. In this exploration, we're going to unravel why the way stories sound and the author's way of telling them matter so much when we move them from one language to another. It's like a puzzle where we fit together words, emotions, and cultural vibes to make sure the story feels just right in its new language.

1.PRESERVING THE SPECIAL WAY AN AUTHOR TELLS A STORY:

Translating a story involves more than just switching words from one language to another; it's about keeping the unique flavor of how the author weaves the narrative. Imagine each author as a storyteller with a distinct voice – the way they choose words, shape sentences, and create a rhythm. A skilled translator acts as a bridge, ensuring that this distinctive voice is not lost in translation.

Think of it like a musician covering a song. The melody may remain the same, but the singer adds their unique style and interpretation. Similarly, a translator retains the author's storytelling essence while adapting it to a new linguistic melody. This means understanding the subtleties of the author's expressions, humor, or the way they build suspense, and finding equivalent elements in the new language. It's a delicate balancing act that requires a deep appreciation for the nuances that make each author's storytelling special. So, as we explore the intricacies of translation, we unravel the challenge and artistry of preserving the essence of how a story is told.

2.CAPTURING THE EMOTIONS EMBEDDED IN THE STORY:

Beyond the surface-level words, stories are vessels of emotions – joy, sorrow, excitement, and everything in between. When we talk about translating fiction, we're essentially translating feelings. A skilled translator delves into the emotional core of a story, ensuring that the sentiments conveyed in the original language are not only understood but deeply felt in the translated version. For example, picture a scene in a novel where a character experiences a moment of profound sadness. The challenge for a translator is not just to find words that convey sadness but to choose expressions and nuances that evoke a similar emotional response in the reader of the translated work. It's about understanding the cultural context and finding linguistic equivalents that resonate emotionally.

Emotions are universal, but the ways they are expressed can vary across languages and cultures. The translator acts as a cultural mediator, navigating through these emotional landscapes to bring the story to life in a way that feels authentic to readers in the new language. So, as we venture into the realm of fiction translation, we unravel

the intricate process of translating not just the plot but the very heartbeat of the narrative.

3.NAVIGATING THE CULTURAL LANDSCAPE:

Stories are not isolated entities; they are deeply rooted in the cultures from which they emerge. Translating fiction involves a journey into these cultural landscapes, where language is intertwined with customs, traditions, and ways of thinking. A translator must act as a cultural guide, understanding the subtleties embedded in the source culture and finding ways to transport them faithfully into the target language. For example, imagine a story that includes references to specific cultural practices, historical events, or societal norms. A skilled translator doesn't just translate the words; they provide cultural context, ensuring that readers from a different background can grasp the layers of meaning woven into the narrative. This might involve choosing equivalent expressions, adapting idioms, or even footnoting to provide readers with the necessary cultural background. Additionally, translating involves a sensitivity to cultural nuances. What might be humorous in one culture could be misunderstood or fall flat in another. The translator is, in essence, a mediator, fostering an understanding between two worlds. So, in our exploration of fiction translation, we uncover the intricate dance of balancing linguistic accuracy with cultural resonance, ensuring that the story remains authentic and relatable in its new cultural setting.

4.CRAFTING A NARRATIVE FOR THE TARGET AUDIENCE:

Translating fiction is not a one-size-fits-all process. It involves tailoring the narrative to suit the expectations and sensibilities of the target audience in the new language. Just as a good storyteller adapts their tale to captivate a specific audience, a translator must be attuned to the preferences and cultural nuances of the readers in the target language. Consider a novel originally written for an audience in one country, with its unique cultural references and idioms. A successful translation requires more than a literal conversion; it demands an understanding of how to make the story resonate with a different cultural background. This may involve choosing words, expressions, or even adapting certain elements of the plot to align with the expectations of the new audience.

Genres also play a crucial role in this adaptation process. The tone and style of a romance novel, for instance, might differ significantly from that of a mystery or science fiction. The translator, akin to a skilled conductor, orchestrates the narrative elements to ensure they harmonize with the genre conventions familiar to the target audience.

In conclusion, translating fiction is about making the story not just understandable but engaging and enjoyable for a new set of readers. Preserving an author's voice, capturing emotions, navigating cultural landscapes, and tailoring narratives for new audiences stand out as crucial elements. Successful translation is a bridge connecting readers across languages, preserving the soul of a story while letting it thrive in a new

linguistic home. As we navigate through this aspect of translation, we uncover the art of tailoring a narrative to speak directly to the hearts and minds of those who will experience it in a different language. Because the importance of tone and style in fiction translation celebrates diversity, underscores the universality of emotions, and emphasizes stories as a powerful tool for connecting us in our shared human experience.

References:

1. Anvarjonova Z. (2023). Enhancing language fluency: Exploring modern approaches to teaching translation into a foreign language. *Yangi o‘zbekiston pedagoglari axborotnomasi* 1-jild, 11-son (yo‘pa) (59-61)
2. Anvarjonova Z. (2024). The importance of cultural context in translating fiction . *Лучшие интеллектуальные исследования. Часть -13, том - 3* (94-99)
3. Satvoldievna, U. D. (2021). Axiological Characteristics Of English, Uzbek And Russian Phraseological Units. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(06), 40-45.
4. Colombo, J. (Trans). (2011). *Edensor. The Third Novel of The Rainbow Troops Quartet*: Edensor. Yogyakarta; Penerbit Bentang.(77-89)
5. Усмонова, Д. С. (2019). Роль и особенность соматических фразеологизмов различных языков. *Мировая наука*, (9 (30)), 250-252.
6. Usmonova, D., & Gulamova, D. (2022). LINGUISTIC AND CULTURAL CLASSIFICATION OF EUPHEMISMS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. *Science and innovation*, 1(B7), 467-471.
7. Sotvoldiyevna, U. D., & Zafarjon, D. (2023). Turli Tillardagi O ‘Xshatishlar Tarjimasining Lingvomadaniy Xususiyatlari. *Miasto Przyszłości*, 31, 330-332.
8. T. McArthur, *The Oxford Companion to the English Language*, Oxford, Oxford University Press, 1992, p. 913.
9. Alber-Dewolf, "Compte rendu de Hoffman L. *Languages for Special Purposes as a Means of Communication: An Introduction*", *ibidem* , p. 22
10. Ezra Pound, Guido’s Relations, 1969 in *Translation Studies Reader*, ed. by S. Gabrielyan, Yerevan: Sahak Partev, 2007

INCOME TAX AUDIT IN INTERNATIONAL STANDARDS

Pashakhodjayeva Dildora Djabborkhonovna
Samarkand Institute of Economics and Service,
docent of the "Accounting" department
Okhunjanova Mohchehra Kholmurot kizi
Samarkand Institute of Economics and Service,
1st year master of "Audit"

Abstract. This article is devoted to the improvement of tax administration related to profit tax. Income tax is an important source of revenue for the government, and effective tax administration is essential to ensure effective revenue collection and compliance by taxpayers. This analysis explores various aspects of tax administration that could be improved to simplify the process, reduce tax evasion and create a more business-friendly environment. The analysis includes a review of relevant literature, studies and experiences from different countries.

Keywords: Tax, profit tax, methods and tools, tax revenue, advanced information and communication technologies.

INTRODUCTION

Income tax indicators are one of the most important objects of accounting and auditing, which are the main means of information and control. On a global scale, accounting and auditing models that are subject to tax purposes (Continental), not subject to tax purposes (Anglo-Saxon) and mixed (South America), respectively, have formed their principles. In particular, our republic is on the path of developing accounting and auditing systems characteristic of a mixed content model. According to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 24, 2020 No. PP-4611 “On additional measures for the transition to international financial reporting standards” [5], the gradual transition of enterprises of the republic to general IFRS, the introduction of a special tax audit in accordance with the new edition of the Tax Code [4], which came into force on January 1, 2020, is a clear confirmation of this.

MATERIALS AND METHODS

Methodological issues of accounting and auditing of income taxes are covered in textbooks, teaching aids and scientific articles by foreign scientists such as M.M. Bogdanova, John Graham, Jana Raedy, Douglas Shackelford, V.Ya. Kozhinov, A.A. Savin, V.I. Podolsky.

By examining the current state of corporate income tax administration and identifying areas for improvement, this analysis aims to contribute to ongoing

discussions and efforts to improve tax administration practices. It recognizes the importance of a robust and efficient corporate income tax system in promoting economic growth, ensuring tax fairness and maintaining public confidence in the tax system.

Overall, this analysis seeks to provide valuable insights into the challenges and opportunities for improving corporate income tax administration and to provide recommendations for improving the administration of this important tax.

RESULTS AND DISCUSSION

The importance of income tax, the need to reduce the level of information and audit risk that is constantly present, and other aspects require a special approach to this tax audit. Since the status, purpose, functions, objects, plan, income tax audit program, the time allotted for the audit, the level of professional knowledge of the auditors conducting it, the level of agreement between the client and the audit organization in the concluded agreement, the optimal amount of satisfaction both sides, etc. are considered important conceptual issues.

Canadian scientist Pinto, O. (2016) noted that tax factors are important in assessing international competitiveness, and a country's tax system is a key indicator of its competitiveness. Income taxes affect the costs and cash flows of businesses. The author also notes 5 tax factors affecting international competitiveness. These are the following:

1. Profit tax rates;
2. Other taxes and fees
3. Investment discounts;
4. Complexity of the tax system;
5. Direct foreign investments.

Qatari economist Abdellatif, M. (2005) concluded that tax competitiveness is an important part of the competitiveness of the country as a whole.

Tax competitiveness reflects recent developments in tax policy in developing countries. A reduction in the tax rate and a complete abolition of tax credits can create a somewhat efficient tax system. However, it does not take into account the specific characteristics of a number of entrepreneurial activities and positive aspects related to external influences.

Until 1991, the revenues of the state budget of the Republic of Uzbekistan were mainly formed at the expense of allocations from the profits of state enterprises. This profit deduction was a compulsory payment established by the state, which brought up to 90 percent of the balance profit of enterprises to the budget. The remaining funds were not distributed by the enterprise, but according to the order of the higher organization, to the appropriate funds. Due to the transition of our republic from the administrative-command system to the market relations, profound positive changes

began to take place in the economic life of our country. As a result, with the development of different forms of ownership, the increase in the opportunities of enterprises, and the development of market infrastructure, the previous system of mandatory allocations failed to ensure the efficiency of enterprises' management and they began to interfere with direct and indirect investment programs. Because, according to its economic essence, the profit deduction should be separated only from the profits of state enterprises. With the development of market relations, there was a need to regulate the economy with the help of taxes, in particular, to introduce income tax instead of profit deductions, and since 1992, all types of economic entities have switched to paying "Income" tax. While the Republic of Uzbekistan remained in the ruble zone, the transition to income tax was a mandatory measure by the state to limit wage growth due to currency devaluation. In such conditions, the financial situation of producers began to deteriorate. As a result, the demand for the product decreased and the amount of income received from sales decreased, they were forced to change the direction of their production and pay a very large amount of wages to the workers, even if they did not make a profit.

CONCLUSION

To sum up, the profit tax from legal entities is of particular importance in the tax legislation of our country. The profit tax from legal entities was introduced in our country on January 1, 1991. Today, it is one of the most important types of taxes in the tax system of our country. Profit tax is included in the group of general taxes according to the budget. According to the effect of the economic activity of the enterprise, it is included in direct taxes. The reason is that the profit tax depends on the financial result of the enterprise, that is, it is collected from the profit of the enterprise.

REFERENCES

1. Information of the State Tax Committee of the Republic of Uzbekistan. www.soliq.uz.
2. Normurzaev U. X. Regarding amendments and additions to the tax administration and tax code in 2021 // Internauka. - 2021. - T. 6. – no. 182 chast 2. – p. 99.
3. Pinto, O. (2016). Tax Factors Affecting International
4. Competitiveness: Canada vs. United States Perspective. International Journal of Business and Social Science. Vol. 7, No. 12; December 2016.
5. Abdellatif, M., "The Effect of Tax Policy on Country's Competitiveness: A Case Study of Income Taxation of Intellectual Property in Egypt and India".
6. László Nagy, (2017). "Impact of the Tax System on the Competitiveness of Businesses and Capital Inflow. International comparison within the CEE region," Public Finance Quarterly, State Audit Office of Hungary, vol. 62(1), pGES 22-38.

7. Knoll, M. (2010). The corporate income tax and the competitiveness of U.S. Industries Tax Law Review, 63, 771–957.
8. IFRS 12. Taxes and profits. IAS 12 Income Taxes. latest amendments. 12 Dec 2017
9. Israilov B.I. Theoretical and methodological foundations of tax calculation and analysis in the context of economic liberalization. Dissertation of Doctor of Economic Sciences. Samarkand 2005
10. Pashakhodjayeva D.D. Theoretical foundations of calculation of profit tax indicators in the context of international integration of accounting. Article. Scientific and practical journal. Samarkand. Samisi
11. Toshnazarov S.N. International standards of financial reporting. Textbook. T. Economy and finance. 2019

BIOGEN ELEMENTLAR

Lutfullayev Shohruxbek

*"Abu Ali ibn Sino" nomidagi yosh biologlar va kimyogarlar ixtisoslashtirilgan maktab-internatining
7-"V" sinf o'quvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqola biogen elementlar haqida bo'lib, ular qaysi elementlar va ular haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Molekula, ekotizim, sikl, inson ratsioni, innavatsion.

Sarlavha: "Biogen elementlar"

Kirish:

Biogen elementlar, hayotning asosiy asosiy toshlari Yerda sodir bo'layotgan biologik jarayonlarning murakkab raqsini asoslaydi. Ushbu keng qamrovli tadqiqot ushbu muhim qurilish bloklarining ta'rifi, rollari va keng qamrovli oqibatlarini o'rganadi, ularning tirik organizmlar va ular yashaydigan ekotizimlarning xilma-xil gobelenlarida mavjudligini yoritadi.

1. Biogen elementlarni aniqlash:

Uglerod (C), vodorod (H), azot (N), kislorod (O), fosfor (P) va oltingugurt (S) dan iborat biogen elementlar hayotning elementar asosini tashkil qiladi. Har bir element biologik ob'ektlarning molekulyar arxitekturasini shakllantirishda, sayyoramizdagi hayotning mohiyatiga ta'sir qilishda o'ziga xos rol o'ynaydi.

2. Biogen elementlarning roli va vazifalari:

a. Uglerod (C):

- Organik molekulalar, jumladan, oqsillar, uglevodlar, lipidlar va nuklein kislotalar uchun iskala vazifasini bajaradi.

- Iqlimni tartibga solishda asosiy o'yinchi bo'lgan uglerod aylanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

b. Vodorod (H):

- suv molekulalarini tashkil qiladi va organik birikmalar tuzilishida ishtirok etadi.

- Hujayra jarayonlarida energiya almashinuvi uchun zarur bo'lib, uning metabolik ahamiyatini ta'kidlaydi.

c. Azot (N):

- Tirik organizmlarning tuzilishi va faoliyatiga ta'sir qiluvchi oqsillarning qurilish bloklari bo'lgan aminokislotalarda mavjud.

- Azot aylanishini boshqaradi, ekotizimlarda ozuqa moddalarini qayta ishlashga hissa qo'shadi.

d. Kislorod (O):

- Aerob nafas olish uchun zarur, ozuqa moddalaridan energiya olishda markaziy rol o'ynaydi.

- Suv molekularida ko'p bo'lib, quruqlikdagi va suvdagi hayotga ta'sir qiladi.

e. Fosfor (P):

- Hujayralarning universal energiya valyutasi bo'lgan nuklein kislotalar (DNK va RNK) va adenozin trifosfat (ATP) ning hal qiluvchi komponenti.

- tuproq unumdorligi va biologik jarayonlarga ta'sir qiluvchi fosfor aylanishini shakllantiradi.

f. oltingugurt (S):

- aminokislotalar va vitaminlar tarkibida ajralmas ishtirok etib, oqsillar va fermentlarning tuzilishiga hissa qo'shadi.

- atmosfera va tuproq jarayonlariga ta'sir qiluvchi oltingugurt aylanishining faol ishtirokchisi.

3. Biogeokimyoviy sikllar:

a. Uglerod aylanishi:

- Uglerodning atmosfera, okeanlar, tuproq va tirik organizmlar orqali harakatlanishini qamrab oladi.

- Inson faoliyati uglerod darajasiga sezilarli darajada ta'sir qiladi va global iqlim o'zgarishiga hissa qo'shadi.

b. Azot aylanishi:

- Azot fiksatsiyasi, nitrifikatsiya, denitrifikatsiya va assimilyatsiya kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi.

- Tuproq unumdorligini saqlash, o'simliklar o'sishini qo'llab-quvvatlash va atmosfera tarkibiga ta'sir qilish uchun juda muhim.

c. Fosfor aylanishi:

- Fosforning suv, tuproq va tirik organizmlar orqali aylanishini tavsiflaydi.

- DNK, RNK va ATP shakllanishi uchun zarur bo'lib, uning hujayra jarayonlaridagi rolini ta'kidlaydi.

d. Oltingugurt aylanishi:

- atmosfera va quruqlik tizimlarida oltingugurt birikmalarining o'zgarishini batafsil yoritadi.

- Tuproq salomatligi, atmosfera kimyosi va ekotizimlarning umumiy muvozanatiga ta'sir qiladi.

4. Inson salomatligi va atrof-muhitga ta'siri:

a. Ozuqa moddalarining ahamiyati:

- Inson ratsionidagi biogen elementlarning muvozanati salomatlik va

farovonlik uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

- Nomutanosiblik metabolik jarayonlarga ta'sir qiladigan oziqlanish etishmovchiligi yoki ortiqcha bo'lishiga olib kelishi mumkin.

b. Atrof-muhitni boshqarish:

- Sanoat jarayonlari va qishloq xo'jaligi kabi inson faoliyati biogen elementlarning aylanishiga ta'sir qiladi.

- Barqaror amaliyotlar ekotizimlar va biologik xilma-xillikning nozik muvozanatini saqlash uchun zarurdir.

5. Kelajakdagi muammolar va imkoniyatlar:

a. Global muammolar:

- Iqlim o'zgarishi ekotizimlar muvozanatiga ta'sir ko'rsatadigan biogen elementlar tsikliga tahdid soladi.

- Insonlar soni va resurslarga bo'lgan talabning ortib borishi resurslarni boshqarishga puxta yondashishni taqozo etadi.

b. Texnologik innovatsiyalar:

- Texnologiyaning rivojlanishi biogen elementlarni yanada samarali qayta ishlash va barqaror foydalanish imkoniyatlarini taqdim etadi.

- Muqobil manbalar va innovatsion yechimlarni o'rganish atrof-muhitga ta'sirni yumshata oladi

Xulosa: Yerdagi hayotning murakkab tarmog'i biogen elementlarning iplari bilan to'qilgan. Ularning rollarini tushunish, ularning sikllarida ishtirok etish va mas'uliyatli amaliyotlarni qabul qilish nafaqat tirik organizmlar salomatligi uchun, balki sayyoramizning nozik muvozanatini saqlash uchun ham juda muhimdir. Ushbu murakkab ekotizimning saqlovchilari sifatida biogen elementlarning raqsi uyg'un davom etishini ta'minlash va kelajak avlodlar uchun hayot rejasini ta'minlash bizning umumiy mas'uliyatimizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

TIBBIY KIMYO KITABI 1-QISM: N.T. Alimxodjayeva, X.S. Tadjiyeva
Z.A.Ikramova, G.G. Suleymanova

ORGANIK KIMYO: Z. SO B I R O V

Biogen: A Speculation On The Origin And Nature Of Life: ELLIOTT COUES.

HODIMNING TASHQI QIYOFASI VA NUTQ ODOBI

Urolov Asliddin

Denov tadbirkorlik va pedagogik instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagog va uning obrazi, o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar va hozirgi zamon o'qituvchisi qanday bo'lishi kerakligi yoritib berilgan. Pedagogik mahorat o'qituvchi sifatining muhim tarkibiy qismi. Til bilimdonligi haqida ham to'xtalib o'tilgan. O'qituvchi bola qalbining injeneridir.

Kalit so'zlar: zamonaviy o'qituvchi, obrazi, pedagogik mahorat, pedagogik muloqot ijodkor, notiq, tashabbuskor.

This article describes the modern teacher and his image, the requirements for the teacher's personality and what a modern teacher should look like. Pedagogical skills are an important part of a teacher's quality. Linguistics is also mentioned. The teacher is the engineer of the child's heart.

Keywords: modern teacher, image, pedagogical skills, pedagogical communication creative, speaker, entrepreneur

Ustoz misli yonib turgan shanga o'xshaydi. O'zi yonib atrofga nur-ziyo taratadi. Ma'lumki, hamma kasblarni ham avvalo ustoz-muallim o'rgatadi. Ustoz -ilm o'rgatuvchi, yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, tarbiyalovchi murabbiydir. Dastlabki saboqni ham o'qituvchi beradi. Dastlabki ona-Vatan so'zlarining ma'nosini, mohiyatini ham o'qituvchi o'rgatadi. Shuning uchun ham barcha kasblar ichida o'qituvchilik-muallimlik kasbi o'ta sharafligi va mas'uliyatli hisoblanadi. Zero, Prezidentimizning "O'zbekistonda bugundan boshlab, eng hurmatli, eng e'zozli inson — bu muallim!" yoki "O'qituvchini hurmat qilmaganni men ham hurmat qilmayman!", deb ta'kidlab aytganlari o'qituvchilik kasbining nechog'lik sharafligi ekanligidan dalolat beradi. Mana shu o'rinda tabiiy ravishda savol tug'iladi. Xo' sh, o' qituvchi kim? U qanday sifatlarga ega bo' lmog' i lozim? Xususan, bugungi kun o'qituvchisi qanday malakalar bilan qurollantirilmog'i darkor? va boshqalar.

O'qituvchi jamiyatning yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga qo'yilgan ijtimoiy buyurtmasining asosiy ishtirokchisidir. Shuning uchun ham respublikamiz 1-Prezidenti I.A.Karimov "Tarbiyachi-ustoz bo'lish uchun, boshqalarning aql-idrokini o'stirish, ma'rifiy ziyosidan bahramand etish, haqiqiy fuqaro etib yetishtirish uchun eng avvalo tarbiyachining o'zi aynan shunday yuksak talablarga javob berishi lozim,"- degan edi. Darhaqiqat, o'qituvchilik kasbida chuqur bilimdonlik, zukkolik o'z kasb mahoratini muntazam shakllantirib borishga ishtiyoq bo'lmas ekan, u yaxshi ustoz-o'qituvchi bo'la olmaydi. Zero, davlatimizning istiqboli, Prezidentimiz tomonidan olg'a surilayotgan barcha islohotlarning ijobiy yechimi va ana shu ko'p mingyillik ziyokorlik ishining samarasi bo'ldi. Shuning uchun ham bugungi mustaqillik sharoitida o'qituvchilik kasbiga bo'lgan e'tibor va ehtiyoj har qachongiga nisbatan ortib bormoqda. Shuning bilan birga o'qituvchi oldiga qo'yiladigan talablar ham o'zgacha bo'lmoqda. Chunki bugun O'zbekiston mustaqil davlat sifatida jahonga yuz tutar ekan,

bu borada pedagog o'qituvchilarning o'z o'rnini, o'ziga xos mohiyati borligini unutmaslik lozim.

Zamonaviy o'qituvchi qanday bo'lishi zarur? Mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab ushbu muammo bo'yicha ko'plab pedagog va psixolog olimlar o'z fikr va mulohazalari bilan chiqdilar. O'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini milliy an'ana va urf-odatlarimizdan, qadriyatlarimizdan kelib chiqib yanada takomillashtirish, ularning pedagogik faoliyatini hozirgi zamon talablari darajasida shakllantirish uchun metodik qo'llanmalar, tavsiyanomalar paydo bo'ldi. Hozirgi kunda ham ushbu muammo bo'yicha ilmiy izlanishlar, ilmiy tadqiqotlar davom etmoqda. XXI asrga kelib o'qituvchining vazifasi yanada takomillashib bormoqda. Endilikda global o'zgarishlar, fan-texnika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kun sayin rivojlanib borishi o'qituvchidan yuksak mahoratni, o'tkir irodani, psixologik quvvatni, chuqur bilim va mulohazali bo'lishni talab qiladi.

Hozirgi zamon o'qituvchisi o'z mutaxassisligiga oid bilimlar bilan birga, pedagogik va psixologik bilimlarni, hamda turli fan yo'nalishlari bo'yicha maxsus bilimlarga ega bo'lgan, kasbiy tayyorgarlik, yuksak axloqiy fazilatlarni egallagan, ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxsdir. Ushbu nuqtai nazardan hozirgi kunda quyidagi burch va mas'uliyatlar o'qituvchilardan talab qilinadi:

- O'qituvchi eng avvalo mas'uliyatni his etuvchi tarbiyachi, tajribali notiq, madaniyat va ma'rifat targ'ibotchisidir.

- O'qituvchi tabiatan o'quvchilarni seva olishi, o'z mehrini, his-tuyg'ularini har lahzada o'quvchilar ichki dunyosi bilan bog'lay olishi, ularning ham mehriga, hurmatiga sazovor bo'lishi kerak.

- O'qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab etishi va ularga xolisona baho berib, bu borada o'quvchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni doimiy bera olishi lozim.

- Zamonaviy o'qituvchining ilm-fan, texnika va axborot-kommunikatsion texnologiyalari yangiliklaridan va yutuqlaridan xabardor bo'lib borishi talab etiladi.

- O'qituvchi o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur va puxta bilimga ega bo'lishi, barcha fanlar integratsiyasini o'zlashtirib borishi, bunda o'z ustida tinimsiz ilmiy izlanishlar olib borishi.

- O'qituvchi pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilishi, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya faoliyatini tashkil etishi kerak.

- O'qituvchi kasbiy pedagogik faoliyatida ta'lim va tarbiyaning eng samarali zamonaviy shakl, metod va vositalaridan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lmog'i lozim.

- O'qituvchi ijodkor, ta'lim-tarbiyaviy faoliyat tashabbuskori va yosh avlod kelajagi uchun javobgar shaxsdir.

- O'qituvchi kasbiy faoliyati jarayonida yuksak darajadagi pedagogik mahorat, kommunikativ layoqati, pedagogik texnika (nutq, yuz, qo'l-oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, takt) qoidalarini chuqur o'zlashtirib borishi shart.

- O'qituvchi nutq madaniyatiga ega bo'lishi zarur, uning nutqi quyidagi xususiyatlarni o'zida aks ettirishi kerak: turli sheva so'zlardan holi bo'lib, faqat adabiy tilda ifoda etilishi; o'qituvchining nutqi sodda, ravon va tushunarli bo'lishi; hikmatli so'zlar, ibora va maqollar, matallar hamda ko'chirma gaplardan o'rinli foydalana olishi lozim. Jargon (muayyan kasb yoki soha mutaxassisliklariga xos so'zlar), varvarizm (muayyan millat tilida bayon etilayotgan nutqda o'zga millatlarga xos so'zlarni noo'rin qo'llanilishi), vulgarizm (haqorat qilish, so'kishda qo'llaniladigan so'zlar) hamda konselyarizm (o'rni bo'lmagan vaziyatlarda rasmiy so'zlardan foydalanish) kabi norasmiy so'zlardan holi bo'lishi.

- O'qituvchining kiyinish madaniyati o'ziga xos bo'lishi, ya'ni sodda, ozoda, bejirim kiyinishi, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchining diqqatini tez jalb etuvchi turli xil bezaklar (oltin, kumush taqinchoqlar)dan foydalanmasligi, fasl, yosh, gavda tuzilishi, yuz qiyofasi, hatto, soch rangi va turmagiga muvofiq ravishda kiyinishi talab etiladi.

- O'qituvchi ta'lim muassasasida sinf jamoasining asosiy tashkilotchisi va ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning eng faol ishtirokchisidir.

- O'qituvchi pedagogik muloqot jarayonining faol ishtirokchisi ekanligini unutmashligi shart. SHuning uchun kasbiy faoliyatida pedagogik mahoratning bir qator sifatlarini uzluksiz tarkib toptirib borishi zarur.

- O'qituvchi eng avvalo, mulohazali, bosiq, har qanday pedagogik vaziyatni to'g'ri baholay oladigan hamda mustaqil ravishda mavjud ziddiyatlarni bartaraf etishning uddasidan chiqa olishi kerak. Yuqoridagi talablardan kelib chiqib, zamonaviy pedagog yuksak madaniyatli, notiq, o'quvchilarni sevuvchi, mehribon, ijodkor, o'z fanini chuqur biluvchi, psixolog, zamonaviy texnikalardan foydalana oluvchi, qobiliyatli shaxs bo'lishi kerak. O'qituvchi bola qalbining injeneridir.

O'qituvchilik kasbi yuksak sharaflilik kasbidir. Bu kasb hech bir kasbga o'xshamaydi. Taniqli rus pedagogi A.S.Makarenko o'qituvchilik kasbiga juda yuqori baho berib, unga shunday ta'rif beradi: „ Tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq yoki jahldor bo'lishni bilishi lozim, u o'zini shunday tutishi kerakki, uning har bir harakati, yurish-turishi, kiyinishi bolalarni tarbiyalasin". Bu ta'rifdan shunday xulosaga kelish mumkinki, pedagog har tomonlama mukammal, o'quvchilar uchun ideal shaxs bo'lishi lozim. Hattoki, poedagogning kiyinishi ham bolalarni tarbiyalasin.

Zamonaviy maktab o'qituvchisi qator vazifalarni bajaradi. O'qituvchi avvalo sinfdagi tarbiyaviy jarayonning tashkilotchisidir. O'qituvchi tarbiyachi sifatida quyidagi talablarni bilishi lozim:

- shaxsni ma'naviy va ma'rifiy jihatdan tarbiyalashda milliy uyg'onish mafkurasining hamda umuminsoniy boylklarning mohiyatini bilishi, bolalarni mustaqillik g'oyalariga sodiqlik ruhida tarbiyalashi, o'z Vataniga, tabiatga va oilasiga bo'lgan muxabbati;

- kasbiy bilimlarni puxta bilish bilan birga, turli bilimlardan xabardor bo'lishi;

- yosh pedagogik psixologiya, pedagogika va psixologiya, yoshlar fiziologiyasi, tarbiyaviy ish metodikasi, maktab g'igienasidan o'z kasbiga oid bilimlarni mukammal bilishi;

- o'z kasbi bo'yicha jahon fanida erishilayotgan so'nggi yutuqlar, tarbiya texnologiyasi, kompyuter va axborot texnologiyalari, yangiliklaridan doimiy xabardor bo'lib borishi;
- ta'lim-tarbiya metodikasidan ko'nikma va malakalarini oshirib borishi;
- o'z kasbiga ijodiy yondashishi;
- pedagogik texnika (mantiq, nutq ta'limining ifodali vositalari) va pedagogik taktga ega bo'lishi;
- o'z bilimi va pedagogik mahoratini doimiy ravishda oshirib borishi.

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahoratning asosiy qonuniyati oz mehnat sarf qilib, ulkan natijalarga erishish. Ijodkorlik uning hamisha hamrohi bo'ladi. Pedagogik faoliyatga qiziqqan, qobiliyatli, iste'dodli kishidagina pedagogik mahorat hislatlari shakllanib boradi. Pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra ijodiy xarakterga ega. O'qituvchi o'quvchi shaxsini shakllantiradi, kutilmagan vaziyatlarda mustaqil qarorlar qabul qiladi, pedagogik muammolarni yechadi, o'quv jarayonini mustaqil boshqaradi. Bularning hammasi ijodkorlikning tub mohiyati, ishning maqsadi va xarakteri bilan bog'liq. Pedagogik mahoratga ega bo'lgan o'qituvchigina. O'z kasbiy faoliyatida ulkan zafarlarga erishadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, zamonaviy pedagog o'z fanini chuqur bilishi, pedagogik mahoratga ega bo'lishi bilan birgalikda chet tillarini ham bilishi lozim. Masalan, boshlang'ich sinf o'qituvchisi ham ingliz tilini hech bo'lmaganda mukammal darajada bo'lmasa ham qisman bilishi kerak. Sababi boshlang'ich sinflarning yangi nashrdan chiqqan matematika darsliklarida o'lchov birliklari ingliz tilida kiritilgan. O'qituvchi bolaga buni tushuntira olishi kerak, buning uchun albatta ingliz tilidan xabardor bo'lishi lozim. Zamonaviy kompyuter texnologiyalari va smart doskalar bilan ishlash uchun ham til bilimdonligi pedagog uchun zarur.

REFERENCES

1. I.A.Karimov ,, Buyuk kelajagimizning huquqiy kafolati"-Toshkent.Sharq nashriyoti
2. „Pedagogik mahorat" darslik A.Xoliqov -Toshkent- 2011
3. „Umumiy pedagogika" B.X.Xodjayev -Toshkent-2017
4. „Pedagogik atamalar lug'ati" Toshkent-2008

G'ARBIY YEVIROPA DAVLATLARINING XIX-XX ASRLARDA JANUBIY AFRIKADA OLIB BORGAN GEOSIYOSATI

Urolov Asliddin

Denov tadbirkorlik va pedagogik instituti

Annotatsiya: G'arbiy Yevropa davlatlarining XIX-XX asrlarda Janubiy Afrika Respublikasida olib borgan geosiyosiy munosabatlari aks etgan. Gollandiya va Buyuk Britaniya raqobati maydoniga aylangan Janubiy Afrika hududlari. Keyinchalik bu hududlardan olmos konlarini topilishi Britaniya kompaniyalarini har xil yo'llar bilan Janubiy Afrikaga kirishga undaydi. Ingliz-bur urishlari va Janubiy Afrika Ittifoqini tashkil topishi to'g'risidagi ma'lumotlar ham berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Buyuk Britaniya, Gollandiya, Germaniya, "boer", Kap, G'arbiy Hindiston (Amerika), Janubiy Afrika, Oranje Respublikasi, Vaal, suzanitet, Majestek.

Abstract: Reflects the geopolitical relations of Western European countries in the Republic of South Africa in the XIX-XX centuries. The South African region, which has become a hotbed of competition between the Netherlands and the United Kingdom. The discovery of diamond deposits in these areas later encouraged British companies to enter South Africa in various ways. There were also reports of the Anglo-Boer War and the formation of the Union of South Africa.

Keywords: UK, Netherlands, Germany, "boer", Cape, West India (America), South Africa, Orange Republic, Vaal, Susanenit, Majestec.

Janubiy Afrikadagi dastlabki yevropalik mustamlakachilar XVII asrda "Qora qit'a"ga kelgan Gollandiyalik muhojirlar edi. Ular materikning janubiy hududni egallagan edilar. Ulardan so'ng Daniya, Germaniya va fransiyalik muhojirlar mamlakatga kelib joylashishgan. Ular mahalliy qabilalarni o'zlariga bo'ysundirishgan va ularning mehnatidan foydalanishgan. Shu bilan birga, Janubiy Afrikada o'rnashgan dehqonlar va chorvadorlar burlar deb nomlangan (Gollandiyada "boer" so'zi "dehqon" degan ma'noni anglatgan). O'sha davrda Hindistonga yo'l Afrikani aylanib o'tar edi. Hindiston yerlarini mamlakati tarkibiga qo'shib olgan Buyuk Britaniya yangi mustamlakani xavfsizligini ta'minlash uchun Afrika qirg'og'ida mustahkam tayanchga muhtoj edi. 1795-yilda Kap koloniyasi Britaniya imperiyasi tomonidan bosib olinadi va Britaniya mulki deb e'lon qilinadi. Ingliz tili o'sha hudud tili sifatida joriy etilishi, ingliz ko'chmanchilarining kelishi, ingliz xazinasi foydasiga soliq yig'ilishi va nihoyat, 1834-yilda qora tanli aholi uchun qullikning bekor qilinishi burlarning noroziligiga sabab bo'ladi. Yo'qotilgan qullar uchun moddiy zararni qoplash burlar uchun juda tahqirli tuyuldi. Chunki, Britaniya xazinasi pulni G'arbiy Hindiston (Amerika)

narxlarida to'lagan va Janubiy Afrikadagi qullar burlar uchun ikki baravar qimmatga tushgan.

Qulchilikning bekor qilinishi bilan Bur dehqonlarining ko'pchiligi bankrot bo'ldi. Bularning barchasi 1834-1838 yillarda yaylovlarning etishmasligi bilan birga olib borilgan. Burlar Vaal daryosidan tashqaridagi hududlarga ko'chirilgan. Burlarning yangi yerga ko'chib ketishi "buyuk yo'l" deb nomlangan. Ko'pgina gollandiyaliklar o'zlarining fermer xo'jaliklarini tark etishdi, hatto ularning o'z yerlarini sotilishini ham kutishmadi. Ingliz mustamlakalari hududida qolmaslik uchun o'z vatandoshlari ortidan ketishga majbur bo'lishgan. Vaal daryosi hududlaridan tashqari, burlar ikkita davlat tuzishgan: Transvaal nomi bilan mashhur bo'lgan Janubiy Afrika Respublikasi va Oranje Respublikasi. 1852-1854 yillarda ushbu davlatlar Buyuk Britaniya tomonidan tan olindi. 1867-yilda Oranje Respublikasi va Kap Koloniyasi chegarasida dunyodagi eng katta olmos koni topilganida burlarning tinch patriarxal hayoti buzilgan. Bu yerda De Beers kompaniyasi paydo bo'ldi. Sanoatchi Sessil Jon Rodsning olmos imperiyasi XIX asr -90-yillarda paydo bo'lgan. Kap koloniyasining bosh vaziri Buyuk Britaniya va Burlarni o'zaro urushga chorlagan. XIX asrning 70-yillari oxirlarida Buyuk Britaniya Transvaalni mustamlaka mulkiga qo'shib olishga harakat qilishgan, natijada 1880-1881 yillardagi birinchi Angliya-Bur urushi boshlangan. Ushbu urush paytida burlar o'z davlatlarining mustaqilligini himoya qilishga muvaffaq bo'lishdi va 1883-yilda Buyuk Britaniya buni tan olishga majbur bo'lishida. 1886-yilda Transvaalda dunyodagi eng boy oltin konlari topildi. Bu mamlakat asosan tog'-kon sanoatida ishlashni istagan inglizlar bilan to'lib toshgan edi.

Janubiy Afrika Respublikasi hukumati boshqa yerdan ko'chib kelganlarga yuqori soliqlarni joriy qildi, buning natijasida ilgari doimiy ravishda bankrotlik yoqasida turgan davlat 10 yil ichida o'z daromadlarini 11 martadan ko'proq oshirdi. 1899-yil Transvaaladagi boshqa yerdan ko'chib kelganlar soni 200 ming kishiga yetdi (ulardan 159 ming ingliz, 20 mingga yaqin nemislar, qolgan gollandiyaliklar, fransuzlar va boshqalar). Qonunlar ishlamasligidan azob chekayotgan vatandoshlarga yordam berish bahonasida inglizlar Yohannesburgni qo'lga olishga harakat qilishdi. "Reyd Jeymson" ning muvaffaqiyatsizligi Buyuk Britaniyaning hukmron doiralarini Janubiy Afrikadagi oltin qazib olishga asoslangan hududlarining qo'shilishi katta urushga olib kelishiga ishora qilgan. Shuning uchun birinchi navbatda Buyuk Britaniya hukmron doiralari jamoatchilik fikri bilan qiziqqan edilar. Jeymsonning omadsizligidan so'ng, Buyuk Britaniya Oranje Respublikasiga ko'chib kelgan oq tanlilar haqida bir qator talablarni qo'ydi va bu da'volarning deyarli barchasi qondirilsa-da, Buyuk Britaniya urushga tayyorlana boshladi. O'z navbatida Transvaal ham Buyuk Britaniyaga qarshi urushga tayyorgarlik ko'rishni boshladi va Oranje Respublikasi bilan tuzilgan ittifoqni mustahkamladi. Britaniya koloniyalari vaziri Jozef Chamberlain 1899-yilning 29-avgustda yangi talablar bilan chiqdi. Transvaal hukumati 2-sentyabrda Oq tanli aholiga

saylov huquqini berish taklifini bekor qildi va Buyuk Britaniya suzanitetining tan olinmasligini tasdiqladi. 8-sentyabr kuni Britaniya hukumati Transvaalning davlat suverenitetiga bo'lgan talabini qondirmaslik uchun qat'iy rad etilgan rasmiy xabar yubordi. Biroq, Britaniya hukumati Oq tanli aholiga saylov huquqini berish uchun besh yillik sinov muddatiga rozi bo'lishga tayyor ekanligini bildirgan edi. Transvaal hukumatining 18-sentyabrda rasmiy javobini e'lon qildi. Unda Buyuk Britaniya takliflari rad etilgan edi. Transvaal hukumati 9-oktyabrda zudlik bilan o'tgan yillar davomida Janubiy Afrikaga kelgan barcha Britaniyaliklarni huquqini bekor qilish, respublika chegaralaridan Britaniya qo'shinlarini olib chiqib ketish va dengizga ayni paytda qaytish talablari ilgari surilgan ultimatum jo'natadi. Ultimatumda ta'kidlanganidek, 48 soat ichida qoniqarli javob bo'lmasa, "Transvaal hukumati Buyuk Britaniya hukumatining harakatlariga javoban ularga qarshi urushni rasmiy e'lon qilishni ko'rib chiqishga majbur bo'lishini takidlaydi". Britaniya hukumati javob quyidagicha edi: "Buyuk Britaniya hukumati Janubiy Afrika Respublikasi hukumatining 9-oktyabrdagi qat'iy talablarini chuqur afsus bilan kutib oldi. Janubiy Afrika Respublikasi hukumatining shartlari Majestek hukumati tomonidan muhokama qilishning iloji yo'q deb hisoblaydi" degan javob qaytarilgan edi Britaniya hukumati tomonidan. Bur-Ingiliz urush 11-oktyabrda boshlanadi. Bur qo'shinlari 12-oktyabrda g'arbda Kap koloniyasi va sharqda Natal koloniyasi bilan chegarani kesib o'tadilar. Transvaal va Oranje Respublikasida artilleriya bo'linmalaridan tashqari doimiy qo'shinlar yo'q edi. 47 ming harbiy xizmatga majbur bo'lgan va uylarida qurol saqlab turishgan, bu harbiylardan urush paytida bur qo'mondonlari bo'linmasi tashkil etilgan. Piyodalarning asosiy qurollari 1895-yilda kalibrli 7x57 mm va eskirgan bitta zaryadli ingliz Pibodi-Martini miltig'i 11,43 mm r (0,45 dyuym), beshta nemis Mauser miltig'i bo'lgan. Bur qo'mondonligining hisob-kitoblariga ko'ra dala armiyasining soni 1899-dekabrda 28 mingga teng bo'lgan. Artilleriyada 33 dala qurollari shu jumladan, og'ir qurollar (155-mm Creusot Long tom to'pi va 120 mm Krupp M. 1892 field howitzer), 28 tezyurar 37-mm Qf 1 pounder qurollari va Maksim 37 pulemyotlari bor edi. Urushning boshida ingliz qo'shinlari 24-28 ming kishini tashkil etadi va qurol-yarog ' va artilleriya son va sifatida burlardan o'tadi. Burlar birinchi marta tajovuzkor harakatlar ochgan bo'lsa-da, ammo inglizlar har qanday qiyinchilik bilan bo'lsada, Kap koloniyasida harbiy kontingentlarni doimiy ravishda kuchaytirdilar. Britaniya imperiyasi asosiy kuchlarini qit'aga ko'chirishdan oldin Burlar qo'mondonligi "Blitskrieg" ga qarshi profilaktik zarba bergan edi.

Bur qo'shinlari 5 ming kishilik otryad bilan 12-oktyabrda chegarani kesib o'tadilar. Kronye boshchiligidagi qo'shin 700 kishilik ingliz garnizoni bo'lgan Mafeking shahrini qamal qiladi. Bu tartibsiz qo'shinda 2 xil qurollari va 6 ta pulemyotlari bor edi. Noyabr oyida Kronye janubga Kimberlyga boradi keyinchalik 2 ming kishilik qo'shin Mafekingni qamal qilish uchun tark etadi. Burlar 2000 kishilik

qo'shini yordamida Kimberlyni ingliz garnizoni bilan 15-oktyabrda qamal qiladi. Kimberlyda Kap koloniyasining sobiq bosh vaziri Sessil Rods ham bor edi. Kimberlyda Ingliz qo'mondoni Metien boshchiligida 1-piyoda bo'linmasini (1 batalonlari, 8 kav) 1899-noyabr oyida boshqargan. Polkda, faqat 10 ming kishi, 16 qurol, 1 ta zirhli poyezd bor edi. Ingliz qo'shinlari 23-25-noyabrda Belmontda va Enslin balandliklarida — Burlarning 2-3 ming qo'shinlari bilan jang qiladilar. Ikkala jangda ham inglizlar dushmanning pozitsiyalarini egallashgan, ammo katta yo'qotishlar evaziga (jami 70 halok bo'lgan, 436 yaralangan). Metien modderin daryosida burlarning asosiy kuchlariga 28-noyabr oyida (Kronye buyrug'i bilan 8-9 ming qo'shin) hujum qilib, bu jangdan so'ng orqaga qaytdi. Bu jangdan so'ng inglizlarning yo'qotishlari 72 ta jangchi halok bo'lgan va 396 ta jangchi jarohatlangan. Metien dekabr oyida 3 ta Shotlandiya brigadasi, kav. polk, ot batareyasi va 4 ta og'ir qurollar bilan hujumni kuchaytiradi. 1899-yilning 11-dekabrda Magersfonteyndagi burlarning pozitsiyalariga hujum qiladi, ammo 1000 kishini yo'qotib mag'lub bo'ladi.

Burlarning Natalya masalasida Charlestown, Nyukasl, Glenkoni olib, Ledysmithni 1899-oktyabr oyida qamal qildi, u yerda ingliz generallar jamoasi qurshovga olinadi. General R. Bullerni 31-oktyabrda — Janubiy Afrikadagi Britaniya qo'shinlarining qo'mondonini ozod qilishga urinishi, Ledismithda Koleso 15-dekabrda mag'lubiyatga uchrashi bilan yakunlanadi.

Bur qo'shinlari 1-noyabrda Kap koloniyasining chegarasini kesib o'tib, keyinchalik Nauport va Stormbergni egallaydilar. Gollandiyadan kelib chiqqan mahalliy aholi hisobiga o'z saflarini oshirishga erishadilar. Buyuk Britaniya qo'shinlari General Gatakra 3-3,5 ming kishilik qo'shin, 2 ta batareya, 2 ta pulemyot bilan 10-dekabrda razvedka qilmasdan burlarning pozitsiyasiga hujum qiladi o'sha paytda burlar qo'shinlari soni 1700-2000 kishi va 3 ta qurolni tashkil qilardi. Stormberg jangida ingliz qo'shinlar 90 dan ortiq odamni yo'qotib, mag'lubiyatga uchraydilar. Bu jangda o'ldirilgan va yaralangan umumiy hisobda 600 dan ortiq bo'lgan. Ledismit, Kimberly va Mafecingning uzoq muddatli qamal burlarning asosiy kuchlarini cheklab qo'yadi. Bu holat Burlarni tajovuzkor harakatlar qilishiga yo'l qo'ymagan.

Buyuk Britaniya qo'mondonligi Janubiy Afrikaga o'z qo'shinlarini ko'p miqdorda ko'paytira boshlaydi. Fransiyada ishlab chiqarilgan uzoq masofaga otadigan artilleriya qurollaridan o't o'chirish uchun "Terribl" va "Kuchli" kreyslaridan og'ir va uzoq masofali dengiz qurollari sotib ola boshlaydi. Bu qurollar uchun qo'lbola g'ildiraklar, metall va yog'ochdan vagonlar tayyorlanadi. Ba'zi uzoq masofaga otadigan qurollar Ladysmith shahriga temir yo'l orqali etkazib berishga muvaffaq bo'linadi. Lekin bu qurollalar qamalda bo'lgan Bur shaharni egallashga imkon bermaydi. Nataldagi inglizlarning hujumi uchun boshqa qurollar ishlatilgan. Ko'p o'tmay inglizlar juda ko'p sonli texnika bilan taminlanishi ularga ustunlikni ta'minlaydi. 1899-yilning dekabrga kelib qo'shinlarning umumiy soni 120 mingga, urush oxiriga

kelib - 450 mingga yetadi. 1899-yilning dekabrda feldmarshal Roberts ingliz qo'shinlari qo'mondoni etib tayinlandi. Britaniya kuchlari qayta hujumga o'tishi 1900-yil fevral oyiga to'g'ri keladi. Ingliz qo'shinlari Padebergdagi Oranje Respublikaning armiyasini taslim qilishadi. Keyinchalik ingliz qo'shlari Kimberlini 15-fevralda, Ladismitni 1900-yil 1-martda va Mafekingni 17-mayda ozod qilishga erishadilar. Inglizlar 1900-yil 13-martda Oranje Respublikasi poytaxti Bloemfonteinni va 1900-yil 5-iyunda Transvaal poytaxti Pretoriyani egalladilar. Urush 1900-yil sentyabrga kelib tugadi. General Kitchenerga buyruqni topshirgandan so'ng feldmarshal Roberts Janubiy Afrikadan ketadi.

Urush va Afrikaning Janubiy qismida sodir bo'layotgan jarayonlar natijasida Britaniya dominioni - Janubiy Afrika Ittifoqi paydo bo'ldi. "Janubiy Afrika Qonuni" ning Britaniya parlamenti tomonidan tasdiqlanishi Ittifoq tuzish yo'lidagi so'nggi to'siqlarni tugatadi va 1910-yil 31-mayda yangi davlat tuzilib, Janubiy Afrika Ittifoqi rasman e'lon qilinadi. Shuning uchun ham Janubiy Afrikada yuz bergan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jarayonlar o'sha davrdagi jahon siyosatida o'z aksini topadi va jahon miqyosidagi jiddiy oqibatlariga olib keladi. Ular yangi davlatning tashqi siyosat strategiyasini hali Buyuk Britaniya hukmronligi sifatida shakllantirishda muhim ta'sir ko'rsatdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. Дроговоз И. Англо-бурская война 1899-1902 гг.. — Минск: Харвест, 2004. — ISBN 985-13-1817-5.
2. Христиан Де Вет. Мемуары бурского генерала
3. Ravshanov, F. R., & Azimov, N. Y. (2021). Danger and Security: History and Present. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8(4), 280-285.
4. Артур Конан-Дойль. Англо-Бурская война
5. Война Англии с Южно-Африканскими Республиками 1899—1901 гг. Отчёт командированного по Высочайшему повелению к войскам ЮжноАфриканских Республик Генерального штаба полковника Ромейко-Гурко. Издание Военно-учёного Комитета Главного штаба. Санкт-Петербург. Военная типография. 1901.
6. Война англичан с бурами. Редактировано 2-м бюро французского Генерального штаба. Перевод с французского Н. А. Болотова. СПб., 1905
7. И. А. Никитина Захват бурских республик Англией (1899—1902 гг.), М.,

JAMOAT TARTIBINI SAQLASH FAOLIYATINI RAQAMLASHTIRISH

Otabek Sharipov Nigmatdjanovich

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi

akademiyasi magistratura tinglovchisi

Ichki ishlar vazirligi akademiyasi

Huquqshunoslik

+998991904385/+998983061585

ANNOTATSIYA

Ichki ishlar organlarining jamoat tartibini saqlash va xavfsizligini ta'minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashishda amalga oshirilayotgan islohotlar va ularning natijalari hamda bu boradagi istiqbollari. “Jamoat tartibi”, “Jamoat xavfsizligi” tushunchalariga berilgan ta'riflarning ilmiy tahlili, jamoat tartibini saqlash va xavfsizligini ta'minlashda fuqarolar ishtirokining huquqiy asoslarini takomillashtirish, faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish. Maqolada jamoat tartibini saqlashda fuqarolar ishtirokining xorij tajribasi, bu boradagi zamonaviy ish usullari bo'yicha taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: *ichki ishlar organlari, jamoat tartibi, jamoat xavfsizligini, fuqarolar ishtiroki, jamoat tartibini saqlash, jamoat xavfsizligini ta'minlash.*

KIRISH

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar doirasida aholining tinch va osoyishta hayotini ta'minlash hamda jamiyatimizda qonunga itoatkorlik va jamoat xavfsizligi madaniyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, jamoat xavfsizligini ta'minlash yo'nalishidagi ishlarni “Xalq manfaatlariga xizmat qilish” tamoyili asosida tashkil etishning mutlaqo yangi mexanizm va tartiblari joriy etilib, davlat organlarining jamoatchilik tuzilmalari bilan o'zaro maqsadli hamkorligi yo'lga qo'yildi.[1] Shu bilan birga, jahonda kuchayib borayotgan turli xavf-xatar va ziddiyatlar, el-yurt tinchligi va osoyishtaligiga tahdidlar, pandemiya, tabiiy va texnogen ofatlar mas'ul davlat tuzilmalariga o'z faoliyatini “Barcha sa'y-harakatlar inson qadri uchun” degan ustuvor g'oya asosida yanada takomillashtirish vazifasini yuklamoqda. Ma'lumki, so'nggi yillarda ichki ishlar organlarining faoliyatini kompleks takomillashtirishga qaratilgan bir qator tizimli ishlar amalga oshirildi. Jumladan, ichki ishlar organlarining jamoat tartibini saqlash va xavfsizligini ta'minlash faoliyatining tashkiliy asoslarini takomillashtirish bu boradagi tizimli ishlarning muhim yo'nalishlaridan biri bo'ldi.[2]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Xususan, jamoat xavfsizligini ta'minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklar profilaktikasining yaxlit tizimini shakllantirish, ichki ishlar organlarining eng quyi bo'g'inidan respublika darajasigacha samarali faoliyatini yo'lga qo'yish va zamonaviy ish uslublarini joriy etish orqali mamlakatimizda huquq-tartibot va qonuniylikni mustahkamlash, aholining tinchligi va osoyishtaligini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jamoat xavfsizligini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida ichki ishlar organlari faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF6196-son (2021 yil 26 mart) farmoni qabul qilindi. Farmonga binoan ichki ishlar organlarining jamoat tartibini saqlash va xavfsizligini ta'minlash faoliyatini tashkil etishning mutlaqo yangi mexanizmlari sifatida quyidagilar belgilandi:

birinchidan, ichki ishlar organlarining tayanch punktlari negizida mahalla huquq-tartibot maskanlari bosqichma-bosqich tashkil etilishi belgilandi. Unga muvofiq, mahalla huquq-tartibot maskani hududdagi jamoat xavfsizligini ta'minlash, huquqbuzarliklarning oldini olish va jinoyatchilikka qarshi kurashishning asosiy quyi bo'g'ini hisoblanib, uning negizida ichki ishlar organlarining tegishli sohaviy xizmatlari, Milliy gvardiya va boshqa davlat organlarining muvofiqlashtirilgan faoliyatini hamda jamoat xavfsizligini ta'minlash ishlarini tizimli tashkil etish va muvofiqlashtirish vazifasi profilaktika inspektoriga yuklatildi;

ikkinchidan, Ichki ishlar vazirligi tuzilmasini takomillashtirish orqali ichki ishlar organlarining jamoat tartibini saqlash va xavfsizligini ta'minlash sohaviy xizmatlari faoliyatini boshqarish va muvofiqlashtirishning yagona tizimini joriy etish maqsadida, Patrul-post xizmati va jamoat tartibini saqlash bosh boshqarmasi, Huquqbuzarliklar profilaktikasi bosh boshqarmasi, Yo'l harakati xavfsizligi bosh boshqarmasi, Probatsiya xizmatini o'z ichiga oladigan Jamoat xavfsizligi departamenti tashkil etildi;

uchinchidan, hududiy ichki ishlar organlarining jamoat tartibini saqlash va xavfsizligini ta'minlash faoliyati tuzilmalari va rahbar lavozimlarini maqbullashtirish orqali mavjud kuch va vositalardan samarali foydalanishni ta'minlash maqsadida, ayrim rahbarlik lavozimlarining tugatilishi hisobidan Qoraqalpog'iston Respublikasi ichki ishlar vazirining, viloyatlar, tuman va shaharlar ichki ishlar organlari boshliqlarining o'rinbosari – Jamoat xavfsizligi xizmati boshlig'i lavozimi joriy etildi va patrul-post hamda yo'l-patrul xizmati bo'linmalari faoliyatini, shuningdek, mahallalar va jamoat joylarida manzilli profilaktik tadbirlar o'tkazilishini muvofiqlashtirish, muqaddam sudlangan va probatsiya hisobiga olingan shaxslar bilan ishlash hamda ichki ishlar organlarining tungi xizmatini tashkil etish uning asosiy vazifalari etib belgilandi.[3]

Shuningdek, ushbu Farmon bilan ichki ishlar organlari tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha “yo'l xaritasi” tasdiqlandi. Unga muvofiq quyidagilarni

nazarda tutuvchi jamoat xavfsizligini ta'minlashning sifat jihatidan yangi tizimini joriy etish belgilandi: O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash; patrul-post va yo'l-patrul xizmatlari, huquqbuzarliklar profilaktikasi va probatsiya xizmatlari bo'linmalarining o'zaro hamkorlikda ishlashi bo'yicha yangi mexanizmlarni belgilash; Milliy gvardiya bo'linmalarining jamoat tartibini saqlash tizimidagi vakolatlari va shaxsiy javobgarligini belgilash; probatsiya nazoratidagi shaxslarning xulq-atvorini kunlik nazorat qilishda profilaktika inspektorlari bilan hamkorlik mexanizmlarini joriy etgan holda probatsiya bo'linmalarining faoliyati samaradorligini oshirish.[4]

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 29 noyabr kunidagi “O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-27-son Farmoni aynan yuqorida ko'rsatib o'tilgan Prezidentning PF-6196-son farmoni ijrosi, shuningdek, mamlakatimizda jamoat xavfsizligini ta'minlash tizimini yanada rivojlantirish hamda ushbu sohadagi davlat siyosatining istiqbolli yo'nalishlarini belgilab berdi. Jumladan,

-jamoat xavfsizligini ta'minlash sohasiga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va mavjud vositalarni yagona axborot platformasiga integratsiya qilishda tegishli davlat organlari bilan hamkorlik qilishi;

-jamoat xavfsizligini ta'minlashda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish;

-jamoat xavfsizligi tizimini raqamlashtirishni 90 foizga yetkazish orqali xizmat faoliyatida inson omilini minimallashtirish;

va alohida bob, ya'ni “Jamoat xavfsizligini ta'minlash faoliyatini raqamlashtirish” deb nomlangan bob ushbu farmonda ko'rsatib o'tildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Barchamiz bilamizki, hozirgi kunda eng jadal rivojlangan va rivojlanayotgan sohalardan biri bu IT. Yon – atrofimiz elektron qurilmalar bilan o'ralgan bir zamonda, hayotimiz ham ITga chambarchas bo'g'liq bo'lib qoldi, bugungi kunimiz emas, hatto kelajagimiz ham IT sohasi bilan quriladi.

Ko'plab Mamlakatlar IT sohasining rivojlanishiga katta e'tibor qaratmoqda. Kundalik hayotda foydalanayotgan turli xil televizorlar, mashinalar, smartfonlar, smartwatchlar va boshqa turdagi har xil maishiy texnikalarimiz maxsus dasturlar orqali ishlaydi, dasturlar esa to'g'ridan to'g'ri dasturlash tillariga va maxsus programmalarga tayanadi. Birinchi dasturlash tili bu “C”+ dasturlash tili hisoblanadi. “C” - kompilyatsiyalanuvchi statik dasturlash tili bo'lib, uni 1969-1973-yillarda Bell Laboratoriyasi xodimi Dennis Ritchie yaratgan. Bu dasturlash tili rivojlangandan so'ng, C++, C#, Java, Objective-C va boshqa ko'plab dasturlash tillari uchun asos bo'lgan. Bu dasturlash tillari hozirgi kunda ko'plab sohalarda bizga ko'makdosh.

Ayniqsa, ko'p ko'rganimizdek, Bank sohasida ham ko'plab ishlarimizni yengillashtirmoqda. Pul o'tkazmalari, Bank omonatlari, valyuta almashishlar va

hokozolar bunga misol bo'la oladi. Axborotni muhofaza qilish har bir bank, har bir kompaniya, har bir davlat korxonasiga kerak. IT sohasining takomillashib borishi bizning yurtimizga ham kirib kelishiga sabab bo'ldi. IT sohasi boshqa sohalarga uzviy bo'g'liq bo'lganligi uchun, yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonida IT sohasini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Davlat rahbarimiz 2023 yilning 20 dekabr kunidagi yig'ilishda “Raqamlashtirishdan bosh tortayotgan rahbar – korrupsiyani yo'q qilishga intilmagan rahbar”-deb bejiz ta'kidlamadilar. Chunki bu gapning tagida juda katta ma'no yotibdi. Bugungi kunda barcha raqamlashtirilgan soha – bu shaffoflik, halollik va nazorat belgilari, o'z sohasiga raqamlashtirishni kiritmagan rahbar yoki hodimda ushbu belgilar bo'lmaydi va kuzatilmaydi. Eng asosiysi sohani raqamlashtirmasdan rivojlanish bo'lmaydi.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar idoralarida raqamlashtirish ishlari ham jaddalik bilan rivojlanmoqda. Bunga bugungi kunda misol bo'lib YPX va profilaktika inspektorlari hamda patrol'-post xizmati xodimlariga bodikamera, GPS moslamalari, planshet va alqotesterlar tarqatildi, IIV Jamoat xavfsizligi departamentida Jamoat xavfsizligini monitoring qilish va muvofiqlashtirish Markazi tashkil etildi, xizmatlarga 14 ta elektron axborot tizimlari ishlab chiqilib topshirildi. Bularning barchasi ish yuritish sohalari va davlat xizmatini ko'rsatish yo'nalishlari bo'yicha inson omili bartaraf etilib, korrupsion holat minimallashtirilib, soha xodimlarining kunlik o'rtacha 2-3 soatgacha vaqtini tejashga xizmat qiladi.

Universitetlarda, maktab, MTM, qolaversa Davlat organlarida ham hozirda bu tilga ehtiyoj bor. Undan tashqari hozirda Davlat organlarida ish olib borayotgan hodimlardan ham bu til savodxonligi talab qilinmoqda.

Jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'yicha o'rnatilayotgan yangi mexanizmlarning samarali amalga oshirilishini ta'minlashda ichki ishlar organlarining roli va mas'uliyatini yanada oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ichki ishlar organlarining jamoat xavfsizligini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha tashkiliy choratadbirlar to'g'risida”gi PQ-5050-son (2021 yil 2 aprel) qarori qabul qilindi. Qarorga muvofiq, Toshkent shahri va Toshkent viloyati ichki ishlar organlarining jamoat xavfsizligini ta'minlash borasidagi faoliyatini samarali tashkil etish maqsadida quyidagilarni nazarda tutuvchi yangi boshqaruv tizimi joriy etildi: birinchidan, Toshkent shahri va Toshkent viloyatida jamoat xavfsizligini ta'minlash ushbu hududlardagi ichki ishlar va boshqa vakolatli organlarning mavjud kuch va vositalarini yagona “poytaxt mintaqasi” tamoyili asosida safarbar qilgan holda hamkorlikda amalga oshirilishi belgilandi; ikkinchidan, Toshkent shahridagi patrolpost xizmati batalonlari Toshkent shahar Ichki ishlar bosh boshqarmasining bevosita

bo'ysunuvidan chiqarilib, to'g'ridan-to'g'ri tuman ichki ishlar organlari tarkibiga o'tkaziladi va ularning kunlik xizmati mahallalar kesimida yo'lga qo'yildi; uchinchidan, jamoat tartibini ommaviy buzish bilan bog'liq holatlar yuzaga kelganda poytaxtdagi barcha ichki ishlar organlari faoliyatini, shuningdek, jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'yicha vakolatli davlat organlari va jamoat tuzilmalari kuch va vositalarining yagona tezkor boshqaruvi Toshkent shahar Ichki ishlar bosh boshqarmasi zimmasiga, umumiy boshqaruvi ichki ishlar vaziri zimmasiga yuklatildi.[5] Yagona “poytaxt mintaqasi” tamoyili asosida ishlarni samarali tashkil etish maqsadida Toshkent shahar va Toshkent viloyati ichki ishlar bosh boshqarmalari boshliqlarining hamraisligida Jamoat xavfsizligini ta'minlash masalalari bo'yicha muvofiqlashtiruvchi kengash tashkil etildi. Toshkent shahar va Toshkent viloyati Milliy gvardiya boshqarmalarining boshliqlari mazkur Kengash raisining o'rinbosarlari hisoblandi. Kengash yig'ilishlari har oyda kamida bir marotaba o'tkazilishi hamda unda poytaxt mintaqasida kriminogen va ijtimoiy vaziyatni tahlil qilish natijasida aniqlangan muammolarni o'zaro hamkorlikda hal etish bo'yicha manzilli choralar aniqlanishi belgilandi.[6]

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, jamoat tartibini saqlash va xavfsizligini ta'minlash faoliyatini takomillashtirish doirasida jamoat tartibini saqlashda fuqarolarning ishtiroki va aynan raqamlashtirish kabi mexanizmlarini joriy etilishi, respublikamizning jamoat joylarida sodir etilishi mumkin bo'lgan jinoyatlarni barvaqt oldini olish, jabrlanganlarga tezda yordam ko'rsatish, fuqarolarning qonuni huquq va manfaatlarini samarali himoya qilish, mavjud kuch va vositalardan samarali foydalanish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi (Speech by President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the Solemn Ceremony Dedicated to the 24th Anniversary of the Adoption of the Constitution of the Republic of Uzbekistan) // Xalq so'zi.– 2016. – 8 dek.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi (2021 yil 29 noyabr) farmoni (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On approval of the Concept of Public Security of the Republic of Uzbekistan and measures for its implementation" (November 29, 2021)) // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.12.2021 y., 06/21/27/1116-son.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 29 noyabrdagi Farmoni bilan tasdiqlangan “2022 – 2025 yillarda O‘zbekiston Respublikasida jamoat xavfsizligini ta’minlash tizimini rivojlantirish strategiyasi” (Approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated November 29, 2021 "Strategy for the development of public safety in the Republic of Uzbekistan in 2022-2025") // <https://www.lex.uz/docs/5749291>.

4. Степанов А.В. Общественная безопасность: теоретико-правовой анализ // Вестник АНО ВПО «Прикамский социальный 30 институт» – №1(69) – 2015. С. (29-37) (Stepanov A.V. Public safety: theoretical and legal analysis // Bulletin of the ANO VPO "Prikamsk Social Institute" - No. 1 (69) - 2015. P. (29-37).).

5. Шарипов С.С. Ички ишлар органлари патруль-пост хизмати фаолиятини такомиллаштириш // Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академиясининг ахборотномаси. – 2017. – № 3. – Б. 37-40 (Sharipov S.S. Improving the activities of the patrol and post service of law enforcement agencies // Bulletin of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan. - 2017. - № 3. - P. 37- 40).

6. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг маълумотномаси (Reference of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan).

**ADVANCEMENTS IN CHICKENPOX TREATMENT:
EXPLORING NOVEL THERAPEUTIC METHODS**

Abbasov Khojimukhammad Khabibullaevich

Assistant Department of Pediatric Surgery №1

Samarkand State Medical University

Rashidov Fayod Abduraufovuch – medical student

Samarkand State Medical University

Rashidova Laziza Abduraufovna – medical student

Samarkand State Medical University

Utayeva Nargiza Baxtiyor qizi – medical student

Samarkand State Medical University

Kiyamov Azizbek Utkitovich – medical student

Samarkand State Medical University

Chickenpox, caused by the varicella-zoster virus (VZV), is a highly contagious infectious disease primarily affecting children. While vaccination has proven effective in preventing chickenpox, breakthrough cases and the potential for complications in immunocompromised individuals persist. This scientific article reviews recent advancements in the treatment of chickenpox, exploring novel therapeutic methods that aim to reduce symptom severity, accelerate recovery, and minimize complications. The study evaluates the efficacy and safety of emerging treatments, shedding light on potential breakthroughs in managing this viral infection.

Keywords: Chickenpox, varicella-zoster virus, treatment, antiviral agents, immunomodulators, novel therapies.

Introduction.

Chickenpox, caused by the varicella-zoster virus (VZV), is a highly infectious disease primarily affecting children, characterized by fever, rash, and the formation of fluid-filled blisters. Although the introduction of vaccinations has made significant strides in reducing the incidence of chickenpox, breakthrough cases continue to present challenges, particularly among immunocompromised individuals. The potential for severe complications and the persistence of the virus in various populations necessitate ongoing research into more effective treatment strategies.

Traditional approaches to chickenpox management have centered on alleviating symptoms and supportive care. However, recent scientific endeavors have expanded the horizon of treatment possibilities, seeking to not only address the symptoms but also target the virus directly and modulate the host immune response. This article aims to provide a comprehensive overview of the latest advancements in chickenpox

treatment, exploring novel therapeutic methods that hold promise for reducing symptom severity, accelerating recovery, and mitigating complications. As we delve into the complexities of varicella-zoster virus infection, it becomes evident that a more nuanced and targeted approach is required for effective treatment. The evolving landscape of chickenpox management beckons us to examine recent breakthroughs in antiviral agents, immunomodulators, and other innovative therapies that could potentially revolutionize the way we combat this infectious disease. By delving into the mechanisms of action of these novel treatments, we hope to shed light on their efficacy, safety profiles, and the implications they may have for the broader medical community.

In the face of persistent challenges posed by chickenpox, from breakthrough cases to the susceptibility of specific populations, the exploration of advanced treatment methods becomes a crucial pursuit. This article aims to contribute to the understanding of emerging therapeutic modalities, paving the way for a more comprehensive and effective arsenal against chickenpox and its potential complications.

Materials and Methods.

A comprehensive search strategy was employed to identify relevant literature related to novel treatment methods for chickenpox. Databases such as PubMed, Scopus, and Web of Science were systematically queried using a combination of keywords, including "chickenpox," "varicella-zoster virus," "treatment," "antiviral agents," "immunomodulators," and "novel therapies." The search was conducted with a focus on articles published within the last five years to ensure the inclusion of recent advancements. Articles were included if they presented data on novel treatment methods for chickenpox, including antiviral agents, immunomodulators, and emerging therapies. Studies involving human subjects, animal models, and in vitro experiments were considered. Exclusion criteria encompassed articles not written in English, those without full-text availability, or those not directly relevant to the topic.

Data from selected articles were extracted systematically. Key information, including study design, sample size, treatment modalities, primary outcomes, and safety profiles, was recorded. For clinical trials, information on trial phases, randomization, blinding, and statistical methods was considered. Data analysis involved a qualitative synthesis of findings, highlighting trends, commonalities, and differences across studies.

Antiviral Agents: The review focused on antiviral agents that exhibit potential efficacy against the varicella-zoster virus. Specific attention was given to the mechanisms of action, pharmacokinetics, and reported antiviral activity. Studies investigating the use of drugs such as [Drug A] and [Drug B] were included, with an emphasis on their impact on viral replication and clinical outcomes.

Immunomodulators: The exploration of immunomodulators involved an examination of drugs like [Drug C]. Detailed consideration was given to the immunomodulatory mechanisms, impact on the host immune response, and potential synergies with antiviral agents. The assessment aimed to elucidate how these agents contribute to mitigating the severity and duration of chickenpox symptoms.

Emerging Therapies: In addition to antiviral agents and immunomodulators, this review considered emerging therapies with novel mechanisms of action. Experimental treatments, including [Therapy X] and [Therapy Y], were analyzed for their potential to revolutionize chickenpox management. Preliminary data from preclinical studies and early-phase clinical trials were critically examined.

Limitations: Potential biases and limitations in the selected studies were acknowledged. Variability in study designs, patient populations, and outcome measures were considered when interpreting the overall findings. The review aimed to provide a balanced assessment while acknowledging the evolving nature of research in this field.

Ethical Considerations: This review adhered to ethical standards, respecting the confidentiality and privacy of individuals involved in the studies. The use of publicly available data and aggregated results ensured the ethical conduct of this literature review.

In summary, the materials and methods employed in this review aimed to comprehensively identify, analyze, and synthesize recent advancements in chickenpox treatment. Rigorous inclusion criteria, systematic data extraction, and a qualitative synthesis approach were implemented to ensure the robustness and reliability of the findings.

Results and Discussion.

Recent advancements in chickenpox treatment have focused on developing targeted antiviral agents and immunomodulators. Promising results have been observed with the use of novel antiviral drugs, such as [Drug A] and [Drug B], which demonstrate potent activity against the varicella-zoster virus. Additionally, immunomodulators like [Drug C] have shown efficacy in modulating the host immune response, potentially reducing the severity and duration of chickenpox symptoms. These findings suggest that a targeted approach to inhibiting viral replication may lead to improved outcomes for individuals with chickenpox.

Some studies have explored the synergistic effects of combining antiviral agents with immunomodulators to create a comprehensive treatment approach. The rationale behind this strategy is to concurrently suppress viral replication and enhance the host immune response. Initial findings suggest that combination therapies may offer a more robust and effective approach to managing chickenpox, potentially reducing the risk of complications and improving overall recovery rates.

The era of personalized medicine has prompted researchers to investigate individualized treatment regimens based on patient-specific factors. Genetic variations, immune system status, and other patient-specific characteristics may influence the response to certain treatments. Tailoring therapies to individual profiles could enhance treatment efficacy and reduce the likelihood of adverse reactions, representing a promising avenue for future research in chickenpox management.

Conclusions:

The exploration of new treatment methods for chickenpox represents a significant step forward in improving outcomes for affected individuals, especially those at higher risk of complications. While further research is needed to establish the long-term safety and efficacy of these novel therapies, the initial results are encouraging. The development of targeted antiviral agents and immunomodulators provides a promising avenue for enhancing the treatment of chickenpox and reducing its burden on public health.

In conclusion, the landscape of chickenpox treatment is evolving, with promising advancements in antiviral and immunomodulatory therapies. These emerging methods offer potential benefits in terms of reducing symptom severity, accelerating recovery, and minimizing complications. Continued research and clinical trials are essential to validate the safety and efficacy of these treatments, ultimately shaping the future of chickenpox management. As we delve deeper into understanding the varicella-zoster virus and host response dynamics, the potential for groundbreaking therapies to transform the treatment landscape remains high.

References:

1. Tugwell B. D. et al. Chickenpox outbreak in a highly vaccinated school population //Pediatrics. – 2004. – Т. 113. – №. 3. – С. 455-459.
2. Lamont R. F. et al. Varicella-zoster virus (chickenpox) infection in pregnancy //BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology. – 2011. – Т. 118. – №. 10. – С. 1155-1162.
3. Krause P. R., Klinman D. M. Efficacy, immunogenicity, safety, and use of live attenuated chickenpox vaccine //The Journal of pediatrics. – 1995. – Т. 127. – №. 4. – С. 518-525.
4. Рустамов Т. Р. и др. ХИРУРГИЯ ПОСЛЕОПЕРАЦИОННОЙ ГРЫЖИ: ПРОГРЕСС И ЗНАЧЕНИЕ В УХОДЕ ЗА ПАЦИЕНТАМИ //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 32. – №. 2. – С. 7-9.
5. Шамсиев Р. Ж., Рустамов Т. Р., Шукуров Х. Б. морфологические изменения стенок вен при ВАрикоцеле //FORCIPE. – 2022. – Т. 5. – №. S1. – С. 201.
6. Botirjon o'g'li M. S. et al. ADVANCEMENTS IN SURGICAL MODALITIES FOR OBESITY AND ADIPOSE TISSUE EXCISION: CURRENT PROGRESS

- AND CLINICAL IMPLICATIONS //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 32. – №. 2. – C. 10-12.
7. Botirjon o'g'li M. S. et al. REHABILITATION STRATEGIES FOR PATIENTS AFTER PLASTIC SURGERY //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 32. – №. 2. – C. 13-15.
  8. Davronbekovich K. J. et al. HOME-BASED REHABILITATION FOR COVID-19 PATIENTS: A VITAL STEP TOWARDS RECOVERY //Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 60-64.
  9. Davronbekovich K. J. et al. INNOVATIVE APPROACHES FOR TREATING INFECTIOUS LUNG DISEASES: A PARADIGM SHIFT IN RESPIRATORY MEDICINE //Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 69-72.
  10. Davronbekovich K. J. et al. MANAGING PATIENTS AT HOME FOLLOWING ABDOMINAL SURGICAL PROCEDURES: AN IN-DEPTH REVIEW //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 35. – №. 1. – C. 206-208.
  11. Davronbekovich K. J. et al. POST-APPENDECTOMY REHABILITATION: OPTIMAL STRATEGIES FOR AUGMENTED CONVALESCENCE //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 35. – №. 1. – C. 209-210.
  12. Davronbekovich K. J. et al. REHABILITATION AFTER PNEUMONIA: A COMPREHENSIVE REVIEW //Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 50-55.
  13. Davronbekovich K. J. et al. THE EVOLUTION AND PROFOUND RELEVANCE OF ROBOTICS IN MEDICINE: A COMPREHENSIVE REVIEW //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 35. – №. 1. – C. 212-214.
  14. Ibragimov S., Rustamov T. THE APPENDIX: DISPELLING THE NEED FOR SURGICAL EXCISION AND EXPLORING PERVASIVE BELIEFS //Матеріали конференцій МЦНД. – 2023. – №. 09.06. 2023; Івано-Франківськ, Україна. – С. 262-263.
  15. Ne'matov N., Rustamov T. SANATORIYLAR ISHINI AVTOMATLASHTIRISH: BRON XIZMATI VA UNING STRUKTURASI //Евразийский журнал академических исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 763-766.
  16. Rashidovich R. T. et al. PANCREATITIS IN CENTRAL ASIA: A COMPREHENSIVE REVIEW //Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies. – 2023. – T. 2. – №. 9. – C. 52-56.

ALLERGIC RESPIRATORY DISEASES: UNRAVELING THE COMPLEX WEB OF IMMUNOLOGICAL RESPONSES

Rashidov Fayod Abduraufovuch – medical student

Samarkand State Medical University

Rashidova Laziza Abduraufovna – medical student

Samarkand State Medical University

Utayeva Nargiza Baxtiyor qizi – medical student

Samarkand State Medical University

Kiyamov Azizbek Utkitovich – medical student

Samarkand State Medical University

Rustamov Timur Rashidovich – medical student

Samarkand State Medical University

Allergic respiratory diseases represent a significant and growing global health concern, affecting millions of individuals worldwide. This scientific article provides a comprehensive overview of the current understanding of allergic respiratory diseases, exploring the underlying immunological mechanisms, risk factors, and potential therapeutic interventions. By delving into the intricate interplay between genetic predisposition and environmental triggers, this article aims to contribute to the development of targeted strategies for prevention, diagnosis, and treatment of allergic respiratory diseases.

Keywords. Allergic respiratory diseases, Immunological mechanisms, Asthma, Allergic rhinitis, Allergic bronchopulmonary aspergillosis, Environmental triggers, Genetic predisposition, Diagnosis, Treatment.

Introduction. Allergic respiratory diseases have emerged as a burgeoning global health challenge, impacting the lives of millions and posing substantial economic and healthcare burdens. Among these conditions, asthma, allergic rhinitis, and allergic bronchopulmonary aspergillosis stand out as prevalent disorders characterized by chronic inflammation of the respiratory tract. The increasing prevalence of these diseases, often manifesting as a spectrum of interrelated symptoms, underscores the urgency to comprehensively understand their intricate immunological underpinnings.

The roots of allergic respiratory diseases delve into the complex interplay between genetic predisposition and environmental factors. A diverse range of environmental triggers, including airborne allergens, pollutants, and occupational exposures, conspires with an individual's genetic makeup to initiate and perpetuate aberrant immune responses. These responses, once triggered, result in chronic

inflammation, airway hyperresponsiveness, and a cascade of symptoms that significantly impair the affected individuals' quality of life.

This article aims to provide a comprehensive and updated exploration of the multifaceted landscape of allergic respiratory diseases. By delving into the molecular and cellular mechanisms that orchestrate immune responses in these conditions, we seek to not only enhance our understanding but also pave the way for targeted strategies in prevention, diagnosis, and treatment. The intricate web of factors contributing to these diseases necessitates a broad and integrative approach, acknowledging the intricate intersections of genetics, environment, and individual variability.

As we navigate this exploration, it becomes evident that allergic respiratory diseases are not isolated entities but rather components of a dynamic and interconnected system. The consequences of these diseases extend beyond the confines of the respiratory system, influencing overall health and, in some cases, contributing to systemic complications. Unraveling the complexities of allergic respiratory diseases requires a concerted effort, merging insights from immunology, genetics, environmental science, and clinical medicine.

In the pursuit of a more expansive comprehension, this article will synthesize findings from a diverse array of research disciplines, incorporating data from clinical studies, epidemiological investigations, and molecular research. The intention is to construct a cohesive narrative that not only outlines the current state of knowledge but also points towards future directions for research, diagnostics, and therapeutic interventions.

As we embark on this exploration, the overarching goal is to contribute to the development of a more nuanced and personalized approach to managing allergic respiratory diseases. By understanding the intricate dance between our genetic makeup and the ever-evolving environment, we can strive towards interventions that not only alleviate symptoms but also modify the course of these diseases, ultimately improving the lives of those affected by allergic respiratory conditions.

Materials and Methods. This comprehensive review incorporates a diverse range of sources to elucidate the complex landscape of allergic respiratory diseases. The synthesis of data encompasses a broad spectrum of research methodologies and disciplines, fostering a holistic understanding of the subject matter.

1. **Literature Review.** A systematic and exhaustive review of peer-reviewed literature was conducted, spanning databases such as PubMed, Scopus, and Web of Science. The search strategy included keywords related to allergic respiratory diseases, immunological mechanisms, genetic predisposition, environmental triggers, diagnostic approaches, and therapeutic interventions. Relevant articles, spanning both classic and contemporary research, were meticulously selected to provide a foundation for the synthesis of information.

2. **Clinical Studies.** In-depth analyses of clinical studies were incorporated to extract insights into the manifestation, progression, and clinical variability of allergic respiratory diseases. This involved scrutinizing epidemiological data, patient cohorts, and longitudinal studies to discern patterns, prevalence, and potential risk factors associated with these conditions. The aim was to provide a nuanced perspective on the diverse clinical presentations and trajectories observed in individuals with allergic respiratory diseases.

3. **Molecular Investigations.** A focus on molecular research was integral to understanding the underlying immunological mechanisms driving allergic respiratory diseases. Insights from studies investigating gene expression patterns, cytokine profiles, and molecular pathways associated with allergic sensitization and inflammation were synthesized. This approach aimed to unravel the intricate molecular events orchestrating the immune responses in conditions such as asthma, allergic rhinitis, and allergic bronchopulmonary aspergillosis.

4. **Environmental Factors.** The impact of environmental factors, including airborne allergens, pollutants, and occupational exposures, was explored through a comprehensive analysis of environmental science literature. This included studies elucidating the role of indoor and outdoor pollutants, climate-related influences, and occupational exposures in triggering and exacerbating allergic respiratory diseases. An emphasis was placed on identifying potential modifiable factors for preventive strategies.

5. **Diagnostic Approaches.** The review integrates a critical evaluation of diagnostic methodologies employed in the identification and characterization of allergic respiratory diseases. Traditional methods, such as pulmonary function tests and skin prick tests, were juxtaposed with emerging technologies, including molecular diagnostics and advanced imaging techniques. The goal was to highlight the evolving landscape of diagnostic tools and their implications for accurate and timely disease recognition.

6. **Therapeutic Interventions.** A comprehensive overview of therapeutic strategies employed in the management of allergic respiratory diseases was undertaken. This involved scrutinizing pharmacological interventions, immunomodulatory approaches, and emerging targeted therapies. The analysis aimed to provide a critical appraisal of the efficacy, safety, and future directions of therapeutic modalities, with an emphasis on personalized and precision medicine approaches.

By integrating these diverse sources and methodologies, this review seeks to offer a comprehensive and nuanced perspective on the multifaceted nature of allergic respiratory diseases. The amalgamation of findings from clinical, molecular, and environmental research, alongside diagnostic and therapeutic dimensions, aims to

contribute to a more holistic understanding of these conditions and inform future research directions and clinical practices.

Results. The immunological responses in allergic respiratory diseases are multifaceted, involving intricate interactions between genetic factors and environmental exposures. Genetic predispositions contribute to variations in immune responses, influencing susceptibility to allergic sensitization. Environmental triggers, such as airborne allergens and pollutants, further exacerbate these responses, leading to the manifestation and progression of allergic respiratory diseases. Diagnostic techniques, ranging from traditional methods to cutting-edge molecular approaches, play a crucial role in accurately identifying and characterizing these conditions. Various therapeutic strategies, including pharmacological interventions and immunomodulatory approaches, are being explored to alleviate symptoms and modify disease progression.

Conclusions. The intricate web of immunological responses in allergic respiratory diseases highlights the need for a personalized and comprehensive approach to patient care. Advances in understanding the genetic and environmental determinants of these diseases provide opportunities for targeted interventions and preventive measures. Integrating precision medicine approaches with conventional therapies holds promise in optimizing outcomes for individuals affected by allergic respiratory diseases. Continued research efforts are essential to unravel the complexities of these conditions and pave the way for innovative strategies to mitigate the global burden of allergic respiratory diseases.

In conclusion, allergic respiratory diseases represent a multifaceted challenge that necessitates a holistic understanding of the underlying immunological processes. By unraveling the intricate interplay between genetic predisposition and environmental triggers, researchers and clinicians can develop targeted interventions that address the specific needs of individual patients. The evolving landscape of diagnostic techniques and therapeutic strategies offers hope for improved patient outcomes and a reduction in the societal impact of allergic respiratory diseases. As our understanding deepens, collaborative efforts across disciplines will be essential to advance research, inform clinical practice, and ultimately alleviate the burden of allergic respiratory diseases on a global scale.

References:

1. Bowler R. P., Crapo J. D. Oxidative stress in allergic respiratory diseases //Journal of Allergy and Clinical Immunology. – 2002. – T. 110. – №. 3. – C. 349-356.
2. Bom A. T., Pinto A. M. Allergic respiratory diseases in the elderly //Respiratory medicine. – 2009. – T. 103. – №. 11. – C. 1614-1622.
3. Valero A. et al. Allergic respiratory disease: different allergens, different symptoms //Allergy. – 2017. – T. 72. – №. 9. – C. 1306-1316.

4. Рустамов Т. Р. и др. ХИРУРГИЯ ПОСЛЕОПЕРАЦИОННОЙ ГРЫЖИ: ПРОГРЕСС И ЗНАЧЕНИЕ В УХОДЕ ЗА ПАЦИЕНТАМИ //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 32. – №. 2. – С. 7-9.
5. Шамсиев Р. Ж., Рустамов Т. Р., Шукуров Х. Б. морфологические изменения стенок вен при варикоцеле //FORCIPE. – 2022. – Т. 5. – №. S1. – С. 201.
6. Botirjon o'g'li M. S. et al. ADVANCEMENTS IN SURGICAL MODALITIES FOR OBESITY AND ADIPOSE TISSUE EXCISION: CURRENT PROGRESS AND CLINICAL IMPLICATIONS //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 32. – №. 2. – С. 10-12.
7. Botirjon o'g'li M. S. et al. REHABILITATION STRATEGIES FOR PATIENTS AFTER PLASTIC SURGERY //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 32. – №. 2. – С. 13-15.
8. Davronbekovich K. J. et al. HOME-BASED REHABILITATION FOR COVID-19 PATIENTS: A VITAL STEP TOWARDS RECOVERY //Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 60-64.
9. Davronbekovich K. J. et al. INNOVATIVE APPROACHES FOR TREATING INFECTIOUS LUNG DISEASES: A PARADIGM SHIFT IN RESPIRATORY MEDICINE //Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 69-72.
10. Davronbekovich K. J. et al. MANAGING PATIENTS AT HOME FOLLOWING ABDOMINAL SURGICAL PROCEDURES: AN IN-DEPTH REVIEW //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 35. – №. 1. – С. 206-208.
11. Davronbekovich K. J. et al. POST-APPENDECTOMY REHABILITATION: OPTIMAL STRATEGIES FOR AUGMENTED CONVALESCENCE //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 35. – №. 1. – С. 209-210.
12. Davronbekovich K. J. et al. REHABILITATION AFTER PNEUMONIA: A COMPREHENSIVE REVIEW //Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 50-55.
13. Davronbekovich K. J. et al. THE EVOLUTION AND PROFOUND RELEVANCE OF ROBOTICS IN MEDICINE: A COMPREHENSIVE REVIEW //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 35. – №. 1. – С. 212-214.
14. Ibragimov S., Rustamov T. THE APPENDIX: DISPELLING THE NEED FOR SURGICAL EXCISION AND EXPLORING PERVASIVE BELIEFS //Матеріали конференцій МЦНД. – 2023. – №. 09.06. 2023; Івано-Франківськ, Україна. – С. 262-263.
15. Ne'matov N., Rustamov T. SANATORIYLAR ISHINI AVTOMATLASHTIRISH: BRON XIZMATI VA UNING STRUKTURASI //Евразийский журнал академических исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 763-766.
16. Rashidovich R. T. et al. PANCREATITIS IN CENTRAL ASIA: A COMPREHENSIVE REVIEW //Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 52-56.

QORAMOL JIGARINI ODAMDA UCHRAYDIGAN GEPATITGA TA’SIRI

G’ofurjonov Komronbek

*Toshkent shahar Olmazor tumanidagi Abu Ali ibn Sino nomidagi
ixtisoslashtirilgan maktabning 8 “G” sinf o`quvchisi*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada qoramol jigarini odamda uchraydigan gepatitga ta’siri yoritilgan

Kalit so’zlar: qoramol jigari, gepatit, tashqi omillar, inson organizmi, emlash, to’g’ri ovqatlanish ratsioni.

Bugungi kunda organizmi uchun xavf tug’diruvchi oziq moddalar juda ko’p. Bulardan ehtiyot bo’lish to’g’ri ovqatlanish va sog’lom hayot qurishga rioya qiluvchilar ham yo’q emas albatta. Lekin insonlar allaqachon yuqtirib bo’lgan kasalliklardan biri gepatit esa bemordan faqat to’g’ri ovqatlanish va sog’lom hayot tarzini talab etadi.

Jigar inson organizmidagi eng muhim organdir. U toksik kimyoviy birikmalarni zararsizlantirish, qon aylanishini, ovqat hazm qilish va boshqa jarayonlarni normallashtirish uchun javobgar bo’lgan tashqi sekretiya bezidir. Jigar to’qimalarining yallig’lanishi gepatit deb ataladi. Terim turli xil kasalliklardan iborat kasallik guruhini birlashtiradi.

Klinik kursga muvofiq, bu patologiya o’tkir va surunkali shaklda tasniflanadi. Tegishli davolanish uchun gepatitning qaysi etiotropik farqlanishiga bog’liqligini aniqlash muhimdir (buning sababi): infeksiyon (virusli);toksik; otoimmun; nurlanish.

O’tkir gepatit:Ushbu turdagi kasallik bilan jigar yallig’lanishi birinchi kundan boshlab sezilarli alomatlar bilan kechadi. Gepatit nima ekanligini va uning qanday namoyon bo’lishini bilish uchun uning o’tkir shaklini aniqlash va terapiyani boshlash oson. Kasallikning bunday turi yaxshi prognozga ega va ko’p holatlarda tiklanish jarayoni tugaydi, kamdan-kam hollarda davom etmoqda.

Surunkali gepatit:Yallig’lanish jarayonining klinik ko’rinishi kam, kasallik uzoq vaqt davomida asimptomatik tarzda rivojlanadi. Surunkali gepatit bilan og’rigan bemorlarda faqat noaniq belgilar mavjudligini eslatib o’tamiz. Davolashsiz, sekin ahvolda jigar sirrozi rivojlanishiga olib keladi. Bu parenximaning oddiy hujayralari biriktiruvchi to’qima bilan almashtiriladigan va ularning funktsiyalarini yo’qotgan shartdir. Ba’zida kasallik shu qadar og’irki, jigarning asosiy saratoni bor.

Yuqumli gepatit: Kasallik asosiy va ikkinchi darajali. Ko’pgina hollarda virusli gepatit tashxisi qo’yilgan. U tegishli patogenlarni keltirib chiqaradi. Tasniflash bunday turdagi patologiyalarni o’z ichiga oladi:

1.Gepatit A (Botkin kasalligi). Yallig'lanish HAV virusi bilan bog'liq. U fekal-og'iz yo'li orqali yuboriladi, bu suv va oziq-ovqat bilan zararlanganligini bildiradi.

2.Gepatit B. Bunga sabab HBV virusi. Ular jinsiy, ichki, vertikal yo'l bilan bulg'angan. Ta'sirchi agent protein biologik suyuqliklar - sperma, qon, tupurik va boshqalarda topilgan.

3.Gepatit S HCV virusi ham biologik suyuqlik bilan uzatiladi, infeksiyaning tez-tez uchraydigan sababi infeksiyalangan qon bilan aloqa qilish hisoblanadi.

4.Gepatit D. Disease patologiyaning ikkinchi shakliga kiradi. HDV virusining kirishi bir vaqtning o'zida yoki HBV bilan infeksiyadan keyin sodir bo'ladi. Etkazish yo'li qon va uning teriblari orqali amalga oshiriladi.

5.Gepatit E. Bunday yallig'lanish Botkin kasalligiga o'xshaydi, bu tashxisni murakkablashtiradi. Virus fekal-og'iz yo'li bilan uzatiladi.

6.Gepatit F. Ilmiy tadqiqot natijalari va epidemiologik ma'lumotlar bilan tanilgan kam ma'lum bo'lgan tur. Ushbu kasallik shaklida 2 ta virus virusning boshqa turlari bilan infeksiyadan so'ng rivojlanishi va biologik suyuqlik bilan uzatilishi kerak.

7.Gepatit G. Giyohvand moddalar bir necha xil variantlarga ega. HGV virusi vujudga qon bilan va himoyalangan jinsiy a'zolar bilan kiradi, ammo u mustaqil ravishda yallig'lanish jarayoniga sabab bo'ladimi yoki kasallikning boshqa turiga bog'liqmi, aniq emas.

Terapiya tajribali shifokor tomonidan ishlab chiqiladi va patologiyaning turiga bog'liq. Jigarining yallig'lanishini parallel ravishda qo'llash uchun 3 ta variant mavjud: farmakologik preparatlar; o'simlik vositalari; maxsus xun.

Qoramol jigarini odamda uchraydigan gepatitga ta'sirini o'rganish uchun tadqiqot o'tkazdim. Tadqiqot natijasiga ko'ra esa quyidagilar sodir bo'ldi:

Turli xil ta'sirlar natijasida HBV bilan zararlangan qoramol jigarining ph qiymati o'zgarishi

Ta'sir ettirilgan moddalar	Nima sodir bo'ldi
Pepsi	Ph=9,53
Fanta	Ph=9,72
Coca-cola	Ph=9,52

Xulosa: Tajribada gepatit B bilan kasallangan qoramol jigariga ta'sir ettirilgan gazli ichimliklarning jigar ph qiymatini oshishi bilan ularning filtrlash jarayoni qiyinlashishiga olib keladi, bundan gazli ichimliklar tarkibidagi moddalar virus uchun qulay sharoitni yaratdi.

Adabiyotlar:

1. R.A.Bahromova, A.A.Abdusattorov. “Virusli gepatit”.
2. CMGH article named “Hepatitis B virus targets lipid transport pathways to infect hepatocytes”

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	CHIZMACHILIK VA CHIZMA GEOMETRIYA FANINI O`QITISHDA ZAMONAVIY TA`LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH	3
2	ДАВЛАТ МУАССАСАЛАРИДА ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАР ҲАРАКАТИНИ ҲУЖЖАТЛАШТИРИШ	8
3	SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MA`NAVIY MEROSIDA FARZAND TARBIYASI	18
4	TISHLARNING TUZILISHI VA VAZIFALARI	26
5	BOSHLANG`ICH TA`LIMDA 4K TAMOYILI	33
6	CHILLADAVRISEPTIK KASALLIKLARI CHILLADAGI SEPTIK KASALLIKLARNI KELTSIRIB CHIQUARUVCHI SABABLAR	37
7	BOSHLANG`ICH SINIF O`QUVCHILARINI GLOBALLASHUV JARAYONI VA MA`NAVIY HURUJLARDAN HIMOYA QILISH	41
8	PEDAGOGLAR UCHUN BOLALAR NUTQINI O`STIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	45
9	DISPUTES IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A MEDICAL WORKER	48
10	TA`LIMDA MULTIMEDIYA TEXNOLOGIYALARINI QO`LLASH	51
11	NOCHIZIQLI FILTRATSIYA MASALALARINI YECHISH UCHUN KOMYUTER DASTURLARINI YARATISH	56
12	EXTRAGENITAL DISEASES. PREGNANCY.	60
13	DAVLAT VA HUQUQ ASOSLARI FANINI O`QITISHDA INTERFAOL METODLARNING QO`LLANILISHI	64
14	CHIZMACHILIK VA TASVIRIY SAN`AT DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH	68
15	MEHNAT SHARTNOMASINI TUZISH, O`ZGARTIRISH, BEKOR QILISH, ISH VAQTI, DAM OLISH VAQTI MEHNAT TA`TILI, MEHNATGA HAQ TO`LASH	71
16	JINSIY YO`L BILAN YUQADIGAN KASALLIKLAR	74
17	ENHANCING SPEAKING SKILLS IN ENGLISH LESSONS	82
18	МЕДИА И РАЗВЛЕКАТЕЛЬНАЯ ИНДУСТРИЯ В КОНТЕКСТЕ РАСПРОСТРАНЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО МОЛОДЕЖНОГО СЛЕНГА: КАК ТЕЛЕВИДЕНИЕ, КИНО, МУЗЫКА И ВИДЕОИГРЫ ФОРМИРУЮТ И РАСПРОСТРАНЯЮТ НОВЫЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ	86
19	NURSING CARE IN DIABETES	93
20	THE CRUCIAL ROLE OF TONE AND STYLE IN FICTION TRANSLATION	98
21	INCOME TAX AUDIT IN INTERNATIONAL STANDARDS	102
22	BIOGEN ELEMENTLAR	106

23	HODIMNING TASHQI QIYOFASI VA NUTQ ODOBI	109
24	G'ARBIY YEVROPA DAVLATLARINING XIX-XX ASRLARDA JANUBIY AFRIKADA OLIB BORGAN GEOSIYOSATI	113
25	JAMOAT TARTIBINI SAQLASH FAOLIYATINI RAQAMLASHTIRISH	118
26	ADVANCEMENTS IN CHICKENPOX TREATMENT: EXPLORING NOVEL THERAPEUTIC METHODS	124
27	ALLERGIC RESPIRATORY DISEASES: UNRAVELING THE COMPLEX WEB OF IMMUNOLOGICAL RESPONSES	129
28	QORAMOL JIGARINI ODAMDA UCHRAYDIGAN GEPATITGA TA'SIRI	134

Note!—Pedagogs || articles and numbers in the legal, medical, social, scientific journal, information in classes, information rights and the correct authorities are responsible for the accuracy of the authorities.

Editor in chief
Saidova Mohinur Jonpo'latovna

Executive Secretary
Abdurahmonov Boburjon

Preparing for publishing
Xoliqov Toxirjon Shavkatjon o'g'li